

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

**Život na ulici pro osoby bez přístřeší ve věku 18-26 let
na území hlavního města Prahy**

**Life on the Streets for Homeless People Aged 18 to 26
in the Capital City of Prague**

Vedoucí práce:

Mgr. Sylvie Stretti

Autor práce:

Karolína Hrdá

Praha 2013

Poděkování:

Děkuji vedoucí Mgr. Sylvii Stretti za cenné rady, připomínky a podnětné vedení této práce. Dále také své rodině i přátelům za podporu. V neposlední řadě děkuji pracovníkům nízkoprahového denního centra Střediska Naděje Praha-Bolzanova a jeho klientům za vstřícnost a sdílnost.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Život na ulici pro osoby bez přístřeší ve věku 18-26 let na území hlavního města Prahy napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 25. 4. 2013

Podpis

Anotace

Cílem bakalářské práce je popis života na ulici pro osoby bez přístřeší ve věku 18 až 26 let na území hlavního města Prahy. Práce se nejprve v obecné rovině zabývá definicemi a typologiemi bezdomovství, dále jsou popsány služby určené osobám bez přístřeší. Třetí část se věnuje subkultuře mladých osob bez přístřeší, zaměřuje se zejména na krizi adolescentního vývoje a působení primárních sociálních skupin na jedince. Závěrečná část podává náhled na život na ulici mladých osob a popisuje možné strategie uspokojování základních životních potřeb těchto osob.

Annotation

This thesis primarily aids at describing the living conditions of homeless people aged 18 to 26 in the capital city of Prague. The opening section revolves around various definitions and typologies of homelessness on a broad level. Next, the social services are described. The third part is devoted to the subculture of young homeless people, with an emphasis on the crisis of adolescent development and the influence of primary social groups. The concluding part of this thesis puts homelessness among youth in to perspective and discusses potential strategies for satisfying the basic life needs of this group of people.

Klíčová slova: Bezdomovectví, sociální služby, subkultura mladých, krize, sociální skupiny, život mladých na ulici, strategie uspokojování potřeb

Key words: Homelessness, social services, youth subculture, crisis, social groups, youth living on the streets, strategies of satisfying needs

Obsah

<u>ÚVOD.....</u>	<u>7</u>
<u>1. DEFINICE A TYPOLOGIE BEZDOMOVSTVÍ.....</u>	<u>9</u>
1.1 DEFINICE POJMŮ BEZDOMOVSTVÍ, BEZDOMOVEC.....	9
1.2 TYPOLOGIE BEZDOMOVSTVÍ.....	11
<u>2. SLUŽBY PRO OSOBY BEZ PŘÍSTŘEŠÍ DLE ZÁKONA Č. 108/2006 SB.....</u>	<u>14</u>
2.1 SLUŽBY PRO MLADÉ OSOBY BEZ PŘÍSTŘEŠÍ NA ÚZEMÍ HL. M. PRAHY.....	20
<u>3. SUBKULTURA MLADÝCH OSOB BEZ DOMOVA</u>	<u>24</u>
3.1 MLADÍ LIDÉ BEZ DOMOVA Z POHLEDU PSYCHOLOGIE	25
3.1.1 BEZDOMOVSTVÍ MLADÝCH LIDÍ JAKO DŮSLEDEK KRIZOVÉHO VÝVOJE V ADOLESCENCI	26
3.1.2 SOCIÁLNÍ SKUPINY A JEJICH VLIV NA ČLOVĚKA Z POHLEDU SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE	29
<u>4. ŽIVOT NA ULICI PRO MLADÉ OSOBY BEZ PŘÍSTŘEŠÍ.....</u>	<u>35</u>
4.1 USPOKOJOVÁNÍ ZÁKLADNÍCH ŽIVOTNÍCH POTŘEB.....	35
4.1.1 NOCOVÁNÍ.....	37
4.1.2 STRAVA	39
4.1.3 HYGIENA A OŠACENÍ.....	41
4.1.4 ZDRAVÍ.....	42
4.1.5 ZÁVISLOSTNÍ CHOVÁNÍ.....	46
4.1.6 VZTAHY.....	51
4.1.7 TRÁVENÍ DNE.....	53
4.1.8 ZÍSKÁVÁNÍ ZDROJŮ OBŽIVY	54
<u>ZÁVĚR</u>	<u>60</u>
<u>SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....</u>	<u>62</u>
<u>PŘÍLOHY.....</u>	<u>68</u>

Seznam zkratek

CSEYHP - Boj proti sociálnímu vyloučení mladé bezdomovecké populace

ETHOS - Evropská typologie bezdomovství

FEANTSA - Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci

NDC - Nízkoprahové denní centrum Střediska Naděje Praha-Bolzanova

Úvod

Bakalářská práce je zaměřena na charakteristiku života mladých osob bez přístřeší ve věku 18 až 26 let na území hlavního města Prahy. V práci se věnuji popisu strategie uspokojování základních životních potřeb mladých osob ve zjevné formě bezdomovství. Pro hlubší pochopení a doplnění zasazuji tuto problematiku do obecného rámce fenoménu bezdomovství i subkultury mladých lidí bez domova.

V prvních dvou kapitolách své bakalářské práce shrnuji některé obecně známé definice a typologie bezdomovství. Následně uvádím služby určené osobám bez přístřeší dle zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. a okrajově zmiňuji typy služeb, které jsou nejčastěji využívány mladými osobami bez přístřeší.

Ve třetí kapitole vymezuji subkulturu mladých lidí bez domova. V rámci této kapitoly podávám pohled na období adolescence i na působení primárních a sekundárních skupin ve vztahu k bezdomovství mladých osob.

V závěrečné kapitole číslo čtyři, se věnuji životu mladých lidí na ulici. Nejprve vymezuji pojem základní životní potřeba, následně přecházím k popisu strategií uspokojování základních životních potřeb. Vycházím přitom z praxe v nízkoprahovém denním centru Střediska Naděje Praha-Bolzanova. Samotný text je doplněn o výstupy z rozhovorů se čtyřmi klienty z tohoto centra. Jejich kazuistiky jsou zařazeny v přílohách.

Závěry získané během této praxe nelze použít v rámci celé této subkultury po celé České republice. Zejména ve strategiích uspokojování některých základních životních potřeb je Praha značně specifická ve srovnání s městy menšími, kde je i nižší pokrytí sociálních služeb pro osoby bez domova. Z tohoto důvodu jsem se v názvu práce vymezovala i lokálně.

Stáže v organizacích pracujících s osobami bez přístřeší se pro mě staly tím, co určilo, kterým směrem bych se chtěla vydat. Absolvovala jsem stáž v Centru sociálních služeb Bohuslava Bureše, spadající pod Armádu spásy. Dále jsem absolvovala praxe u řádu Misionářek lásky i praxi v Domově na půl cesty Maják. Dílem náhody jsem se při jedné stáži dostala do Střediska Naděje Praha-Bolzanova. Tato stáž mě utvrdila v mém směřování i ve vyprofilování se k subkategorii mladých osob bez domova.

Důvodů mého zaujetí touto skupinou je několik. Tím prvním je celková věková blízkost a uvědomění si, že k tomu, abych skončila na ulici, stačí pár kroků mimo správnou, společností přijímanou cestu. Dalším důvodem je, z mého pohledu, vyšší šance na reintegraci klientů do společnosti oproti jejich starším souputníkům, kteří mají v mnohých ohledech větší

problémy s adaptací na vzniklé situace. Vše, s čím jsem se během svých praxí setkala, mě vedlo k poznání, že ne každý okolo nás měl v životě takové štěstí a že máme být vděční za vše, co máme i čeho jsme byli schopni dosáhnout. Máme kam složit hlavu. Máme bezpečné místo, kterému můžeme říkat domov a kam se můžeme vracet. Máme co jíst.

Na téma mladých osob bez domova není v českých poměrech žádná samostatná publikace. Jedna kapitola na toto téma se objevila v publikaci *Bezdomovectví v kontextu ambulantních a sociálních služeb* od autorů Marka, Strnada a Hotovcové z r. 2012. V této souvislosti bych se ráda zmínila o kvalitních bakalářských pracích Magdalény Holé a Romany Kysilkové, které se problematikou bezdomovství mladých lidí zabývají a byly mi cenným přínosem.

1. Definice a typologie bezdomovství

Vývoj definice i typologie bezdomovství vychází z potřeby popsání složitého a multifaktoriálního jevu, jakým bezdomovství bezpochyby je. Zároveň se tyto typologie snaží bezdomovectví porozumět. Bez vydefinování osoby bez domova bychom nebyli schopni vytvořit typologii, která je vždy, i v obecné rovině, určitým pokusem o zkategorizování, či „zaškátulkování“ jakéhokoliv jevu. Svým způsobem jakkoliv složitá typologie je, nikdy nebude schopna posoudit do hloubky celou problematiku sledovaného jevu. Jednotlivé typologie jsou tedy do určité míry ovlivněny především ukazatelem, který sleduje autor (autoři) jednotlivých typologií. Ukazatelem pro vytvoření typologie může být například styl života bezdomovců, způsob bydlení jednotlivců, způsoby obživy, dělení dle schopností, či věku.

V následující části se zabývám definicemi i typologiemi bezdomovství tak, jak jsou nejčastěji uváděny v české odborné literatuře.

1.1 Definice pojmů bezdomovství, bezdomovec

V současné době neexistuje jednotná definice bezdomovství, stejně jako neexistuje jednotná definice pro osoby, které se v bezdomovství nachází. Tyto osoby pro účel této práce nazývám (mladými) *osobami bez přístřeší*, *osobami bez domova*, nebo *bezdomovci*, ovšem bez negativní konotace tohoto pojmu, jak je chápán většinovou společností.

„V zákoně o sociálních službách č. 108/2006 Sb. je použit pojem *osoba bez přístřeší*, v jednom případě je použit termín *osoba v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení*. Oba výrazy jsou umělým konstruktem, odtrženým od běžného vyjadřování. Nedostatkem je, že nikde není definováno, co se rozumí pojmem přístřeší pro účely tohoto zákona, resp. jaký stav je *bez přístřeší*. Pro svou délku žádný z těchto pojmů nemá naději, aby byl přijat širokou veřejností. Nepřijatelné jsou normalizační formulace občané společensky nepřizpůsobení nebo výraz ještě mnohem více stigmatizující, občané společensky nepřizpůsobiví. Obě jsou vnímány jako diskriminační a v současné době a společnosti jsou zcela nevyhovující.“ (HRADECKÝ a kol., 2007 s. 29). Proto se Hradecký (2007) a další odborníci, např. Barták, Cveček, Pěnkava, vyslovují pro rehabilitaci pojmu bezdomovec, i s ohledem na fenomén bezdomovství, bezdomovectví a výhodný jednoslovný název.

Kdo je tedy bezdomovcem?

Pod pojmem bezdomovec si lze představit zapáchajícího postaršího muže, ve špinavém oblečení, s krabicí vína v ruce v parku nebo na nádraží. Takový muž je automaticky považován za alkoholika. Je možné si představit, že řada kolemjdoucích bude o tomto člověku tvrdit, že si za svou situaci může sám, protože se mu nechce pracovat. Výše popsáný negativní obraz těchto lidí je nám předáván médií často ještě ve spojitosti s prohlášením o jejich kriminálním chování. Jako by samotná jejich existence měla společnost obtěžovat. Dle toho je s lidmi bez domova také zacházeno. Jsou vytlačováni z jednotlivých městských částí, pokud možno z dohledu obyčejných lidí. Většina osob ve společnosti si není schopna uvědomit rozsah problematiky bezdomovství, neuvědomuje si, že se bezdomovství týká nejen mužů, ale také žen, dětí, seniorů i mladých. Jak však poznamenala Vágnerová (2004, s. 748) „Bezdomovectví nebývá příliš často volbou jedince. Častěji je výsledkem postupného sociálního propadu a následné rezignace na lepší alternativu.“

Bezdomovec, jak napovídá kořen slova, domov nemá. „Budeme-li postupovat etymologicky, termín bezdomovec se může rozdělit na slova doma a bez. V anglickém jazyce je ekvivalentem homeless (domov/vlast/bez), německy obdachlose (přístřeší, ztráta), francouzsky sans-patrie (bez-vlast), v italštině apolite (bez státní příslušnosti) či portugalsky desabrigado (bez přístřeší).“ (MAREK, STRNAD, HOTOVCOVÁ, 2012 s. 13).

Pro mnohé z nás znamená domov jistotu toho, že se mám kam vrátit. Vědomí toho, že pokud se nám špatně daří, ať už psychicky nebo fyzicky, je doma někdo, kdo nás vyslechne a když bude moci i pomůže.

„Evropská observatoř bezdomovství si pro vymezení pojmu **domov** vytvořila 3 domény, které domov tvoří. Absence i jedné z těchto domén může být považována za vymezení bezdomovství. Jedná se o:

- **Fyzickou doménu**, která může být chápána jako slušné obydlí způsobilé k naplňování potřeb dané osoby a její rodiny.
- **Právní doménu**, zaručující právní nárok na obydlí, jistotu užívání anebo jistotu jeho výlučného vlastnictví.
- **Doménu sociální**. Pro tuto doménu je domov chápán jako místo, kde má člověk možnost uchovat si soukromí a udržovat společenské vztahy.“ (HRADECKÝ a kol., 2007 s. 11).

Na základě těchto domén vytvořila Evropská observatoř bezdomovství typologii bezdomovství, o které pojednávám v následující podkapitole.

„Pojem bezdomovství, bezdomovec vzniká v souvislosti se změnou politického režimu po roce 1989. Za éry komunismu se tento pojem neužíval, přestože bezdomovci, v širším slova smyslu, jak bude definováno v následující kapitole, existovali.“ (PRŮDKOVÁ, NOVOTNÝ, 2008 s. 9). „Bylo nemyslitelné, aby někdo přežíval na ulici, minulý režim to nedovolil. Každý, byť formálně, musel někam patřit a někde pracovat. V opačném případě byl trestně stíhán za příživnictví.“ (Schwarzová In Průdková, Novotný, 2008 s. 9).

Velké množství lidí se v současné době stěhuje z venkovských oblastí do měst. Očekávají zde zvýšení životní i sociální úrovně, lepší přístup ke vzdělání i více pracovních příležitostí. Počet lidí, kteří se stěhují do měst, neustále stoupá. Mezi nimi se vyskytují i osoby bez domova, které do měst přicházejí hledat nové pracovní příležitosti, ale i anonymitu velkoměsta. Mnohokrát jsou neúspěšní, přesto ve městech zůstávají. (HRADEČTÍ, 1996).

Hradečtí (1996) označují bezdomovectví jako extrémní příklad sociální exkluze. Dle definice Evropské unie (In Kahoun a kol., 2007 s. 163) můžeme sociálním vyloučením rozumět „proces, při kterém společnost určité jednotlivce, rodiny, skupiny či lokální společenství omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na ekonomickém i politickém životě společnosti.“

1.2 Typologie bezdomovství

Na snahy o definici bezdomovství jsou navázány pokusy o vytvoření typologií, které by bezdomovství popsaly. „Každá klasifikace je zjednodušující a není schopna postihnout dynamiku procesu bezdomovectví.“ (PRŮDKOVÁ, NOVOTNÝ, 2009 s. 13). Bezdomovectví je neustále se vyvíjející a proměňující jev. Někteří lidé v závislosti na aktuální finanční situaci se mohou pohybovat mezi ubytovnami, podnájem a známými. Když nemají dostatek peněz, mohou se přemístit do levnějšího azylového ubytování. Jsou i takoví, kteří nemají rádi přítomnost druhých lidí. V létě přespávají venku v přírodě, v zimě, v mrazech se stěhují do nocleháren. (HRADECKÝ a kol., 2007).

Jednou z nejčastěji používaných typologií je dělení na bezdomovectví zjevné, skryté a potenciální. Tato typologie v zásadě postihuje celou bezdomoveckou populaci. (HRADEČTÍ, 1996).

Skupina **zjevných bezdomovců**, je pro veřejnost nejviditelnější. Lze je charakterizovat zápachem a zanedbaností. Nejčastěji jsou viděni na veřejných místech, kde v mnohých

případech i přespávají. Na návrat do společnosti z velké části rezignovali. Využívají služeb určených pro osoby bez přístřeší, zejména nízkoprahových denních center i nocleháren. (PRŮDKOVÁ, NOVOTNÝ, 2009).

Skupina **skrytých bezdomovců** zahrnuje ty, kteří využívají sociálních služeb pro osoby bez domova pouze občasně v krizových situacích. Tou se může stát i příchod zimy. Po zbytek roku přespávají na různých místech, skryti z dohledu veřejnosti, někdy i sociálních pracovníků. Jejich počty nejsou přesně zjištěné, převyšují však výrazně bezdomovce zjevné. (HRADEČTÍ, 1996).

Mezi skupinu **potenciálních bezdomovců** řadíme ty, kteří prakticky ze dne na den mohou skončit na ulici. Žijí v nestabilních a neuspokojivých podmínkách. Pochází ze skupin ohrožených nezaměstnaností či z národnostních menšin v České republice. Lze sem zařadit i osoby ve všech typech ústavních zařízení, případně osoby žijící sociálně-patologickým způsobem života a další. (PRŮDKOVÁ, NOVOTNÝ, 2009).

Obecně existují dva pohledy na definice bezdomovství.

- Pohled **minimalistický**, který preferuje vláda. Úzce se zaměřuje pouze na řešení následků sociálního propadu. Tedy zejména na bezdomovství zjevné a skryté a to udělováním dotací sociálním službám pro osoby bez přístřeší.
- Pohled **maximalistický**, který preferují organizace a který se snaží zahrnovat všechny typy bezdomovství, zjevného, skrytého i potenciálního. (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012). Cílem typologií tohoto typu je umožnění rozvoje sociálních služeb zaměřených na prevenci. Typologií maximalistického pohledu je i typologie ETHOS (Evropská typologie bezdomovství).

Hradecký a kol. (2007, s. 9) vysvětlují, že: „Typologie ETHOS byla vytvořena Evropskou observatoří bezdomovství. Evropská observatoř bezdomovství vznikla roku 1991 pod organizací FEANTSA (Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci), jako síť národních korespondentů, která má za úkol monitorovat vývoj bezdomovství na daném území.“

Typologie má pomoci „zlepšení sběru a srovnávání dat na národní i mezinárodní úrovni a má pomoci v rozhodování o strategiích k řešení bezdomovství. Shromážděné informace mají mít vypovídací hodnotu pro orgány, které se podílejí na sociálním začleňování, a to v oblastech: prevence bezdomovství, řešení příčin bezdomovství, snížení úrovně bezdomovství, snížení negativních dopadů na osoby bez domova a jejich rodiny, zajištění

bývalých bezdomovců při udržení trvalého nezávislého jednání.“ (HRADECKÝ a kol., 2007 s. 9-10).

Pro základ definice posloužilo vymezení bezdomovství na podkladě domén domova, psychické, fyzické a právní, jak jsou vysvětleny v oddílu 1.1. Graf rozdělení domén je k vidění v příloze č. 1. Na podkladě koncepčního chápání bezdomovství přijala FEANTSA koncepční definici bezdomovství a vyloučení z bydlení a vytvořila 7 teoretických domén bezdomovství, grafické znázornění je vyobrazeno v příloze č. 2. Na podkladě těchto 7 koncepčních kategorií bezdomovství a vyloučení z bydlení byly, pro české podmínky, vytvořeny 4 formy vyloučení z bydlení, a to: bez střechy, bez bytu, nejisté bydlení, nevyhovující bydlení. Vzniklá Evropská typologie bezdomovství byla rozšířena o národní subkategorie specifické právě pro Českou republiku, pro ilustraci více v příloze č. 3.

„ETHOS nepopisuje příčiny bezdomovství ani zdraví bezdomovců nebo jejich zaměstnání.“ (HRADECKÝ a kol., 2007 s. 31). Typologie ETHOS vymezuje proces bezdomovství na podkladě domén domova. Velmi podrobně zachycuje všechny možné typy míst, na kterých mohou lidé přebývat. Zachycuje osoby jak ohrožené bezdomovstvím, tak v bezdomovství se nacházející. Právě tato typologie mi byla vodítkem pro určení všech služeb pro mladé osoby bez domova. Současně vhodně doplňuje a rozšiřuje typologii rozdělení na zjevné, skryté a potenciální bezdomovství.

Kromě výše popsaných typologií existuje i množství dalších, např. dle zdrojů obživy, dle místa přespávání. „Bezdomovci mají tendenci rozdělovat se podle toho, jaké drogy užívají a podle identifikace s určitou skupinou bezdomovců.“ (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012 s. 15).

2. Služby pro osoby bez přístřeší dle zákona č. 108/2006 Sb.

V zákoně o sociálních službách č. 108/2006 Sb. jsou definovány veškeré sociální služby včetně těch, které jsou určeny osobám bez domova. V následující části podávám výčet těchto služeb, včetně paragrafů a odstavců, jež mají přímou návaznost k těmto službám. V závěru tohoto oddílu zmiňuji i Koncepti návrhu řešení problematiky bezdomovectví v Praze v letech 2013-2020. (PRUDKÝ, HRADECKÝ, TOMEŠOVÁ, VARGA, KLINECKÝ, 2012 [online]).

V kapitole 1 jsem vypsala možné varianty pro označení osoby nacházející se v bezdomoví. Od této kapitoly nadále využívám, vedle dříve zmíněných výrazů, i označení klient, které je zavedeným pojmem „pro osoby v psychologické, či psychiatrické péči a v širším slova smyslu se tímto pojmem označuje i osoba užívající jakýchkoliv služeb.“ Tedy i služeb sociálních. (HARTL, HARTLOVÁ, 2004 s. 257).

V základních zásadách (§ 2) je definováno, že každý bez výjimky má nárok na poskytnutí bezplatného základního sociálního poradenství. Základní poradenství by měla být schopna poskytnout každá sociální služba bez ohledu, zda se řešené téma dotýká konkrétní služby či nikoliv.

Jednotlivé služby mají vycházet z individuálních potřeb klientů, zachovávat lidskou důstojnost a dodržovat všechna základní lidská práva a svobody. Služby mají podporovat aktivitu klienta v řešení jeho vlastní nepříznivé situace takovým způsobem, který vylučuje setrvávání v této situaci nebo její prohlubování. Služby mají vést k jeho resocializaci.

V § 3 jsou vymezeny některé základní pojmy, vztahující se k problematice bezdomovství. **Sociální služba** je určena k pomoci, podpoře a sociálnímu začleňování klienta.

Sociální začleňování zákon chápe jako podporu klientů sociálně vyloučených nebo vyloučením ohrožených. Těmto klientům služby pomáhají v návratu k participaci na ekonomickém, kulturním i sociálním životě na úroveň běžnou ve společnosti. Opakem k sociálnímu začleňování je **sociální vyloučení**, kdy osoba není schopna se na ekonomickém, kulturním i sociálním životě podílet.

Plán rozvoje sociálních služeb je výsledkem procesu monitorování dané lokality a zjišťování potřeb obyvatel této lokality a jejich uspokojování pomocí rozvoje sociálních služeb. Nástrojem pro rozvoj těchto služeb je analýza, ve které je zachycena aktuální situace, její ekonomické vyhodnocení, strategie zajištění služby, a to včetně povinnosti zúčastněných stran, způsobu sledování a plánu naplnění rozvoje služeb.

Sociální služby (§ 32) zahrnují: služby sociálního poradenství, služby sociální péče, služby sociální prevence.

Sociální služby se poskytují jako služby pobytové, ambulantní nebo terénní (§ 33).

Pobytové služby zajišťují ubytování klientů. Ze služeb pro osoby bez domova k nim řadíme azylové domy všech typů, noclehárny a domy na půl cesty.

Ambulantní služby jsou takové, do kterých osoby dochází. K těmto službám řadíme nízkoprahová denní centra a centra kontaktní.

Terénní služby jsou určeny rizikovým skupinám, které z nějakého důvodu nechtějí nebo nemohou navštěvovat služby pobytové či ambulantní. Cílem služby je vyhledávání osob ze sociálně-patologických skupin a minimalizace rizik spojených se životem dané skupiny (§ 69). V Praze funguje mobilní sociální služba Střediska Naděje. Další terénní pracovníci fungují např. pod Armádou spásy i pod jednotlivými sociálními odbory městských částí. Služba může být poskytnuta i anonymně.

Sociální poradenství (§ 37) zahrnuje: základní sociální poradenství a odborné sociální poradenství.

„**Základní** sociální poradenství poskytuje informace o nárocích, službách a možnostech, které mohou vyřešit nebo zmírnit obtížnou situaci člověka. Poskytované informace vyplývají ze systému sociální ochrany občana, k němuž patří pojištění, podpora a pomoc nebo ze systému, který zajišťuje zaměstnanost.

Odborné sociální poradenství poskytuje přímou pomoc lidem při řešení jejich sociálních problémů. Jde zejména o problémy v manželství nebo mezigeneračním soužití, v péči o děti, starší a zdravotně postižené občany, o osoby propuštěné z výkonu trestu. Odborná pomoc je zaměřena na konkrétní pomoc a praktické řešení obtížné sociální situace člověka." (Matoušek In Matoušek, Kodymová, Kolářková a kol., 2005 s. 321)

Služby sociální prevence (§ 53) pomáhají zabránit sociálnímu vyloučení rizikových skupin obyvatel. Veškeré služby, určené osobám bez domova jsou zahrnuty právě pod služby sociální prevence.

V **azylových domech** (§ 57) mohou být klienti ubytováni většinou na dobu jednoho roku, ve výjimečných případech dochází k prodloužení této doby. Kromě samotného ubytování je v azylových domech i sociální zařízení. Sociální pracovníci azylových domů klientům pomáhají například v nalezení stabilní práce, vhodného trvalého bydlení, při vyřizování

sociálních dávek apod. Azylové domy bývají typově rozlišené: pro muže, pro ženy, azylové domy pro matky s dětmi i pro rodiny.

Domy na půl cesty (§ 58) slouží k ubytování jedinců, kteří opouští institucionální zařízení. Jedná se o bydlení na přechodnou dobu, většinou na dobu jednoho roku. Pracovníci pomáhají klientům zvládnout sociální dovednosti potřebné pro začlenění do běžné společnosti. Důraz je kladen na individuální plánování, které je prostředkem k nácviku sociálních dovedností. V kapitole 2.1 podávám pro představu informace o fungování domova na půl cesty Maják.

Kontaktní centra (§ 59) jsou nízkoprahová denní centra pro drogově závislé. Nabízejí hygienický servis, včetně výměny injekčního materiálu, a stravu. Zároveň při kontaktních centrech fungují terénní služby. Mladí lidé bez domova právě tato centra využívají vedle nízkoprahových denních center. Problematika drogových závislostí je mezi subkulturou mladých bezdomovců značně rozšířená.

Služby následné péče (§ 64) jsou určeny pro osoby s duševním onemocněním i pro osoby s drogovou závislostí. Podmínkou přijetí je předchozí nebo probíhající léčba buď ve zdravotnických zařízeních, nebo v zařízeních ambulantních, popřípadě abstinence bez předchozí účasti na kterémkoliv programu.

Terapeutické komunity (§ 68) jsou pobytové služby pro osoby závislé na návykových látkách nebo pro osoby s duševním onemocněním, které se snaží o začlenění do normálního života.

Nízkoprahová denní centra (§ 61) jsou určena pro osoby bez domova. Nízkoprahové centrum může osobě bez domova nabídnout stravu, ošacení, hygienu a samozřejmě poradenství. Při nízkoprahových centrech fungují terénní programy.

Noclehárny (§ 63) umožňují osobám bez domova přespání a hygienu. V Praze jsou například noclehárny Naděje, Armády spásy či Arcidiecézní charity. Velmi známá je i loď Hermés, kterou spravuje Centrum sociálních služeb. Cena za jednu noc bývá 20 Kč. Výjimku tvoří bezplatná zimní noclehárna v Praze na Vackově, která je pod společnou správou Naděje, Arcidiecézní charity, Armády spásy a Maltézské pomoci. (Portál hl. m. Prahy [online, cit. 2013-02-16]).

Sociální rehabilitace (§ 70) slouží k reintegraci osob zpět do společnosti. Pomocí sociálně-terapeutických přístupů jsou posilovány žádoucí schopnosti, vlastnosti a dovednosti,

které k reintegraci napomáhají. Sociální rehabilitace je poskytována buď formou ambulantní, nebo terénní.

V souvislosti s plánem rozvoje sociálních služeb (§ 3 odst. h) pro osoby bez domova na území hl. m. Prahy bych ráda zmínila Koncepti návrhů řešení problematiky bezdomovectví v Praze v letech 2013 – 2020 (dále Koncepte) přijatou 18. 12. 2012 Radou hl. m. Prahy. (PRUDKÝ, HRADECKÝ, TOMEŠOVÁ, VARGA, KLINECKÝ, 2012 [online, cit. 2013-01-23]).

Tento dokument je zásadní pro další vývoj sociálních služeb pro osoby bez přístřeší na území hl. m. Prahy v následujících letech. Program je rozdělen do dvou částí. První část do roku 2014, druhá část od roku 2015 do roku 2020. V koncepci se vychází ze sčítání bezdomovců z roku 2010. „Statisticky se na území hl. m. Prahy nachází cca 4000 bezdomovců. Z toho zjevných bezdomovců je přibližně 1500, skrytých asi 2500, potenciálních může být 5-10000.“ (2012, s. 8). Toto číslo je alarmující.

Samotný výtah z dokumentu jsem rozdělila dle osmi základních bodů, uvedených v Koncepti na s. 5 (2012). Mezi hlavní úkoly Koncepte patří:

1. „Doplňování a rozvíjení služeb pro bezdomovce.“ (2012, s. 5)

V budoucnu se očekává nárůst počtu osob bez domova, a to ve všech formách bezdomovství, zjevného, skrytého i potenciálního. Z tohoto důvodu mají být navýšeny kapacity všech služeb pro osoby bez domova, tedy azylových domů, nocleháren i nízkoprahových denních center, včetně zimních ubytovacích kapacit. Zajištěna má být také větší podpora potravinových bank. Do budoucna se počítá se zřízením azylového domu pro osoby bez domova, které nemají šanci, vzhledem ke svému psychickému či fyzickému stavu si vydělávat jakýmkoliv způsobem na živobytí. V Koncepti je slibováno zřízení ambulantní zdravotnické služby, ordinace praktického i zubního lékaře i posílení týmů psychologicko-psychiatrických odborných pracovníků. Pro přehled současného počtu zařízení a kapacit zařízení uvádím v příloze č. 4 tabulku s názvem Kvantifikace registrovaných sociálních služeb a jejich kapacity na území hl. m. Prahy. (2012, s. 9).

2. „Vytváření předpokladů pro to, aby nenarůstal počet bezdomovců v souvislosti s bytovou situací.“ (2012, s. 5).

V souvislosti s tímto požadavkem se má vypracovat koordinovaný systém mezi soukromými vlastníky a státními subjekty, dále mezi státními subjekty a různými neziskovými organizacemi. Soukromé subjekty by měly hlásit sociálním pracovníkům

na úřadě, kdo je v ohrožení vyhozením z bytu, např. z důvodu neplacení. Na straně státu pak bude zahájení včasné intervence buď přímo, nebo nepřímo a s pomocí nestátních organizací.

3. „Podpora preventivní činnosti pro podporu snížení počtu bezdomovců a jejich konfliktnosti s veřejností.“ (2012, s. 5).

V současnosti v podstatě žádné preventivní programy vzniku bezdomovství nejsou. Přitom se jasně v zahraničí ukazuje, že prevence stojí méně prostředků než následné řešení sociálního propadu. Součástí prevence má být i učení se potřebným sociálním dovednostem, rozvoj míst pro osoby s nedostatečnou kvalifikací, dále koordinovaná péče o propuštěné ze všech typů ústavních zařízení a o skupiny ohrožené sociální exkluzí. Součástí prevence se má stát ještě hlubší pochopení problematiky bezdomovství pro lepší zacílení programů prevence.

Má-li se snížit konfliktnost bezdomovců s veřejným prostorem, je třeba snížit jejich počty. Toho lze dle Koncepce docílit pouze kvalitní resocializační péčí, včetně psychologické a psychiatrické pomoci a vzdělávacích aktivit osob bez domova. Zároveň je třeba zabránit nárůstu bezdomovců potenciálních.

Koncepce vysvětluje negativní postoj k lidem bez domova negativní politickou rétorickou a mediální masáží občanů. Klade si za cíl zlepšení této politické kultury a zároveň, v pozitivním slova smyslu, se mají zapojit i mediální struktury. V koncepci se hovoří také o vytvoření Call centra. Toto centrum má poskytovat základní informace o bezdomovcích, včetně informací o kapacitách služeb, počtu bezdomovců a jejich strukturách.

V Koncepci bohužel není dále Call centrum řešeno. Tak není jasné, kdo, koho a jak bude informovat.

4. „Rozvíjení návazných služeb pro resocializaci současných bezdomovců.“ (2012, s. 5).

V současnosti prakticky chybí tréninkové a sociální byty, i přesto, že jsou pro resocializaci důležité. Pro podporu těchto návazných forem bydlení je nutné vytvořit legislativní rámec. Koncepce předpokládá, že do roku 2020 vznikne celkem 60 bytů, po 30 bytech v každé tříleté etapě.

5. „Na rozdělení sociálních služeb se mají podílet všechny městské části.“ (2012, s. 5).

Důležitým bodem koncepce je rovnoměrné podílení se **všech** jednotlivých městských částí na zajišťování služeb pro bezdomovce. Největší počet služeb pro bezdomovce

je v současnosti na územích městských částí Prahy 1, 2 a 7. Kolem těchto zařízení se nachází velké množství lidí bez domova. Budou-li služby nízkokapacitní, lidé bez domova nebudou tak viditelní. Celkově dojde k úbytku nepříjemných pocitů veřejnosti vůči lidem bez domova. Služby mají být spravedlivě rozvrstveny na základě tzv. koeficientu rovnosti, „který zohledňuje lokalizaci nízkoprahových denních center a zatíženost jednotlivých městských částí faktickým výskytem bezdomovců.“ (2012, s. 20).

6. „Podpora dostatečného vybavení službami a kapacitami pro terénní přímou pomoc.“ (2012, s. 5).

V Koncepci je dáván značný důraz na potřebu rozpracování metodik souvisejících s předcházením propadu ohrožených skupin do bezdomovství, více bod 2 této Koncepce. Počítá se i s posílením mobilní sociální služby pro vyhledávání osob bez domova v terénu.

7. „Příprava evidenčního systému uživatelů sociálních služeb.“ (2012, s. 5).

Evidenční systém má poskytovat komplexní informace o uživatelích služeb jak zdravotních, tak sociálních. V databázi mají být uvedeny základní informace o uživatelích, tj. věk, pohlaví a kde byla služba konkrétní osobou využita. Do databáze mají mít přístup i pracovníci hl. m. Prahy. Na základě evidenčního systému má být vytvořeno informační centrum propojující činnost poskytovatelů sociálních služeb s Policií České republiky, stejně jako s Městskou policií. Zejména pak v oblastech s největším počtem zjevných osob bez domova.

Osobně riziko tohoto systému spatřuji ve zneužití informací v neprospěch bezdomovců. Bude-li bezdomovec hledán z jakéhokoli důvodu, bude moci být pomocí tohoto systému nalezen. Nikdo potom nezaručí, že se bude jednat v nejlepším zájmu klienta, spíše se posílí represivní složka systému. Otázkou je, jak moc bude evidenční systém konkrétní, v každém případě by z něho plynuly i nesporné výhody. Rozvoj služeb pro osoby bez domova by mohl být výrazně lépe koordinován a mnohem účelněji by se utvářely nové služby.

Z mého pohledu je Koncepce smysluplná. Přinesla by velké zlepšení v řešení fenoménu bezdomovství, zlepšila by se celková kvalita života na území hl. m. Prahy. V případě úspěchu by systém mohl být rozšířen do celé republiky. Otázkou zůstává, nakolik bude ze strany Magistrátu hl. m. Prahy Koncepce naplňována. Rizikovým se mi zdá bod 6 na straně 7 této Koncepce, ve kterém se píše že: „Uskutečňování koncepčních aktivit musí ve své realizační fázi respektovat rozpočtovou realitu (na úrovni státu, Magistrátu hl. m. Prahy a jednotlivých městských částí).“ Nikde tedy není napsáno, že koncepce musí být

naplněna. Jedná se spíše o doporučení. Doufám však, že potřeba řešení problematiky bezdomovství nezapadne.

Nebude-li Koncepce naplňována, v relativně krátkém časovém horizontu by se fenomén bezdomovství mohl stát nezvladatelným. Celkově vynaložené prostředky by při pozdním řešení neúměrně vzrostly. (PRUDKÝ, HRADECKÝ, TOMEŠOVÁ, VARGA, KLINECKÝ, 2012 [online, cit. 2013-03-26]).

2.1 Služby pro mladé osoby bez přístřeší na území hl. m. Prahy

Služby pro osoby bez domova ze zákona o sociálních službách byly vyjmenovány v předcházející podkapitole. Všechny výše vyjmenované služby určené přímo cílové skupině osob bez domova, tedy azylové domy, domy na půl cesty, nízkoprahová denní centra i noclehárny pochopitelně využívají i mladí bez domova. Mladí bezdomovci tedy dochází do služeb pro starší osoby bez přístřeší. „Mezi skupinami mladších a starších bezdomovců může vznikat mezigenerační napětí. Mladí proto raději volí služby pro drogově závislé, tzv. kontaktní centra.“ (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012 s. 92). Tato centra nabízejí stejné zázemí jako nízkoprahová denní centra, a to včetně hygienického servisu a stravy.

Ve statistice ze Sčítání bezdomovců Praha 2004 (MYŠÁKOVÁ, 2004 s. 22 [online, cit. 2013-01-24]) je uveden počet 3096 osob bez domova v tzv. zjevné a skryté fázi bezdomovství, žijících na území hl. m. Prahy. Z tohoto počtu zaujímají mladí lidé bez domova celkem 14, 20 %, tedy 439 osob. Počet osob bez přístřeší prakticky exponenciálně roste. Současný odhad je až 4000 osob bez domova. (PRUDKÝ, HRADECKÝ, TOMEŠOVÁ, VARGA, KLINECKÝ, 2012 [online, cit. 2013-01-23]). Za předpokladu, že se procentuální část mladých osob bez domova významně nezvětšila, je v současnosti tzv. na ulici cca 600 mladých na území hl. m. Prahy. Proto je nezbytné, aby začaly vznikat služby určené právě mladým, i vzhledem k jejich odlišnostem od starších osob bez domova.

V současnosti se na území hl. m. Prahy nachází 5 domů na půl cesty, s ubytovací kapacitou 42 míst. Spolu s kapacitou jednotlivých sociálních služeb pro osoby bez domova na území hl. m. Prahy je tento počet uveden v příloze č. 4. Příjem do těchto zařízení je podmíněn předešlou ústavní výchovou, proto nejsou domy na půl cesty určeny všem mladým osobám bez domova. Přímo pro mladé bezdomovce je v Praze jediné nízkoprahové denní centrum Střediska Naděje Praha-Bolzanova. V podstatě chybí tréninkové byty i chráněná pracovní místa pro tuto skupinu obyvatel, sociálních bytů je nedostatek. Snad díky

Koncepci, o níž jsem se zmínila v předcházející podkapitole, se stav do budoucna zlepší, a to i v oblasti preventivních a sociálně rehabilitačních programů. Sociálně rehabilitační a preventivní programy zaměřené právě na mladé dospělé bez domova v současnosti fungují při dětských domovech a při domovech na půl cesty. V roce 1995 vznikl Projekt Šance, který pomáhá „komerčně sexuálně zneužívaným dětem a mládeži žijící v zapomenutí na ulici“ a který probíhá až dosud. (Projekt Šance, [online, cit. 2013-01-24]).

Nízkoprahové denní centrum Střediska Naděje Praha-Bolzanova (Středisko Naděje Praha-Bolzanova [online, cit. 2013-01-24]), je jediné svého druhu v České republice. Je určeno lidem bez domova od 18 do 26 let věku. Z důvodu nízké kapacity se klienti střídají po 1,5 hodinových intervalech. V jednom okamžiku se ve středisku nachází maximálně 15 klientů.

Každý nově příchozí klient získává po rozhovoru se sociálním pracovníkem svou kartu. Na základě jeho snah o zlepšení vlastní situace je mu prodlužována možnost využívání všech služeb, což zahrnuje výdej teplé polévky, čaje, možnosti jednou týdně se zdarma osprchovat i oholit. V případě častější potřeby je služba zpoplatněna symbolickou částkou. NDC (Nízkoprahové denní centrum Střediska Naděje Praha-Bolzanova) má k dispozici i sociální šatník. Každý klient má v určitém časovém horizontu nárok na čisté oblečení. Klient si se sociálním pracovníkem domlouvá dílčí cíle a společně s ním na nich pracují. Sociální pracovník je nápomocen při řešení jakýchkoliv nepříznivých situací, včetně otázky ubytování. Sociální pracovník může zarezervovat a doporučit klienta přes interní systém do azylových domů i nocleháren Naděje.

Ve středisku mohou klienti navštívit psychologa, který dochází v době odpoledních směn dvakrát týdně. Z lékařských služeb mohou klienti taktéž využít služeb ordinací praktického lékaře nebo gynekologa, ty jsou poskytovány zdarma. Dvakrát v týdnu probíhají pro klienty také skupinové aktivity. Jednou týdně se konají psychoterapeutická sezení, jednou týdně mají klienti možnost účastnit se divadelního workshopu. Pro klienty se naskýtá možnost využití telefonu i internetu, např. pro hledání práce. Pro vstup do střediska je nulová tolerance alkoholu i drog. V případě porušení těchto pravidel nebo v případě agrese je klientovi zakázán vstup do střediska na určitou dobu v závislosti na míře prohřešku.

Během své praxe jsem měla možnost být účastna při množství rozhovorů mezi klientem a sociálním pracovníkem, sama jsem pak vedla rozhovory s klienty. Výstupem těchto rozhovorů je kapitola číslo čtyři.

Stáž v Domově na půl cesty Maják se mi stala v mnoha ohledech důležitou inspirací pro možnou cestu práce s mladými lidmi z ulice ve smyslu vzniku nového zařízení. I z tohoto důvodu se dále budu věnovat popisu fungování Domova na půl cesty Maják. V závěru této části ve stručnosti shrnu svou představu na vznik zařízení, které v České republice, dle mého názoru, chybí.

Domov na půl cesty Maják (Maják [online, cit. 2013-01-24]) vznikl za přispění Ekumenické sítě pro aktivity mladých a Církve československé husitské. V budově Majáku je pět bytů. Ve čtyřech z nich spí obyvatelé vždy po dvou v bytě, pátý byt slouží matce s dítětem. V bytě mají obyvatelé naprosté soukromí. Pouze v prvních několika měsících musí na požádání umožnit přístup do bytu. Maximální možná doba strávená v Majáku jsou dva roky. Vše spočívá v individuálním přístupu ke klientům.

„Maják je zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež“ (Maják [online, cit. 2013-01-24]). Obyvatelé si na bydlení přispívají částkou 85 Kč na den + přispívají na vodu a energie. Střídají se v úklidu společných prostor Domova.

Cílem Majáku je pomoci klientům v osamostatnění se, podporovat je v nalezení stabilní práce i bydlení tak, aby byli v budoucnu schopni žít sami. Každý klient má svého klíčového pracovníka, který je mu zároveň i průvodcem a oporou. Právě s tímto pracovníkem klient vytváří svůj individuální plán, na kterém potom společně pracují. Klienti se podílejí na rozhodování o chodu Majáku. Mohou se vyjádřit k veškerým změnám. Tento přístup je nedocenitelný. Služba je zde pro klienty, ne klienti pro službu. Od ledna 2013 provozuje Domov napůl cesty Maják jeden tréninkový byt. Sociální pracovníci občas dochází za klientem žijícím v tomto bytě, aby zjistili, jak si klient v samostatném bydlení vede. Tréninkový byt je dalším stupněm k úspěšné resocializaci.

Praxe v Domově na půl cesty Maják pro mě byla nesmírně důležitá z hlediska poznání vynikající individuální práce s klientem, která ho plně respektuje. Ten vždy ví, kam se v případě svých problémů může obrátit. Vztahy klient-klíčový pracovník jsou založeny na naprosté důvěře, což je pro jakoukoliv práci s ním klíčovou záležitostí. Sociální pracovník zde nevystupuje z pozice síly, z pozice nadřízený-podřízený, ale z pozice partnera. K spolupodílení se na odpovědnosti za chod Majáku a k vyjádření připomínek slouží pravidelná setkání s vedoucími Majáku.

Právě pro mladé osoby žijící na ulici by podobný druh zařízení mohl být nejvíce nápomocen v návratu do společnosti. Model individuální práce s klientem, vztah založený na důvěře je tím, co mladí lidé bez domova postrádají. Vedle týmu klíčových pracovníků by měl v zařízení působit i psycholog. Traumata, která si s sebou nesou mladí lidé bez domova, musí být vnitřně zpracována takovým způsobem, který umožní klientovi posunout se dál.

3. Subkultura mladých osob bez domova

Jak již bylo řečeno v úvodu, mladé osoby bez domova jsou charakteristickou skupinou v rámci bezdomovecké subkultury. Na základě zkušeností, které jsem získala v průběhu praxe v NDC, bych subkulturu mladých osob bez domova ve vztahu ke starším osobám bez domova vymezila ve třech oblastech.

První z těchto oblastí je psychologický profil mladých osob bez domova. Se staršími souputníky mají společné problémy orientování se ve světě, stejně jako jim chybí základní kompetence k sociální adaptaci. Nejsou schopni regulace vlastních negativních emocí. Jsou impulzivní. Pro srovnání jsem použila Psychopatologii pro pomáhající profese (VÁGNEROVÁ, 2004) a odborný článek Osobnost mladých bezdomovců uvedený v časopise Psychiatrie. (VÁGNEROVÁ, CSÉMY, MAREK, 2012 [online, cit. 2013-02-17]).

Mladí bezdomovci z větší části nenaplnili vývojové úkoly typické pro období adolescence a mladé dospělosti. Odmítají se stát dospělými, převzít na sebe odpovědnost. Chtějí si jen užívat. Podrobnější popis problematiky uvádím na závěr kapitoly 3.2.1.

U starších osob bez domova došlo pravděpodobně k naplnění vývojových úkolů až do dospělosti. Na ulici jsou spíše z důvodu celkového selhání osobnosti, adaptace na podmínky bezdomoveckého života, nízké sebedůvěře. Z důvodu chybějících sociálních kompetencí, motivace, víry a důvěry v sebe, se bezdomovci nejsou schopni z bezdomoveckého způsobu života vymanit (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012).

Druhou oblastí vymezení mladších osob bez domova oproti starším je vnímání rodiny ve vztahu k bezdomovství. Mladí lidé bez domova se své rodiny vzdávají snadněji. Svůj nesouhlas s rodinnými poměry řeší odchodem. Rodinu si sami nevybrali, je tedy pro ně snadnější se jí vzdát. (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012). Pro starší osoby bez domova je v mnohých ohledech rozpad rodiny emočně náročnější. Svou rodinu si vybírali sami. S procesem rozpadu rodiny se mohou objevit silné pocity sebeobviňování, selhání, následná ztráta sebedůvěry, motivace i víry v lepší zítřky. Pokud se starší člověk dostane na ulici, častěji než u mladých lidí se u něj objeví pocit odevzdanosti. Těmto lidem chybí dostatek životní energie, mají pocit, že už jenom čekají na smrt. Mladí lidé věří, že vše se nějak vyřeší. Čekají na příležitost.

Třetí oblastí, v níž se mladí lidé bez domova liší od starších, je oblast životního stylu a do určité míry lze nalézt i rozdíly v uspokojování základních životních potřeb. Tuto oblast více rozvádím ve čtvrté kapitole této práce.

3.1 Mladí lidé bez domova z pohledu psychologie

Duševní vývoj každého jedince tvoří biologická, psychologická a sociální složka. (ŘÍČAN, 2004). Někteří autoři v tomto smyslu zmiňují ještě spirituální složku osobnosti. (KALINA a kol., 2003 [online, cit. 2013-04-07]). Tyto složky se vzájemně ovlivňují. Jsou od sebe neoddělitelné. Jedinec se na podkladě složek osobnosti mění celý život. Změní-li se jedna složka, ostatní složky osobnosti se přizpůsobí. Má-li se stát jedinec stabilní osobností s jistou perspektivou, musí se všechny složky vyvíjet v souladu. V některých fázích života je změna méně dramatická, v některých fázích lze předpokládat, že je dramatičtější, například v adolescenci.

Na psychice jedince se z biologického hlediska projevuje vývoj neurohormonální soustavy. Svou roli na jejím utváření hrají dědičné dispozice a prostředí, ve kterém byl jedinec počat a vyrůstal. Z biologického hlediska je nejdůležitější vývoj mozku. V prvních fázích života roste kapacita pro učení, které následně umožňuje větší diferenciaci mozku. Čím je člověk starší, tím více se funkční dozrávání zpomaluje. Do popředí ovlivňování jedince se dostávají sociální skupiny a učení. Jednotlivci se vlivem působení prostředí liší i přes stejné vstupní dispozice. Dítě, které je deprivované, se bude projevovat jinak, než dítě, které vyrůstá v plnohodnotné a podporující rodině. (ŘÍČAN, 2004).

Právě sociální skupiny jsou tím, co člověka od počátku provází. Nastavují mu zrcadlo poznání, určují sebehodnocení i schopnosti, které se dostanou do popředí zájmu jedince a budou pěstovány.

Jak již bylo řečeno, samotný duševní vývoj je výrazně ovlivněn biologickými i sociálními vlivy prostředí. Naše psychika tvoří další, neméně důležitou, složku osobnosti. Psychika je tím, čím jsme uvnitř. „To jak jsme se naučili jednat v různých situacích, determinuje naše další činy a jimi se dále formuje naše osobnost, její vědomé i nevědomé složky a jejich integrace.“ (ŘÍČAN, 2004 s. 33-34). Člověk se, do jisté míry, dokáže změnit v ideál, který sám přijme. Záleží pouze na jeho vůli. Myslím si, že každý jedinec je schopen vycítit zlomové okamžiky ve svém životě a má svobodu se sám rozhodnout. Do rozhodnutí ovšem zahrnuje i svůj fyzický a mentální stav i chápání okolní společnosti a svých blízkých i vlastní chápání dané situace a svou motivaci k jejímu zvládnutí. V tomto je jedinec při svém rozhodování limitován. Ať přijme rozhodnutí jakékoliv, nějakým způsobem se vědomě změní. Stylizuje se do jisté role, kterou svým rozhodnutím vytvořil a začne se dle ní chovat. Integruje výsledek rozhodnutí do své osobnosti. Každé rozhodnutí má pro jedince subjektivní důležitost.

Člověk má potřebu se k něčemu vztahovat, má potřebu hledat něco, co jej naplňuje, ale i přesahuje, jakýsi ideál. V dnešní době je člověk neustále ohrožován ztrátou smyslu existence. Tradiční hodnoty, které člověka provázely po generace a dávaly mu smysl jeho života, ustupují do pozadí. Do popředí se tak dostává naléhavá potřeba tyto hodnoty znovuobjevovat, rozšiřovat je, přizpůsobovat je vlastnímu lidství, integrovat je do osobnosti, do lidského vědomí i svědomí. Pokud člověk smysl nenalézá, je ohrožen tzv. existenciálním vakuem, které následně zapůsobí na všechny ostatní složky osobnosti. V extrémním případě se může projevit až vznikem neurózy. Souhrnně toto všechno lze nazvat spirituální složkou osobnosti. (FRANKL, 1994).

3.1.1 Bezdomovství mladých lidí jako důsledek krizového vývoje v adolescenci

V průběhu života člověk prochází tranzitorními, tedy přechodovými krizemi. Každá z těchto krizí se může stát velmi obtížnou na zvládnutí. Zejména v adolescenci mladý člověk musí splnit velké množství náročných vývojových úkolů, při nichž může různým způsobem selhávat. Při adekvátním zvládnutí všech těchto úkolů je mladý člověk schopen přijmout roli dospělého. (VODÁČKOVÁ a kol., 2002).

Mladí lidé bez domova jsou adolescenty se stejnými potřebami, jako mají jejich vrstevníci. Problémem mladých lidí bez domova je ztráta kompasu se střílkou mířící k dospělosti. Selhali v mnohých vývojových úkolech tohoto období, které jejich vrstevníci, žijící ve většinové společnosti, zvládli. Tyto úkoly se nyní pokusím popsat.

Dle Eriksona (1999) probíhá v období adolescence hledání vlastní identity. Jedinec odvrhuje dětské role, které mu byly přisouzeny, a hledá své vlastní místo ve společnosti. Identita se na základě odmítání rolí upevňuje. Respektuje-li jedinec společnost i společnost respektuje jedince. Na druhé straně ty, kteří společnost odmítají, odsuzuje. To je i případ mladých lidí bez domova.

Erikson (1999) popsal osm vývojových fází. V každém stupni proti sobě stojí dvě protichůdné hodnoty. Z uspokojivého vyřešení konfliktu mezi nimi jedinec dosáhne ctnosti, posouvá se na další pomyslnou příčku vývoje. Celý proces sváření se protichůdných hodnot pokračuje. Každá další dosažená ctnost dává význam těm předcházejícím. Platí pravidlo, že není-li naplněn uspokojivě jeden vývojový úkol a jedinec pokračuje ve vývoji dál, dříve či později dojde k problémům. V období adolescence vychází ze zápasu o identitu jako ctnost věrnost. Není-li věrnosti dosaženo, jedinec později nebude schopen docílit základní ctnosti v období mladé dospělosti, kterou je láska.

Mladý člověk často zkouší, které já je to pravé. Vidí ideální já, tvořené z očekávání vlastních i z očekávání druhých, které staví vedle já reálného. Je-li zde příliš velký nesoulad, jedinec se stává úzkostným, depresivním, celkově neklidným. (Higgins In Macek, 2004).

„U mladých lidí, kteří žijí na ulici v období adolescence, dochází k narušení rozvoje identity ve vztahu k definování skrze to, co mladý bezdomovec dělá nebo součástí které skupiny se stává. Pocit znehodnocení vlastní osobnosti je posilován kumulací různých negativních zkušeností.“ (VÁGNEROVÁ, CSÉMY, MAREK, 2011 s. 9 [online, cit. 2013-02-17]).

V oblasti kognitivní se u jedince dotváří schopnost abstraktního myšlení i logického uvažování. S tím souvisí i problematika řízení se dle pravidel. Adolescent má dosáhnout zvnitřnění morálních pravidel. Má poznat co je a co není správné a stát se zodpovědným za vlastní jednání, vytvořit si hodnotový systém. Proces tohoto zvnitřňování není jednoduchý. Dospívající mají černobílý pohled na svět, dodržování morálních zásad vyžadují stejně tvrdě od sebe jako od druhých. Jsou přitom velmi sebekritičtí. Jejich pocíťovaná neschopnost v držení se těchto pravidel může vést k hlubokému zklamání, odvrhnutí veškerých morálních zásad a pravidel. Jedinec se stane hrubě sebestředným. (LANGMEIER, KREJČÍŘOVÁ, 1998).

Mladí lidé bez domova společnost odvrhli. Odmítají stát se odpovědnými za sebe. Nechtějí přijímat pravidla většinové společnosti, protože ta je svazují. U mladých lidí bez domova dochází k rozpadu morálních hodnot. Mladí si chtějí užívat, chtějí být nezávislí. Často experimentují. (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012). Ve vzrušení hledají sami sebe. Touží po výrazných emočních prožitcích i po nalezení smyslu vlastního života. (VODÁČKOVÁ a kol., 2002).

K vývojovým úkolům tohoto období také patří vytvoření emočně stabilního vnitřního prostředí. Vyšší city se mají integrovat do celkové osobnosti člověka. Samotná integrace není procesem jednoduchým, adolescenti se vztahy experimentují, zkouší, co s nimi který typ vztahů udělá. Adolescence je tedy obdobím plným emočních zvrátů. Zvýšená citlivost i experimentování a hledání 'toho pravého' souvisí biologicky s dozráváním hormonální soustavy mladých jedinců. Jedinec po fyzické stránce plně dozrává. Poznává vlastní sexualitu i tělesnost. Bývá k sobě přehnaně sebekritický, což může vyústit až v krizi vlastní sebehodnoty. (ŘÍČAN, 2004; VODÁČKOVÁ a kol., 2002).

V případě mladých lidí bez domova nedošlo k integraci vyšších citů do osobnosti. Jsou citově oploštělí. Často reagují velmi impulzivně, až agresivně. Rozčílí je každá maličkost. (VÁGNEROVÁ, CSÉMY, MAREK, 2012 [online, cit. 2013-03-20]). Vztahové prostředí mladých lidí žijících na ulici více rozebírám v oddíle 4. 2. 6.

Období adolescence je charakteristické emancipací, odlučováním se od rodičů. Proces málokdy bývá poklidný. Jedinec se chce za každou cenu postavit jakékoliv autoritě. Nechce se podřídit rozhodnutí rodičů o volbě přátel, školy a dalších věcech. Dochází k hádkám, ve kterých si mladý jedinec snaží vydobýt vlastní autonomii. Jsou-li rodiče hodně autoritativní, mladý člověk často odchází z domova nepřípraven na život. Riziko skončení v bezdomovství se tak prudce zvyšuje. (HRADEČTÍ, 1996)

Dle Bowlbyho (In Matoušek, Matoušková, 2011 s. 42-43) se u jedinců, kteří v mládí neměli dostatek citového zázemí, a proto se u nich nevytvořila základní důvěra, může vyvinout trojí typ vazby, který je spojovaný se zvýšeným sklonem k delikventnímu chování. Patří sem:

- **Vyhýbavá** vazba se projevuje hranou nezávislostí jedince.
- **Ambivalentní** vazba je typická prudšími emočními projevy.
- **Dezorganizovaná** vazba je příznačná pro týrané a zneužívané děti. Potřeby blízkosti rodičů se projevují společně s odtažitostí mladých.

Stabilizace osobnosti neprobíhá v období adolescence rovnoměrně. Adolescenti mají problémy s nalézáním vlastní sebeúcty. Jsou sebestřední, zaměřeni na sebe. Často je z rovnováhy vyvede i všední situace. Labilní osobnost se může projevit úzkostmi, depresi, sebepoškozováním či suicidálními pokusy. Má zvýšené sklony k podléhání sociálně patologickým jevům. Destabilizované osobnosti mívají problémy s vytvořením pevné vazby k jiným lidem. To může vést až k porušení vývoje sociálních vazeb a k antisociálnímu jednání. (HRADEČTÍ, 1996; VODÁČKOVÁ a kol., 2002).

V době dokončování všech úkolů tohoto období, kdy by mladí lidé měli přijmout roli dospělých, dochází k umělému prodlužování této doby, tzv. psychosociálnímu moratoriu. (ERICKSON, 1999).

K psychosociálnímu moratoriu dochází se souhlasem dospělých. Samotní mladí na cestě k dospělosti nespěchají. Nechtějí řešit budoucnost, zaměřují se pouze na tady a teď. Toto moratorium může vést k hledání smyslu života a k pokusům o zaplnění nudy.

Rizikovým chováním v době psychosociálního moratoria se může stát promiskuitní chování, drogy nebo členství v partě. (ŘÍČAN, 2004).

I bezdomovství je svým způsobem útekem před dospělostí. „Období hledání vlastního já se neustále rozšiřuje. Bezdomovectví je bráno jako dovolená od povinností, od rodinných problémů, či od očekávané role dospělého a zároveň jako škola života. Ta mladého bezdomovce učí, jaká je pravá realita života a ukazuje mu alternativy strategií přežití, přetváří realitu jedince k subjektivně lepšímu vidění světa.“ (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012 s. 92).

Dle Marka, Strnada a Hotovcové (2012) následek života v období psychosociálního moratoria u mladých lidí může být katastrofální. Ukazuje se zejména v době, kdy by jedinec měl být již schopen za sebe přijmout zodpovědnost a převzít roli dospělého. Jako bariéry se kolem něj staví závislosti, zadlužení, celkové morální zpustnutí, nedokončené vzdělání a v důsledku toho i problémy s hledáním práce. Bezdomovecká kariéra tak mladé lidi poznamená na celý zbytek života, po stránce biologické, psychologické, sociální i spirituální.

Vodáčková a kol. (2002) upozorňují na fakt, že mnoho problémů v dospělosti má své kořeny právě v období adolescence. Ze strany dospělých je proto nezbytné poskytnout adolescentům plné pochopení, v žádném případě není správné jejich problémy bagatelizovat.

To platí dvojnásob ve vztahu k mladým lidem bez domova. Sociální pracovník musí být schopen vžít se do strážní svých klientů, pochopit je a o těchto problémech s nimi hovořit. Jedině tak je možné mezi klientem a sociálním pracovníkem vytvořit podnětné prostředí i pouto důvěry, ve kterém se on, v ideálním případě, bude chtít podílet na řešení své vlastní situace, z mého pohledu pro něho nepříznivé.

3.1.2 Sociální skupiny a jejich vliv na člověka z pohledu sociální psychologie

Člověk je bytost společenská. V průběhu celého svého života je jedinec v interakci s okolním prostředím. Jak člověk, tak prostředí, ve kterém vyrůstá a žije, se neustále vzájemně ovlivňují. Zařazování jedince do společnosti, tzv. socializace, či akulturace, se děje zejména prostřednictvím sociálního učení. Na socializaci jedince se nejprve podílí rodina, která je primárním socializačním činitelem. V dalších etapách života se na socializačním procesu podílí např. škola, vrstevnické skupiny či skupiny pracovní. (NAKONEČNÝ, 2009).

Vágnerová (2004) poukazuje na dynamiku procesu interakce mezi jedincem a prostředím. Každá zkušenost, kterou člověk s prostředím má, se zafixuje a ovlivní další reakci na nový podnět. Tak se jeho reakce na určitou skutečnost bude měnit spolu s vývojovými obdobími

jedince. To, jak zareaguje, je ovlivněno i určitými genetickými dispozicemi. Na stejné podněty budou dvě osoby s různými genetickými dispozicemi reagovat různě. Kvalita prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, může významně ovlivnit rozvoj schopností i dovedností. Jakékoliv interakce s prostředím mu nastavují zrcadlo k utváření vlastního sebehodnocení.

V každém uskupení jednatelce zaujímá různé sociální role. „Jsou to určité způsoby chování, které společnost od jedince očekává vzhledem k jeho věku, pohlaví i společenskému statutu.“ (NAKONEČNÝ, 2009 s. 104)

Dle Řezáče (1998, s. 159) pomáhá skupina svým členům v dosahování individuálních cílů i v dotváření sociálních rysů osobnosti, zajišťuje jim pocit bezpečí a umožňuje uspokojovat jejich sociální potřeby. Těmi Řezáč rozumí „potřebu sounáležitosti, akceptance, uznání a seberealizace.“

Každá skupina má nastavena určitá pravidla, dle kterých se jedinci snaží chovat, aby mohl dojít naplnění vlastních cílů. Má-li být člověk ve skupině přijímán, musí se chovat konformně, v souladu s pravidly. Čím je skupina soudržnější, tím větší je tlak na dodržování pravidel. Pokud tlak přeroste únosnou mez, mohou se vytvořit frakce, kam jednotlivci odchází. Tlak skupiny na konformitu jedince je přímo úměrný důležitosti pravidel, která jedinec nedodržel či porušil. (NAKONEČNÝ, 2009).

I ve skupinách mladých lidí bez domova existují určitá nepsaná pravidla, která se dodržují. Záleží na tom, ve které skupině se člověk momentálně zdržuje. V některých skupinách může být normální práce odsuzována. V některých skupinách nemusí být přípustné nepodělení se o jídlo, peníze apod. Případně se za normální považuje užívání drog. Mladí lidé skupiny velmi často střídají. V rámci žití na ulici musí být jejich schopnost přizpůsobovat se pravidlům jednotlivých skupin vysoká.

Sociální psychologie se zabývá zejména malými sociálními skupinami. (NAKONEČNÝ, 2009). Těch si budu v následující části všímat, zejména jejich patologického působení na jedince, které mohlo vést k delikventnímu jednání a následnému bezdomovství mladých osob. Věnovat se budu zejména rodině, škole a vrstevnické partě.

Rodina tvoří domov. Má v rámci společnosti naprosto nezastupitelný charakter. Lze ji vymezit pomocí jedinečných funkcí, které žádná jiná sociální skupina není schopna naplnit. V podstatě prapůvodním účelem rodiny byla především starost o potomstvo, o zajištění kontinuity rodu, a tak i celé společnosti.

V rámci rodiny se předává hodnotová i kulturní orientace. Mezi členy by se měla utvářet pouta lásky, pochopení a vzájemné mezigenerační solidarity. Vedle funkce biologické, tj. plození dětí, by rodina měla být schopna zajistit bezpečný a chráněný prostor pro každého člena rodiny. Takové prostředí je naprosto nezbytné nejen pro duševní zdraví členů, ale i pro zdárnou výchovu a vývoj nejmladší generace. Rodina by měla být zdrojem jistoty a opory a zároveň vytvářet podpůrné prostředí. Při podílení se všech členů je schopna mnohem lépe zajistit i materiální stránku života. I pro dospělého člověka hraje rodina nesmírně důležitou roli. Jedinec v ní může najít smysl života i ujištění o hodnotách. (MATOUŠEK, 2003).

Rodina je prvním a nejdůležitějším socializačním činitelem, který se na vývoji jedince podílí. Rodina má protektivní charakter. Po celé dětství jsou rodiče jedinci autoritou. Jedinec přejímá jejich hodnotový žebříček a dle něj se také chová. Na základě interakcí s rodinou si jedinec utváří vlastní sebepojetí. Jsou-li vztahy disharmonické, sebepojetí tím bude ovlivněno a tím se posune i vnímání okolního světa jedincem. Narušené vztahy v rodině, popřípadě chybící rodinné zázemí, ovlivňují jedince po celý zbytek života. Mohou vést až k rizikovému chování. (VÁGNEROVÁ, 2004).

Dle Vágnerové, Csémyho a Marka (2011, s. 8-9 [online, cit. 2013-02-15]) „jsou původní rodiny bezdomovců charakteristické narušenými vztahy a neschopností naplnění rodičovské role přijatelným způsobem. Často se jedná o rodiny, kde je časté pití alkoholu či braní drog. Rodiny mladých bezdomovců bývají rozpadlé, příchod nového partnera matky se může stát spouštěčem pro urychlený odchod mladého člověka z rodiny, kdy novým partnerem matky není jedinec tolerován i pro své excesy v chování.“

Z dílčích výsledků výzkumu Dizdarevičové, Šloufové, při kterém bylo dotazováno 54 respondentů v rámci mezinárodního projektu CSEYHP (Boj proti sociálnímu vyloučení mladé bezdomovecké populace, 2009 [online, cit. 2013-02-15]) se ukazuje, že mezi respondenty zažila hádky s rodiči naprostá většina. Z toho u cca 70 % respondentů byly tyto hádky spojeny někdy nebo často s bitím (31, 4 %). Komunikace v těchto rodinách byla přinejmenším problematická.

V poměrně velkém množství případů mladých lidí bez domova lze hovořit ve spojitosti s bitím či s nedostatkem zájmu, o týrání či zanedbávání dítěte. Mezi mladými lidmi bez domova lze najít i takové, kteří byli v dětství zneužíváni.

Týrání, zanedbávání i zneužívání, časté konflikty v rodině se u mladých lidí bez domova mohly podílet na jejich předčasném odchodu z domova. (VÁGNEROVÁ, CSÉMY, MAREK, 2011 [online, cit. 2013-03-23]). „Kromě výše uvedeného mohlo být dítě na ulici vyhozeno pro celkové nenaplnění rodičovských očekávání. Příkladem může být nedokončení školy, dlouhodobá nezaměstnanost či nedostatečné poslušání rodičovských autorit.“ (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012 s. 93).

V určitém počtu případů se může stát, že se mladý člověk rozhodne pro odchod na ulici dobrovolně, přestože má doma veškerý komfort. Nechce se podřizovat pravidlům rodičů. Touží po svobodě a nezávislém rozhodování. (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012).

Na celkovém výchovném schématu v rodině se podepisuje i sociálně-finanční situace rodiny. Z výsledků výzkumu Zuzany Kusé, provedeného na Slovensku, vyplývá, že rodiny žijící v chudobě, raději investují čas a energii do zabezpečení životního prostoru a získávání financí, než do vzdělání. Žijí ze dne na den. Tito lidé nemají dostatečné vzdělání ani práci, která by zvýšila jejich životní standard. Případně nepracují vůbec. Mladí vyrůstající v takovémto prostředí mají výrazně vyšší šanci, že zůstanou ve stejné socio-ekonomické skupině i po odchodu z domova. (DZURILLOVÁ, 2011 [online, cit. 2013-02-16]).

Vedle výchovy v rodinách může z různých důvodů dojít k umístění dítěte do institucionálních zařízení. Za institucionální zařízení se považují zařízení zajišťující ústavní nebo ochrannou výchovu. Umístění dítěte do ústavní výchovy navrhuje obec s rozšířenou působností v případě, že rodiče neplní své povinnosti vůči dítěti dostatečným způsobem, není možné umístit dítě do náhradní rodinné péče a zároveň není žádný příbuzný dítěte, který by se mohl a chtěl o dítě postarat. „Ochranná výchova je definována trestním zákonem, má fungovat jako preventivní, izolační i resocializační činitel pro jedince, který se dopustil společensky nebezpečného činu.“ Typy ústavních a ochranných zařízení jsou: „Diagnostické ústavy pro děti, diagnostické ústavy pro mládež, dětské výchovné ústavy, dětské výchovné ústavy se zvýšenou péčí, výchovné ústavy pro mládež, výchovné ústavy pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí.“ (MATOUŠEK, MATOUŠKOVÁ, 2011 s. 151-152).

Z výsledků výzkumu Dizdarevičové a Šloufové (2009 [online, cit. 2013-02-16]) vyplývá, že mezi respondenty tohoto průzkumu prošlo dětským domovem nebo pěstounskou péčí 24 % dotázaných.

V Analýze stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995-2004 (ŠTREIT, 2007) - dále jen Analýza - veřejný ochránce ve zprávě z roku 2006 kritizuje autoritářský a manipulativní systém uplatňovaný na dětech v institucionálních zařízeních, který je nenaučí myslet ani se svobodně rozhodovat.

Po odchodu z ústavu se právě tento fakt může stát jedním z problémů v uchycení se ve společnosti. Dítě z institucionálních zařízení odchází pouze s malou sumou peněz, ve větším počtu případů se o sebe jedinci neumí postarat. Jistou možností kompenzace nabízí domy na půl cesty, které pomáhají jedincům integrovat se do většinové společnosti.

Výzkum Dizdarevičové, Šloufové (2009 [online, cit. 2013-02-16]) poukazuje na problematiku vzdělávání dětí z institucionálních zařízení. Dítěti je vybrána taková škola, která se z hlediska dostupnosti jeví přijatelná zařízení. V zásadě se nepřihlíží ke schopnostem a možnostem dítěte. Z větší části převažují učební obory, které neumožňují dostatečné uplatnění na trhu práce.

Z Analýzy (ŠTREIT, 2007) lze vyčíst souvislost mezi institucionální výchovou a kriminalitou mladých lidí po opuštění zařízení. Dříve relativně bezproblémové děti, celkem 8866 dětí, tj. 51 %, se po propuštění z ústavních zařízení dopustily první trestné činnosti. Nebyly připraveny na život mimo zdi instituce a ve snaze o začlenění selhaly.

Ve chvíli, kdy jedinec nastupuje do školy, začne v jeho životě hrát ze socializačního hlediska velkou roli **školní třída**. Vedle rodinných vazeb tím dítě získává širší sociální síť. Postupem času, ve stadiu adolescence, kdy se mladý člověk od rodiny oprošťuje, bude tato skupina, spolu se skupinou vrstevnickou, hrát pro jedince čím dál tím důležitější roli. Ve školní třídě si žák utváří vlastní sebehodnocení na základě vnímání ostatními spolužáky. V tomto ohledu se uplatňuje i tradiční hodnocení výkonů žáka učitelem. Významnou charakteristikou je strukturovaná výuka, kdy jedinec musí zvládnout organizaci vlastního života, včetně kultivace emocí. Zároveň se učí chápat význam autority ve vztahu k vyučujícím a sám svou autoritu uplatňovat na ostatní. (ŘEZÁČ, 1998).

Žáci si ve třídách postupně utváří vlastní normy, rituály i jazyk. Třída jako taková je málokdy pospolitá, žáci mají spíše tendenci skupinkovat se dle svých osobních preferencí. Žáci a studenti bývají poměrně málo tolerantní k nedodržování nepsaných norem třídy. Ti, kteří nejsou schopni či ochotni řídit se jimi, se dostávají na okraj třídy. Velkou roli v oblíbenosti či neoblíbenosti hraje učitel. Pokud některé žáky zesměšňuje, zpravidla se tím zvyšuje riziko šikany od ostatních. Vyloučení jedinci v rámci tříd mohou vytvořit zárodek delikventní party. Riziko u těchto skupinek se zvyšuje se špatným prospěchem,

vyšší agresivitou či napojením na rizikové zdroje, jako jsou drogy nebo alkohol. (MATOUŠEK, MATOUŠKOVÁ, 2011).

Vrstevnická skupina je zásadní v pozdějším sociálním životě člověka. Jedinec se do vrstevnických skupin snaží prosadit, má potřebu být přijímaný. V interakci s vrstevníky se utváří jeho sebehodnocení. Skupiny mají vlastní hodnoty a normy, jejich akceptování je zásadní pro fungování jedince v rámci skupiny. Význam vrstevnické skupiny se zvyšuje zejména v období odpoutávání se od rodičů. Sdílejí se zde společné zážitky, rozvíjí se schopnosti a dovednosti uplatnitelné v komunikaci s ostatními. Vlivem těchto skupin, z touhy být přijímaný, se mohou jednotlivci chovat nezákonným způsobem. (VÁGNEROVÁ, 2004).

Potřeba přijetí vrstevnickou skupinou je nejvýraznější u mladých lidí, kteří nemají v rodině potřebné zázemí. Riziko vstupu do delikventních skupin se u těchto adolescentů podstatně zvyšuje. V rámci skupin zahánějí nudu někdy i drobnou kriminalitou či vandalismem. Členství v této partě může vyústit v nedostudování školy nebo v problémy s policií. V extrémních případech může dojít až k uvěznění členů party. (MATOUŠEK, MATOUŠKOVÁ, 2011).

4. Život na ulici pro mladé osoby bez přístřeší

Cílem této kapitoly je ukázat, jaké strategie využívají mladí lidé žijící na ulici k uspokojování svých základních životních potřeb. Nejprve se věnuji pojmu základní životní potřeby. Následně uvádím i rozdělení těchto potřeb, zejména dle Říčana a Abrahama Maslowa, včetně pravidel platících pro uspokojování základních životních potřeb. V závěru prvního oddílu popisují vztah uspokojování potřeb ve vztahu k bezdomovství.

Ve druhé části shrnu získané poznatky o místech nocování, o stravování, o možnostech hygieny a ošacení, o zdravotní stránce mladých osob bez přístřeší po fyzické i psychické stránce, o získávání zdrojů obživy, o trávení volného času i o vztazích mladých lidí bez domova. Zmíním se i o závislostním chování, které je všeobecně pro mladou bezdomoveckou populaci signifikantní. Řazení jednotlivých oddílů je uvedeno v souladu s dělením na potřeby primární a sekundární i s ohledem na pyramidu potřeb A. Maslowa.

Následující část, ve které se uspokojování potřeb věnuji, doplňuji o výňatky z rozhovorů, i o vlastní zjištění, která pochází z praxe s komunitou mladých lidí bez domova. V příloze č. 6 jsou uvedeny kazuistiky klientů, se kterými jsem rozhovory vedla. V jednotlivých částech uvedu i určitá specifika subkultury mladých bezdomovců ve srovnání s životem starších bezdomovců. V podkapitole o získávání zdrojů obživy je uveden i stručný výťah ze zákonného rámce vztahujícímu se k dávkám ze systému sociálního zabezpečení.

4.1 Uspokojování základních životních potřeb

Každý jedinec zaujímá ke světu určitý postoj, má svůj žebříček hodnot, které jsou pro něj důležité a kterých chce dosáhnout. Touha, která nás vede ke snaze něčeho dosáhnout a která současně rozhoduje o síle této snahy, se nazývá motivací. Svou roli v dosahování potřeb hrají i schopnosti jedince. (ŘÍČAN, 2009). Nakonečný (1995, s. 125) ve své publikaci *Psychologie osobnosti* uvádí, že: „Pojem **potřeby** vyjadřuje základní formu motivu, a to ve smyslu nějakého deficitu (nedostatku) v biologické či sociální dimenzi bytí.“ Dle Říčana (2009, s. 178-179) sílu našeho motivu v konkrétním okamžiku ovlivňuje:

- Vnitřní stav subjektu, uvedený jako doba od posledního uspokojení naší potřeby.
- Přítomnost a povaha pobídky, tedy to, nakolik je předmět našeho uspokojení blízko. Pobídka může být kladná či záporná.
- Individuální dispozice jako určení toho, co je pro nás důležité a nakolik dokážeme daným potřebám odolávat.

Pro vysvětlení uvádím následující příklad: Budu-li mít velký hlad a bude to dlouho od poslední doby jídla, uvidím-li stát opuštěnou igelitku plnou jídla, posílí se tím můj pocit hladu, aktivizuje se motiv pro odstranění příčiny hladu. Nemám-li bytostně zvnitřněny morální zábrany proti krádeži a není-li jiná dosažitelná možnost uspokojení fyziologické potřeby hladu, jídlo pravděpodobně ukradu.

Potřeby jsou určitým projevem organismu. Dostanu-li se k možnosti uspokojení určité potřeby, která chce být v dané chvíli uspokojena, zafunguje **instinkt**, který je motivem vrozeným, v průběhu života zrajícím a který řídí tendenci chovat se určitým způsobem. S instinkty jsou na biologické úrovni spojeny fyziologické projevy. Mám-li hlad, kručí mi v břiše, ucítím-li jídlo, začnou se mi sbíhat v této chvíli sliny. Dostanu-li se k jídlu, spustí se série zautomatizovaných procesů, vzorec chování, díky kterému dojdou naplnění potřeby. **Pud** je soubor instinktů rozšířený o emoce, vyvíjející se učením. Pudy chtějí být uspokojeny. Stane-li se tak, vyplaví se do organismu hormon endorfin, který ve své podstatě člověka odmění. Napříště bude chtít organismus endorfin opět. Člověk by se měl naučit požadavky pudů vědomě kontrolovat a usměrňovat je vhodným způsobem. (ŘÍČAN, 2009).

Vedle motivů primárních existují i motivy sekundární. Zatímco u motivů primárních můžeme s určitostí říci pomocí čeho dojdeme uspokojení, u sekundárních motivů odhalení zdrojů uspokojení již tak snadné není. Sekundární motivy jsou motivy psychologickými, sem patří například zájmová činnost, potřeba seberealizace, ale i potřeba peněz. V této souvislosti lze hovořit o principu tzv. **funkční automacie**. Sekundární potřeby jsou více než jen součtem potřeb primárních. Stojí ve vlastním kvalitativním prostoru, jsou autonomní. Potřeby primární převyšují, s věkem dozrávají. Na princip funkční automacie navazuje Abraham Maslow (ŘÍČAN, 2009). Potřeby sekundární nazývá metapotřebami. Ty obsahují hodnoty, které nejsou nikdy plně dosažitelné, jsou spíše ideálem. Snaha o naplnění těchto hodnot se stává celoživotním posláním. (Maslow In Nakonečný, 1995).

Maslow (In Říčan, 2009) seřazuje potřeby do několika skupin dle vývojového stáří i dle vyšší či nižší kvalitativní hodnoty. Jedná se o osmistupňovou pyramidu. Platí základní pravidlo, které říká, že nejsou-li uspokojovány dlouhodobě a plně potřeby nižší, nelze dosáhnout potřeb vyšších. Pro ilustraci více v příloze č. 5. Na první příčce leží potřeby biologické, fyziologické. Řadíme sem potřebu jídla, pití, utišení bolesti, potřebu spánku, potřebu sexu, zbavení se stresu a další. Je-li uspokojena potřeba fyziologická, člověk cítí potřebu uspokojení bezpečí, tepla, potřebu odpočinku beze strachu. Po vytvoření takto

hodnotného prostředí člověk cítí potřebu lidského kontaktu, potřebu lásky dávat i přijímat, přátelství, potřebu někam patřit. V následujícím stupni chce člověk dosáhnout potřeby respektu a úcty. Odtud vedou poslední čtyři stupně směřující k seberealizaci. Prvními v pyramidě jsou potřeby poznání, učení se, poznávání nového, potřeba porozumění. Na pomyslném druhém stupni je potřeba krásna, jeho cítění, vnímání a prožívání i utváření. Na předposledním stupni je zde potřeba seberealizace, nalezení životní cesty, smyslu života a jeho naplnění. Na posledním stupni je potom rovina transcendence a snaha o poznání nepoznatelného, něčeho, co nás hluboce přesahuje.

U zjevné části bezdomovecké populace nejsou základní životní potřeby dlouhodobě uspokojovány, což může vést, a také často vede až k neurotickým poruchám, popřípadě k patologickým jevům jako je braní drog či popíjení alkoholu. Bezdomovství lze tedy brát jako proces dlouhodobého neuspokojování základních životních potřeb. Většina času je věnována zajišťování základních potřeb fyziologických a potřeb bezpečí. Stránka sociálních kontaktů bývá často porušena. Lidé bez domova nejsou ve většině případů schopni navázat hlubší vztah ani v rámci vlastní subkultury. Jakékoliv vztahy bývají citově oploštělé. Schopnost sociálního kontaktu s většinovou společností je minimalizována. Seberealizace je na ulici prakticky nedosažitelná. Čím déle je člověk na ulici, tím dochází k větší degradaci osobnosti. Časem u jedince může dojít k vyhasnutí motivů něco změnit. Člověk setrvává v katatonické fázi, ve které je nesmírně složité dodávat člověku opětovně motivaci.

4.1.1 Nocování

Jednou z největších starostí lidí bez domova je zajistit si místo k přespávání. V základní rovině bych typy míst k nocování rozdělila na místa placená a neplacená. Druhý typ, tedy placený, je provozován poskytovateli sociálních služeb. Dále také soukromými osobami pod názvem ubytovna.

Ze služeb dle zákona č. 108/2006 Sb. byly mezi mladými bezdomovci často využívány noclehárny. Hojně jsou využívány v zimním období. Ale jsou i mladí lidé bez domova, kteří noclehárny využívají prakticky celoročně. V rozhovorech byly zmiňovány noclehárny Armády spásy, organizace Naděje v Praze na Žižkově, loď Hermés, zimní noclehárna Vackov a noclehárna Arcidiecézní charity. Výhodou nocleháren je nejlevnější možné ubytování za teplou a relativně čistou postel. Ceny se pohybují od 20 do 25 Kč za noc. V největších mrazech, kdy teplota pět dní po sobě klesne pod -5 °C, je ubytování zdarma. V případě naplnění kapacitních míst všech nocleháren se otevírají některá nízkoprahová denní

centra, kde lze přespát alespoň na židli. V noclehárnách je možnost základní hygieny. Nevýhodou, kterou klienti zmiňovali, je brzké ranní vstávání a relativně pozdní možnost si jít lehnout. Většina nocleháren musí být vyklizena do sedmi hodin ráno.

„Na lodi je to, že v půl osmý otevírají a v půl sedmý se odchází. Ale zase je to lepší než drátem do oka, vyspat se v teple někde v klidu.“ (Klientka 1, 23 let).

Klienti tak hledají způsob, jakým zaplnit čas od vyklizení noclehárny po otevření nízkoprahového denního centra.

Pro přespávání jsou také často využívány azylové domy. Platí se kolem 130 Kč na den. Na zaplacení azylového domu je možné použít dávky v hmotné nouzi. Dle pracovníka NDC mladí lidé bez domova v azylových domech dlouho nevydrží a vrací se zpátky do denního centra. Nejsou schopni pracovat s větší zodpovědností a podřízovat se pravidlům. Svou roli hraje také skutečnost, že v nízkoprahovém denním centru mají možnost se najíst. V případě ubytování v azylovém domě (či ubytovně), a to i u jiné organizace, by klient neměl NDC využívat. Problémem zůstává, že v případě odchodu klienta z azylového domu Naděje, klient v této organizaci nemůže být v následujících šesti měsících zařazen do pořadníku.

Komerční ubytovny jsou dražší než azylové doby. Mezi klienty byla zmiňována např. komerční ubytovna v pražských Holešovicích.

Typy míst k nocování se liší dle preferencí jednotlivých osob bez domova. Někteří mladí preferují variantu nocování o samotě, jiní spaní ve skupině. Sami by nepřespávali, protože s tím je u druhého typu spojen i určitý strach ze samoty, v té vidí tito mladí lidé ohrožení.

Místo přespávání si lidé bez domova hledají vždy dle osobních priorit. Někteří se trvale vrací na určitá místa v závislosti na ročním období. V létě spí v přírodě, v zimě v noclehárnách, azylových domech či ubytovnách dle finanční situace. Pro druhé je důležitý lidský kontakt. Tito lidé nemusí mít žádná oblíbená místa k nocování, přespávají tam, kde je zrovna příležitost a kde se nachází více lidí. Některé osoby bez domova jsou schopny relativně dlouhou dobu setrvat na jednom místě s lidmi, na něž jsou zvyklé. Přesunují se pouze v případě rozpadu skupiny, vytlačení z určitého místa policií či při neshodách nebo při zjištění nevyhovujícího a neuspokojivého stavu místa přespávání. Oscilování mezi různými variantami bydlení, placenými i neplacenými, ve skupině i o samotě, není mezi mladými lidmi bez domova žádnou výjimkou.

„Nejdřív jsem v Praze přespával na Hlaváku, na těch točitých schodech, s alkáčema. Potom vlastně na Masaryčce v jednom hangáru. Teďka jsem byl dlouho v Uhříněvsi,

tam je bývalý paintballový hřiště, tak tam je taky kancelář. Tak jsem si tam přitáhl matračky, deky a takovýhle věci, takže přes zimu se to dalo vydržet. Přes ty nejhorší mrazy jsem byl na lodi.“ (Klient 2, 25 let).

Svou roli při hledání nocování hrají také společné zájmy, či spíše závislosti, jako jsou drogy. Tito lidé spolu často přespávají ve squatech. Nelze však paušalizovat, že co squat, to drogové doupe. Squatem se rozumí jakákoliv nelegálně obsazená stavba (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012 s. 63), popřípadě se jedná o obývání stavby se souhlasem majitele, kdy za pobyt nebývá placeno. Občas se formou platby mohou stát různé protislužby, například údržba okolí či samotného objektu. Ve své bakalářské práci uvádí Romana Kysilková (2010, s. 30 [online, cit. 2013-03-07]), že označení „spaní na squatu“ je mladými lidmi bez domova označováno chybně. „Squating je životní styl, který si squateři vybrali dobrovolně... squateři mají kde bydlet, ale nechtějí, vybrali si squat.“

Každý squat má jinou úroveň. Záleží na aktivitě i čistotnosti jeho obyvatel. Některé připomínají smetiště, jiné squaty spíše byty. Jsou plně vybavené vodou i elektřinou. Některé squaty čítají několik jedinců, jiné i několik desítek osob. Svým způsobem je každý squat uzavřený a dostat se tam lze nejčastěji přes známé či kamarády. V podstatě se jedná i o ochranu proti krádežím, které nebývají mezi squaterými ničím neobvyklé. Z rozhovorů vyplynulo, že střídání squatů i míst nocování je poměrně časté.

Získat nějaké místo k přenocování je pro každého člověka bez domova velmi důležité. Svou roli v nocování, ale i ve společenském kontaktu hrají i veřejná místa, jako jsou tramvaje či noční kluby. Mezi mladými lidmi bez domova bylo zmiňováno i příležitostné přespávání u řádně bydlících známých či příbuzných.

4.1.2 Strava

Zajištění stravy je dalším důležitým úkolem mladých bezdomovců. Získávání stravy se děje mnoha způsoby a ve většině případů z více než jednoho zdroje. Shánění stravy zabere podstatnou část dne.

Mladí lidé z větší části přijímají obědy i svačiny v NDC. Někteří, buď ze zdravotních důvodů, nebo z vybíravosti stravu v centru nechtějí. Obědy pro NDC a další služby pro osoby bez přístřeší jsou vařeny v sociální kuchyni v Emauzích. Rovněž se zde nachází sklad, ve kterém jsou přerozdělovány potraviny z potravinových bank do azylových domů, nocleháren i nízkoprahových denních center Střediska Naděje. Typ potravin je závislý na tom,

čeho je v dané době v potravinových bankách dostatek. Někdy se jedná o jogurty, jindy o perníky. Další potraviny, jako chleba či paštiky organizace Naděje kupuje.

Na oběd mají klienti denního centra čtyřicet minut, pak se střídají s další skupinou. Během doby oběda se vystřídají tři skupiny klientů. Jídlo je jim z hygienických důvodů podáváno v plastovém nádobí. Tácy naplněné jídlem rychle mizí. Z větší části klienti myslí v tomto ohledu pouze na sebe, berou si co nejvíce. Během běžných dopoledních nebo odpoledních skupin, v závislosti na otevírací době centra, je jednotlivým skupinám podávána studená kuchyně. NDC nabízí možnost vytvoření potravinového balíčku v případě, že jde klient do práce, trpí diabetem nebo jiným typem onemocnění, jenž vyžaduje dietu. O potravinový balíček také mohou požádat těhotné klientky. Ve všech jmenovaných případech klient musí svou žádost o potřebnosti doložit.

Kromě stravy v denním centru v Bolzanově chodí někteří klienti i na polévku na Armádu spásy či do řádu Misionářek lásky v pražských Kobylisích. Zde se polévka podává o víkendu po adoracích.

Část klientů chodí stravu tzv. fárat do kontejnerů za supermarkety jako Lidl, Albert, Tesco i do pekárny Odkolek. Zmíněno bylo i vybírání jídla z popelnic za restauracemi McDonald's s nonstop provozem. Někteří klienti mají k vyfáranému jídlu vyslovený odpor, mají pocit, jakoby tímto aktem definitivně zapadli do bezdomovecké subkultury. Hledají proto jiné možnosti získávání stravy.

Mezi klienty jsou poměrně obvyklé i krádeže jídla, jak pro vlastní nasycení, tak pro zisk peněz, kdy je strava přeprodávána vietnamským prodejcům v tržnicích.

„Ještě donedávna jsem to dělala (pozn. kradla) jako fakt hodně. Ale ne, že bych si brala nějak hodně. Vezmu si fakt třeba jenom něco, z čeho se najím...“ (Klientka 1, 23 let).

Někteří klienti kradou jídlo ve větším množství, jiní jenom v takovém, které spotřebují za jeden den. Zmiňovanými možnostmi byla i koupě jídla, popř. získávání stravy od ostatních bezdomovců, známých, kamarádů, rodinných příslušníků nebo kolemjdoucích.

Následující dvě ukázky uvádím pro představu o tom, jak mladí lidé bez domova shání stravu.

„Jídlo jdeme buď někam vyfárat, jako většinou někam, jak za supermarketama vyhazujou. Podle těch norem, tak vyhazujou housky. Tam prostě vyhazujou všechno, jogurty, všechno. Takže buď to se to vyfárá, nebo se prostě vydělaj peníze. Já jdu třeba v pondělí ted'ka zametat, abych si vydělala na lístek.“ *„Takže peníze se v podstatě seženou vždycky. A nebo jídlo.*

Jsou lidi, který jídlo maj, a když o něj požádáte, tak vám to jídlo prostě daj. Protože když máte vy, tak jim to jídlo samozřejmě taky dáte, když máte. Jsou lidi, který by zasloužili pár kopanců, protože jsou tak arogantní a namyšlený, že by se nepodělili ani o suchej chleba.“ (Klientka 1, 23 let).

„Jídlo. Za prvý tady hodně pomáhá ta Naděje, to bych byl jinak v koncích. Občas jsem chodíval na Armádu na polívku. Ale jinak fáračky. Tady po Praze, buďto Alberty, Tesca, Lídly, kolikrát i McDonald, když je nonstop. Odkolek hodně. Kupuju jídlo, kradu jídlo, nebo chodím jídlo fírat.“ (Klient 2, 25 let).

4.1.3 Hygiena a ošacení

Pro mladé bezdomovce, mnohem více než pro bezdomovce starší, je důležité vypadat čistě a upraveně. Nechtějí, aby na nich bylo vidět, že jsou bez domova. Zachovávají si tak, alespoň částečně, svou důstojnost.

„Furt si připadám, i když jsem na té ulici, jako člověk. Člověk chce nějak fungovat. Proto se snažím chodit čistej, spát na té noclehárně, aby prostě na mě nebylo vidět na první pohled, že jsem bezdomovec.“ (Klient 4, 24 let).

Marek, Strnad a Hotovcová (2012) upozorňují, že na čisté oblečení kladou zvláštní důraz ti, kteří prostituují, nebo páchají jinou drobnou kriminální činností. Mladí lidé vyžadují značkové oblečení, které pro ně znamená hodnotný majetek. Toto tvrzení se ovšem nedá paušalizovat. Z rozhovorů vyplynulo, že pro jiné je než značka oblečení důležitější čistota a pěkný vzhled. V tomto ohledu jsou vybíraví. Svou nezastupitelnou roli hraje vrstvitelnost oblečení, zejména v zimních měsících. Zvýšená je poptávka po kvalitní obuvi, která vydrží enormní zatížení. Mladí lidé na ulici jsou v podstatě neustále v pohybu. Mladí lidé bez domova nosí svůj majetek v batohách nebo alespoň v kabelách. S igelitkou, jak je možné vidět osoby bez domova starší, je prakticky nelze zastihnout. I to souvisí s jejich image.

Mladí své oblečení vybírají ze sociálního šatníku v NDC. Do sociálního šatníku je oblečení přijímáno z centrálního skladu nebo je přinášeno přímo do nízkoprahového centra soukromými dárci.

Někteří své oblečení fírají z kontejnerů, dostávají ho od příbuzných a známých. Jiní ho kradou v obchodech. Oblečení si mladí lidé bez domova kradou i navzájem. Krade a ničí se ošacení a další věci i ze závidy, zejména mezi závislými. Oblečení mohou mladí kupovat i na černém trhu nebo ho získávat od závislých, kteří shánějí peníze na svou

obvyklou dávku. V těchto případech značkové oblečení, obuv, ale i elektroniku získávají za zlomek tržní ceny.

Jenom malá část jedinců má možnost si oblečení vyprat. Nejčastěji se tak děje u rodinných příbuzných a u přátel. Další si své šaty i cenné dokumenty dávají do bezpečnostních schránek instalovaných v NDC nebo si je nechávají u přátel, příbuzných, známých, nebo je neustále nosí u sebe v batozích. Mladí lidé, kteří nemají možnost si šatstvo vyprat či uschovat, ho jednoduše po zašpinění vyhodí.

Mladí lidé bez domova se myjí velmi často. Zápach jim bývá nepříjemný. Dle Romany Kysilkové (2011 [online, cit. 2013-03-09]) se tímto staví nad starší bezdomovce, kteří v mnohých případech na vzhled rezignovali. Zároveň mladým lidem bez domova kvalitní hygienické nároky usnadňují cestu zpět do společnosti. Přestane-li o sebe mladý člověk dbát, je možné za tím hledat porušení relativní psychické rovnováhy.

Pro očistu jsou využívány sprchy v noclehárnách, v nízkoprahovém denním centru v Bolzanově, ale i v Armádě spásy nebo v řádu Misionářek lásky. Zvýšená je i poptávka po hygienických potřebách. V letních měsících lidé bez domova navštěvují přírodní nádrže, rybníky i veřejná koupaliště. Někteří mladí lidé bez domova si platí veřejné sprchy zejména na Hlavním nádraží, cena za službu je 50 Kč a na Florenci, zde jsou sprchy za 15 Kč. Omýt se mohou někteří i u bydlících známých, přátel či u rodinných příslušníků. Kromě výše uvedeného mladí na toalety chodí i do Městské knihovny nebo do restaurací.

„Ve squatu většinou chodím jenom na malou, na velkou to většinou vydržím. Nákupní centra, veřejný záchody. Každopádně, centra pomáhají. Bez nich bych to nevydržel. A kdyby bylo nejhůř, tak někde nějakou větev (pozn. smích).“ (Klient 2, 25 let).

4.1.4 Zdraví

Celkový zdravotní stav se u každého jedince skládá ze stránky psychické a stránky fyzické. Nemoc psychická nebo fyzická může být příčinou vzniku bezdomovství. Prakticky ve všech případech zdravotní obtíže určitého charakteru život na ulici provázejí a vzájemně se i ovlivňují. (ŠUPKOVÁ a kol., 2007). Je-li člověk fyzicky vysilován, což je při životě na ulici častý jev, je pravděpodobné, že se změní i stav psychický. Svou roli na změnách jak psychických tak fyzických hraje i roční období, nejvíce zima. (STEPHENS, 2002 [online, cit. 2013-03-09]). Do psychických onemocnění se řadí i závislostní chování, o kterém pojednávám v následujícím oddíle.

Fyzická stránka

Pro sledování **fyzického stavu** neexistuje na našem území žádná dostupná statistika zaměřená na sledování mladých lidí bez domova. Ze zveřejněné statistiky z ordinace praktického lékaře pro osoby bez domova, umístěném ve Středisku Naděje Praha-U Bulhara za r. 2011 (KOLEKTIV AUTORŮ [online, cit. 2013-03-07]) vyplývá, že nejčastěji za rok 2011 byly ošetřovány bércové vředy, onemocnění kožní, onemocnění dýchacích cest a svrab. I u mladých lidí lze předpokládat zvýšenou četnost onemocnění kožních, onemocnění dýchacích cest i svrabu. Během svých stáží jsem se nesetkala s žádným klientem, který by měl bércové vředy, což bylo všeobecně nejčastěji ošetřovaným onemocněním u lidí bez domova.

U mladých bezdomovců se objevují vši i svrab a další parazité. Tito parazité se velmi rychle šíří v místech přespávání, je-li některý z obyvatel těmito parazity napaden. Časté jsou již zmiňované záněty dýchacích cest a chřipky. U mladých osob bez domova je situace komplikována nemožností jakékoliv zárodky onemocnění včas podchytit a řádně doléčit. V souvislosti s nechráněným sexuálním stykem i užíváním návykových látek se mezi mladými bezdomovci objevuje žloutenka typu C. Ta je přenosná jak pohlavní cestou, tak přes sdílení společné jehly s nakaženým. Mezi mladými lidmi bez domova se šíří i další pohlavně přenosné choroby, příkladem je i syfilis. V práci Marka, Strnada a Hotovcové (2012) je jmenováno šíření viru HIV. U dlouhodobých uživatelů pervitinu je patrný výrazně zhoršený stav dutiny ústní. Řada z mladých lidí bez domova lékaře nenavštěvuje. V případě nouze zamíří do nemocnic. Ve výzkumu Dizdarevičové, Šloufové (2009 [online, cit. 2013-03-07]) mladí lidé vypovídali spíše o problémech psychického rázu než o problémech rázu fyzického.

Psychická stránka

V anglické studii (vlastní překlad) zabývající se duševním zdravím mladých lidí bez domova je citována Binesová (In Stephens, 2002 [online, cit. 2013-03-08]) která uvádí, že mladí lidé spící na ulici jsou jedenáctkrát více ohroženi psychickou poruchou, než lidé z bydlící společnosti. Osmkrát více jsou potom ohroženi ti, kteří spí v noclehárnách a azylových domech. U lidí žijících na ulici nevratné změny v psychické stránce osobnosti nastávají již po třech týdnech. (Grenier In Stephens, 2002 [online, cit. 2013-03-24]). V této studii, dle Fitzpatrickové a Claphama (In Stephens, 2002 [online, cit. 2013-03-08]) je zdůrazněno, že jakékoliv diagnostikování psychických poruch během dospívání je provázeno značnými obtížemi. Hranice mezi psychickou poruchou a obvyčejnými obtížemi

dospívání je úzká. Chování mladých lidí bez domova, které by jinak mohlo být označeno za psychickou poruchu, tak ve skutečnosti může být pouze adaptačním chováním na vzniklou nepříznivou situaci.

Vágnerová, Csémy a Marek (2012, s. 10 [online, cit. 2013-03-08]) zjistili, že: „Mladí bezdomovci jsou často emočně nestabilní a z citového hlediska vnímají věci negativně. Těžko se přizpůsobují požadavkům většinové společnosti a jsou málo odolní k zátěži. Zároveň je u nich patrná ignorance společenských norem.“ Jakákoliv dohoda je značně nejistá. Jsou nespolehliví, žijí tady a teď. Nejsou ochotni za svá rozhodnutí přijmout zodpovědnost, protože dodržování pravidel nemají zvnitřněno.

„Já jsem se vždycky snažil nějak ten systém rozbourat, už jako malej, nesnášel jsem to vedení, který tady je, je to prostě beze smyslu. Ty lidi se nenáviděj. Jsou tady hádky, peníze, závist, nenávist, všichni mezi sebou prostě nějakým způsobem bojujou. Místo toho, aby si pomáhali. Prostě nefunguje to takhle tady.“ (Klient 2, 25 let).

Normám se těžko přizpůsobují. Většina mladých mužů z této subkultury se nedokáže ovládat. Ženy jsou zranitelnější než muži, ale mají větší předpoklady pro snadnější reintegraci. Mladí bezdomovci bývají emočně labilní. Jsou impulzivní, ve srovnání s většinovou společností jsou zvýšeně agresivní. Často je rozčílí i malý diskomfort. Mají sklony k depresím a k pesimismu, svou roli ve sklonech můžou hrát jak vrozené dispozice, tak drogová závislost či působení vlivů ulice. (VÁGNEROVÁ, CSÉMY, MAREK, 2012 [online, cit. 2013-03-08]).

„Jsou dny, kdy to fakt mám náladu, kdy mě ráno chytne nějaký stres, nějaká deprese spíš. Jsou dny, kdy jsem schopná to celý probrečet, celý dny. Kdy si říkám jsem na ulici, je mi zima a nevím co dělat a nebaví mě to a nechci žít a to, ale kupodivu je jich míň než těch, že jako ne, že bych to neřešila, ale já si užívám života, dokavad' to jde, prostě. Jak se říká u nás: sranda musí bejt, i kdyby na chleba nebylo.“ (Klientka 1, 23 let).

S depresivním a pesimistickým laděním může souviset i nižší sebehodnocení a malá sebedůvěra. „Já nevěřím ani sám sobě.“ (Klient 4, 24 let).

Vágnerová, Csémy a Marek (2012, s. 12 [online, cit. 2013-03-08]) uvádí, že: „Zvýšená agresivita, impulzivnost i negativní emoční prožívání mohou indikovat posttraumatickou stresovou poruchu. Ta může být vyvolána traumaty z dětství nebo životem na ulici.“ V závěru studie se nachází statistika, která vypovídá o náročnosti a hostilním prostředí ulice.

„Obětí nějakého trestného činu se v průběhu života na ulici stala většina probandů, mnozí z nich i opakovaně: 65 % mužů a 50% žen bylo okradeno, 23 % mužů a 7% žen bylo zbito a 43% žen bylo znásilněno.“

Zajímavá statistika je uvedena i ve výzkumu Dizdarevičové, Šloufové (2009 [online, cit. 2013-03-08]) V rámci tohoto výzkumu bylo dotazováno 54 respondentů na psychický stav v době před odchodem na ulici a po odchodu na ní. Za povšimnutí stojí výrazný nárůst depresivnosti i úzkostnosti mladých bezdomovců. To potvrzuje i studie Vágnerové, Csémyho a Marka. (2011, [online, cit. 2013-03-08]). Ve srovnání s dobou před odchodem z domova výrazně stouply potíže se spánkem. Ty mohou být způsobeny neadekvátními ubytovacími prostory, zvýšeným hlukem i zvýšenou ostražitostí. Zajímavou skutečností je výrazné snížení sebevražedných pokusů a sebepoškozování i plačtivosti. Zatímco před odchodem na ulici mělo pocit ohrožení 50 % respondentů, v době života na ulici jich bylo 33 %. Tato skutečnost mne vede k zamyšlení, jaké muselo být původní prostředí respondentů, jestliže pocit ohrožení při životě na ulici pocítuje o 17 % méně klientů než v původním prostředí.

V anglické studii mentálního zdraví mladých bezdomovců (vlastní překlad) jsou citováni Wrate a Blaire (In Stephens, 2002 [online, cit. 2013-03-08]) ti tvrdí, že mezi mladými bezdomovci se objevuje sexuálně-riskantní chování. Pod tímto pojmem si lze představit sex pod vlivem drog, nechráněný sex a prostituci. Riskantní chování může být hodnoceno jako snaha o prosté přežití. V dalším zvažovaném případě může být sexuálně-riskantní chování spojováno s depresemi, neschopností řešit problémy, popřípadě s impulzivností.

Náročnost zajišťování základních životních potřeb a častokrát neschopnost vyrovnání se s vlastní minulostí vede k silné orientaci na současnost. Mladí bezdomovci žijí tím, co je tady a teď.

„Já nevím, jak to bude do budoucna. Já jsem se naučila neplánovat, protože většinou to stejně nevyjde. Stát se může úplně cokoliv. Ted'ka si tady naplánuju, že mám tady to, to a to, vylezu ven a srazí mě auto. Třeba. Příklad. Takže já vlastně už tři roky žiju z minuty na minutu prostě...“ (Klientka 1, 23 let).

Přesto se nedá říci, že by plány do budoucna mladí lidé bez domova neměli. Chtějí něco jednou v budoucnu udělat. Nemají však žádný přesně určený čas.

„Chtěla bych se dostat do takové úrovně, kdy budu mít vlastní bydlení, budu mít na to, abych zaplatila nájem a dejme tomu uživila (pozn. možné budoucí) dítě nebo alespoň sebe.“

Takže najít si práci. Né nějakou supr, nějakou obyčejnou práci, kterou dělají všichni ostatní. “... “mít vanu, do který budu moct jít, kdy budu chtít, vlízt si do postele, kdy budu chtít, nebo když budu nemocná, abych si mohla zalízt do peřin a vypotit se. “ (Klientka 1, 23 let).

„Postavit se na nohy tak, abych byl závislej sám na sobě a ne na cizí pomoci. Abych nepotřeboval tyhle lidi, jako Naději, Armádu spásy. “ (Klient 4, 24 let).

Tím jim nic nebrání své rozhodnutí posouvat. Označují se za lenochy. Mnohokrát dosáhnout velkého pokroku, ale v udržení si nově nabytého standardu selžou. Tato situace se může opakovat i několikrát. Mladému člověku pak chybí motivace pro další pokusy.

Nadávám si za to, že jsem se vždycky vypracoval, že jsem měl podnájem nebo pronájem, práci a vždycky svojí debilitou jsem si to všechno, ten domeček, zas zbořil. Jenom svojí hloupostí...Většinou dostanu výplatu a celý víkend nejdu do práce. Vyhoděj mě z práce, takže nemám na bydlení...už se to takhle stalo asi 3x, nebo 4x. “ (Klient 4, 24 let).

Z mého pohledu jedním z nejdůležitějších úkolů sociálního pracovníka je motivovat mladé lidi bez přístřeší ke změně svého současného života. Čím vícekrát mladí lidé bez domova selžou, tím usilovněji je třeba motivovat. Vzdají-li se, z ulice se patrně nikdy nedostanou. Vedle samotné motivace je třeba s klientem pracovat i na nácviku běžných sociálních dovedností, komunikace s úřady i na získání disciplíny, kterou mladí lidé bez domova zoufale postrádají. Nemají zvnitřněny hodnoty a normy dané společností. Bez tohoto zvnitřnění ovšem nebudou schopni dlouhodobě setrvat ve stabilizovaném stavu, který je běžný ve většinové společnosti, tj. nebudou schopni si získat a udržet práci, bydlení, navazovat vztahy atd.

4.1.5 Závislostní chování

Mezi mladými lidmi bez domova není užívání a zneužívání drog, včetně alkoholu ničím výjimečné. Tuto skutečnost podporuje i statistika uvedená ve studii Vágnerové, Csémyho a Marka (2012, s. 12 [online, cit. 2013-03-08]), která vychází právě ze šetření provedených v NDC. Z výsledků: „Drogy nebo alkohol užívá 94 % respondentů občasné, 59 % drogy užívá pravidelně, 27 % pije pravidelně větší množství alkoholu. 66 % dotázaných uvedlo, že s drogami experimentovalo ještě před patnáctým rokem.“ Časné užívání drog se v těchto případech podílelo na odchodu na ulici. S podobně znepokojujícími výsledky přišla Dizdarevičová, Šloufová (2009 [online, cit. 2013-03-08]). Z dílčích výsledků

výzkumu pro CSEYHP vyplývá, že s drogami nebo alkoholem před odchodem na ulici mělo problém celkem 76 %, po odchodu na ulici taktéž 76 % dotázaných.

Marek, Strnad a Hotovcová (2012) uvádí, že zatímco v mladé bezdomovecké populaci jsou častější závislosti na drogách, v populaci starší je mnohem častější závislost na alkoholu. Vznik závislosti na alkoholu je relativně dlouhodobá záležitost a u mladých lidí bez domova neměla čas se ve většině případů rozvinout.

„Vznik alkoholové závislosti probíhá většinou relativně nenápadně. Typické pro vývoj závislosti jsou postupné změny. Postupně se zvyšuje tolerance vůči alkoholu, tím roste i jeho spotřeba, ztrácí se kontrola nad množstvím jeho konzumace, dochází k zanedbávání jiných potřeb a zájmů. Dochází rovněž postupně ke změnám v myšlení a chování, které se mohou fixovat a ovlivňovat charakter jedince. Jedinec se pitím v podstatě adaptuje. Alkoholem reaguje na konflikty, které vznikají díky jeho pití. Dostává se tak do spirály. Rozvine-li se alkoholová závislost, projevuje se výraznou změnou tolerance vůči alkoholu, vyskytují se odvykací příznaky. Jedinec má potřebu dát si alkohol i po ránu, aby doplnil jeho hladinu v krvi. Objevují se i výpadky paměti. U závislosti na alkoholu se zpočátku tolerance neustále zvyšuje, v určitém okamžiku již tělo není schopno účinně alkohol metabolizovat. K silné opilosti potom stačí i malé množství alkoholu.“ (KALINA a kol., 2003 s. 153 [online, cit. 2013-04-07]).

„Závislost na drogách vzniká mnohem rychleji, prakticky okamžitě.“ (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012 s. 27).

Kalina a kol. (2003, s. 107 [online, cit. 2013-03-08]) ve sborníku Droga a drogové závislosti I, závislost definuje jako „chronickou a progredující poruchu, která se rozvíjí na pozadí přirozené touhy člověka po změně prožívání.“ O závislosti tedy můžeme hovořit ve chvíli, kdy se droga dostává do centra pozornosti užívajícího a vše ostatní, včetně jiných koníčků, sociálních kontaktů a dalšího se posunuje na okraj zájmu. Mění se chování, myšlení i jednání uživatele. Droga deformuje realitu a zakrývá původní problém, který za počátkem užívání stál.

U mladých lidí při odchodu z domova se droga stává symbolem autonomie a revolty proti systému. Tito uživatelé si neuvědomují, že ohrožují sebe i ostatní. Rčení, má svoboda končí tam, kde začíná svoboda ostatních, naprosto nerespektují. Jednají zcela sobecky. Droga se také stává prostředkem k prodlužování psychosociálního

moratoria. Někteří mohou hledat odpovědi na otázky smyslu života a jeho hodnot. Neuvědomují si, že droga jim skutečné odpovědi nedá. (KALINA a kol., 2003 [online, cit. 2013-03-08]).

Zarazilo mě, nakolik byli mladí lidé bez domova ochotní svěřovat se svými drogovými zkušenostmi. Hovořili často naprosto bez zábran. Svou roli hraje patrně také to, že v této komunitě je užívání drog na denním pořádku. Přesto se nedá říci, že by nebylo odsuzováno. Mezi mladými lidmi bez domova jsou často slyšet pojmenování jako feťák či smažka. Mladí lidé bez domova spící ve squatech v jedné skupině často užívají stejnou drogu. Je-li některý jedinec výhradně zaměřen na užívání určité drogy, objevují se i odsudky uživatelů jiných drog. Někdy se slovy „tak hluboko bych neklesnul“, „mám svou hrdost“. Jindy se do hodnocení promítá strach z té které drogy.

Závislostní chování je jedním z faktorů vzniku bezdomovectví. Původní příčinou závislostního chování může být dysfunkční rodina, řešení osobních problémů, parta rizikových přátel, hledání smyslu života a hodnot, revolta proti systému, nuda, řešení komplexů vlastní duše, individuální nevypěstlost i radost z objevování a změny stereotypu. Často se tyto důvody objevují v kombinaci.

„Šel jsem proti systému jakýmkoliv způsobem...kradl jsem, začal jsem fetovat perník, začal jsem se pohybovat mezi lidma, který mě akorát strhávali a nepomáhali mi víc nahoru. No a nadělal jsem si finanční problémy skrz minulost. No a z toho se člověk už nevyhrabe. Jakmile se to dostane na nějakou úroveň, tak už i ty úroky dělaj víc, než je ta původní splátka...“ (Klient 2, 25 let).

„Já jsem takový experimentátor a vždycky zkusím všechno a jednou spolubydlící na intru přinesla perník. Takže jsme si dali a mně se to zalíbilo. Jenom občas a pak se to teda rozjelo víc....“ „Vůbec nic jsem neřešila a nechala jsem si to všechno zničit prostě.“ (Klientka 1, 23 let).

Drogy mohou být důvodem vyhození na ulici, kdy rodiče již nejsou ochotni snášet excesy svého potomka. Chtějí, aby se jedinec postaral sám.

„U mě to asi bylo tím, že jsem začala brát drogy a dostala jsem od mámy byt, ale prostě tam chodili kamarádi, strašně se to provařilo, tak jsem šla na ubytovnu. A protože jsem si nevyřídila sociálku, tak mi přestali platit nájem. Takže jsem se takhle dostala na ulici.“ (Klientka 1, 23 let).

Jindy se jedinec rozhodne, že drogy a výhody, které v nich vidí, jsou důležitější než rodina, zejména probíhají-li v rodině vytrvalé konflikty.

Drogy ovšem nemusí být pouze příčinou odchodu na ulici, ale také důsledkem žití na ulici. Platí důvody uvedené výše, spolu s určitou mravní volností, lehkou ovlivnitelností jedinců, touhou zařazení se do komunity mladých lidí bez domova a být přijímaný.

„Já začal fětovat v 19. Tady v Praze. Začínal jsem perníkem a hned vlastně na tvrdo do žily...Důvod. Tak první to asi byla zvědavost. Nechci říct, že ten život na ulici vás k tomu donutí, ale podřídíte se kolektivu. Já jsem spíš psychicky slabší, já to vím. Takže prostě podřídil jsem se kolektivu...Tam fetovali všichni a jo, dáte si taky. Protože prostě zezачátku, když viděli, že jsem nebral, ba naopak mi to ještě podstrkávali. Abych asi s nima do toho zapad.“ (Klient 3, 27 let).

Nejčastěji zmiňovanou drogou byl pervitin. Nazývaný klienty také pico, péčko, perník. Ve skutečnosti mnohem častěji užívanou drogou je mezi mladými bezdomovci marihuana. Skutečnost, že v rozhovorech nebyla primárně zmiňována, svědčí dle mého názoru o tom, že marihuana není brána mezi mladými bezdomovci jako droga. Méně často zmiňovanými drogami byly opiáty jako heroin či jeho levnější varianta, substituční droga za heroin, subutex. Užívány jsou i halucinogeny a taneční drogy. Jak je psáno v závěrečné zprávě Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie (2008 [online, cit. 2013-03-08]), ani experimenty a vzájemné míchání drog není ničím neobvyklým. Vedle výše zmíněných drog studie jmenuje také toluen, lepidla, braun a další.

Každá droga něco jedinci subjektivně dává. Pervitin přináší subjektivně pocit odvahy, člověk se nebojí do ničeho jít. Je plný energie, je schopen naprosto všeho. Má zvýšenou pozornost. Po opadnutí účinků drogy přichází tzv. dojezd. Jedinec se cítí ospalý, neschopný ničeho. Bolí ho svaly, klouby, má velký hlad. S předávkováním pervitinem mohou souviset i toxické psychózy, kdy vyčerpaný mozek dává zmatené podněty. Jedinec pak má pocity, že ho někdo sleduje nebo honí, tak utíká. Na pervitinu je člověk většinou velmi vstřícný, rozdal by se.

„Na perníku emoce každého máte strašně rád, jste strašně hodnej, rozdal byste se z prvního, posledního...lítáte, máte energie. Kdyby vám řekl někdo o cigaretu, tak i kdybyste měl poslední, tak ji dáte a neřeknete půl slova. Jako říkám příklad. Jste hodnej.“ (Klient 3, 27 let).

U opiátů všeobecně se člověk cítí uvolněný, povznesený, skoro až do stavu usnutí. Vzniká na nich fyzická závislost.

Na drogách může vznikat závislost psychická, která je spojena s nepříjemnými pocity, jestliže jedinec nemá drogu k dispozici. Frekvence užívání závisí na vůli uživatele a jeho schopnosti říct si dost. Někteří jedinci nemají takovou potřebu drogy. Dostanou chuť na drogu ve chvíli, kdy jí uvidí. Touha po droze ovšem většinou vyhrává. Jedinci se líbí pocit, který s drogou má. Psychickou závislost lze získat například na pervitinu. Fyzická závislost se projevuje například u heroinu nebo subutexu, kdy jsou s odvykáním spojené též somatické projevy jako třes, zvýšené pocení apod. (VÁGNEROVÁ, 2004). I klienti mají na psychickou a fyzickou závislost svůj názor, dle mého soudu, i značně fundovaný:

„Ted' na tom subáči tu závislost chápu prostě tak, že mi je špatně. Prostě já už mám tu fyzickou. Zezačátku si myslím, že tady ty mladý v tom prostě viděj to krásný, jo. Dáte si, fakt je vám dobře. Pak máte dojezd. A jim se prostě nelíběj ty dojezdy. Prostě tohle neuměj ovládat. Ten dojezd, z toho se akorát vyspíte a je vám dobře...není vám špatně, ale jste celkově bez energie. Vyřizenej, všechno vás bolí. Klouby. Svaly, všechno. Prostě, když chodíte tři dny v kuse, tak to je jasný. Ty tři dny, co jste na tom perníku, tak vy necítíte bolest, necítíte únavu, nic. A když to tělo to ze sebe už vydá, tak vy normálně padnete...“

„A když to řeknu takhle, tohle se těm smažkám nelíbí. Ty jdou v těchle stavech a radši támhle udělaj někoho nebo krám aby si zase mohli dát. A to je na perníku ta závislost. Tam to není o tý fyzický, že by vám bylo špatně...oni se nedokážou vyrovnat s tím, že nemaj tu jehlu v ruce. Tam je spíš závislost na tý jehle. Jak tomu říkaj káčkaři. A to maj pravdu. To je závislost psychická. Když máte třeba prázdný pytlíčky, ty perníkáři to třeba dělaj, že maj ty prázdný pytlíčky a vyplachujou už ty pytlíčky. Tam už nic není a oni to stejně vypláchnou a stejně si to daj. To je akorát o zánět žil, ale jen hřeje ten pocit, že si tu jehlu do tý ruky píchnou. A já jsem si třeba taky, když jsem byl na tom takhle, tak jsem si třeba bral krev z jedny ruky a dával jsem si jí do druhé, prostě. To jde fakt jenom o ten pocit.“ (Klient 3, 27 let).

Celý svět uživatelů drog se točí kolem získávání a užívání drogy. Jako takový je tento život nesmírně finančně náročný. Shánění dávky a financí na ni zabere velké množství času. Droga je v popředí zájmu, většina vztahů jde naprosto stranou. Někdy ani smrt drogově závislého kamaráda nemusí stačit k tomu, aby jedinec pocítil motivaci ke změně svého života. Droga je v těchto případech lékem na paměť i na pocity. Chuť je mocnější než snaha cokoliv se sebou dělat.

Dle Marka, Strnada a Hotovcové (2012) za touhou po skutečné změně rizikového způsobu života stojí silná motivace. Může se jednat o narození dítěte nebo například o uvědomění si, že život je i o něčem jiném než o drogách. Pomoci mohou přátelé i nové známosti nebo prožitek transcendentna.

Klienta je třeba podporovat ve změně, v nastoupení na léčbu, motivovat ho, aby vydržel. Je důležité pracovat s klientem takovým způsobem, aby se po návratu z léčení nevrátil do prostředí, které buď závislostní chování spustilo, nebo které ho udržovalo. V tomto smyslu je vhodné pomoci klientovi s nalezením odpovídajícího ubytování i s finanční stránkou věci. I přes podstoupení léčby i stabilizaci klientovy situace, může být volání drogy silnější. Často hrozí riziko relapsu, návratu k rizikovému způsobu chování. (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012).

Dle Kaliny a kol. (2008) jsou pro drogově závislé určeny různé typy léčení formou ambulantní nebo formou docházení do denních stacionářů. Možné je také léčení v ústavních zařízeních trvající tři až šest měsíců. Dále je zde možnost navštěvování doléčovacích programů a terapeutických skupin. Každý jednotlivý typ má odlišné metody práce. Spějí však ke společnému cíli a tím je změna, popřípadě zlepšení a stabilizace životního stylu klienta/pacienta.

4.1.6 Vztahy

Úplně sám o sebe se bez základních znalostí života na ulici nikdo nepostará. Ať už mladý člověk skončil na ulici dobrovolně nebo nedobrovolně, sociální kontakty jsou pro něj nesmírně důležité pro přežití. V prvních měsících jsou mladí lidé schopni přespávat u svých přátel a známých, popřípadě u některých rodinných příslušníků, je-li tato síť zachována. Nemohou zde však zůstat napořád. Když se vyčerpá i poslední možnost, odchází na ulici. Výhodou v tomto krajním životním případě může být znalost mladých lidí bydlících ve squatech. Ti mohou jedinci nabídnout místo ke spaní. Pokud mladý člověk přijede do Prahy a neví, jak to v Praze chodí, nemá na ulici žádné známé, s velkou pravděpodobností zamíří na nádraží, kolem kterých se zdržuje velké množství lidí bez domova. Ti jsou většinou ochotni těmto nově příchozím pomoci. Ukáží jim některé sociální služby, které s osobami bez domova pracují, kde a jak sehnat jídlo, finance, jak uspokojit své další potřeby, včetně potřeby spanku nebo noclehu. Pokud je mladý jedinec ostýchavý, prvních několik dní na ulici pro něj může být velmi krušných. V případě, že jedinec si není schopen v podstatě okamžitě zajistit dlouhodobé náhradní stabilní ubytování, na ulici se pravděpodobně bude vracet. S druhým případem je spojeno hledání strategií přežití.

Sociální vztahy mladých lidí bez domova jsou charakteristické svou rozvětveností. Využívají takových kontaktů, které jim umožní co nejlépe uspokojit jejich vlastní potřeby, včetně potřeby drog a získávání financí na ně. Berou-li drogy pravidelně, snaží se seznámit se s lidmi, kteří mají přístup ke stejným drogám, jaké jedinec vyžaduje. Peníze na obživu, nejedná-li se o legální způsob, opět většinou získávají ve skupinách. Veškeré znalosti potřebné k životu na ulici se učí od těch, kteří jsou na ulici déle. Marek, Strnad a Hotovcová (2012) uvádí, že ulice je chápána jako škola života.

Mezi mladými na ulici se udržuje i určitá reciprocita. Poskytne-li mladý jedinec někomu například tabák nebo jídlo, očekává, že v blízkém budoucnu mu bude tato služba oplacena, spíše na základě určitého kodexu než na základě vysloveného.

Mladí lidé na ulici se snaží nikoho nezavrhovat, každý jim může být přínosem. Málokdy se po delší dobu sdružují ve stejných vícečetných skupinách.

„Já jsem jako zvědavá. Chci poznat, jaký ty lidi jsou. Ty lidi jsou strašně různý. Některý jsou fajn, je s nima strašná sranda a všechno, ale pak tady třeba potkám...já nevím...jsem 2, 3 dny s někým, chodíme ven a potkám tady někoho, koho jsem dlouho neviděla třeba. Tak jsem zase chvíli s ním...“ (Klientka 1, 23 let).

Z mého pohledu u mladých lidí bez domova značně rozvětvená a nově vytvářená sociální síť má být ochranou proti stereotypu, který naprosté většině mladých lidí bez domova nevyhovuje. Děsí se ho.

Kromě kontaktů s bezdomoveckou komunitou udržuje část mladých bezdomovců sociální vztahy i s řádně bydlícími. Může se jednat o přátele z dřívějších let, známé, či rodinné příslušníky. Klienti, se kterými jsem hovořila, byli ochotni o svých původních rodinách podat jen kusé informace. Toto téma je jim často nepříjemné. Lze tak soudit z neverbálních projevů i úsečných odpovědí. Nechtějí se zabývat vlastní minulostí. Žijí tady a teď a minulost nechali za sebou.

Z rozhovorů s klienty vyplynula sdílená charakteristika rozlišení přátel či kamarádů od známých. Kamarádovi můžete důvěřovat. Vyslechne vás, když potřebujete, nabídne vám pomoc. Je schopen i kritiky. V tomto ohledu se nijak neliší od pohledu většinové společnosti.

Pokud mladí někoho označí za kamaráda, je jich většinou poskrovnu a spíše z dřívějšího života než z bezdomovecké kariéry. Pro vytvoření kamarádské vazby je potřeba důvěry, tu velká část mladých lidí bez domova rozdává poskrovnu, existují i výjimky.

„Já mám spíš s důvěrou takový problémy, že spíš všem důvěřuju a oni mě všichni potom vypečou, jenže já jsem takovej blbec, že jim potom stejně věřím. Já chci věřit, že lidi nejsou takoví, jako jsou.“ (Klientka 1, 23 let).

Důvodem nedostatku důvěry může být obrana před zklamáním, ale i vlastní znalost sebe sama a nepevných morálních hranic. Mladí na ulici vědí, čeho jsou schopni.

I na ulici vznikají partnerské dvojice. Dle Marka, Strnada a Hotovcové (2012) se může jednat o relativně trvalé vztahy. Pokud žena otěhotní a má si volit mezi rolí matky a partnerky, spíše se rozhodne pro tu druhou. Neznamená ale, že to tak je ve všech případech. Někdy příchod dítěte může být hybnou silou změny a snahy zajistit svému dítěti to nejlepší.

V otázce vztahů s rodinou je dobré si uvědomit, že většina klientů pochází z nějakého typu dysfunkční rodiny. Byl zde důvod pro odchod. Někteří klienti udržují vztahy s rodinnými příslušníky. Když ne s rodiči, tak se sourozenci či prarodiči, pokud nějaké mají. V klientově postavení k rodině může významnou roli hrát i čas, který klient na ulici stráví. S odstupem může klient situaci nahlížet z jiného úhlu. Za předpokladu, že klient projeví zájem, je dobré ho po zjištění jeho motivace podporovat v opětovném navázání kontaktů s rodinou. Ta se mu může v resocializačním procesu stát významnou oporou.

4.1.7 Trávení dne

Tak jako je ve většinové společnosti trávení běžného dne případ od případu značně různorodé, stejně různorodý je i den mladého bezdomovce. Rozdíl je v tom, že zatímco většinová společnost má pevně daný řád, kdy člověk ve většině případů ví, co bude dělat celý den, tak mladí lidé bez domova žijí spíše uspokojováním aktuálních potřeb. Velkým dílem žijí z náhody a z toho, co se zrovna naskytne. Žijí z minuty na minutu. Má-li jedinec potřebu drogy, zabere mu shánění obnosu potřebného na dávku značnou část dne. Řada mladých lidí bez domova také pracuje. Po různých brigádách z tzv. jobs center nebo pracují tzv. načerno. Ve většině případů se nejedná o práci dlouhodobějšího charakteru. V zimním období se však práce shání podstatně hůře a všeobecně život v tomto období je mnohem složitější, náročnější pro uspokojování všech potřeb. Mladí lidé většinou neplánují. Ráno vstanou, pak vyhledávají stravu, jdou si po svém. Narazí-li na známé, někdy se s nimi vydají, pokud nejdou do práce.

Následující náhled může charakterizovat určitou část mladé bezdomovecké komunity:

„Nikam nespěchám, dělám si, co chci, nenechám se od nikoho buzerovat, nenechám se od nikoho nikam tahat. Dělám si, co uznám za vhodný a nechávám to prostě času, co se za ten den naskytne.“ (Klient 2, 25 let).

Život řady klientů NDC se točí kolem otevírací doby tohoto centra. U některých klientů se projevuje pouze snaha o zabítí času, než budou moci denní centrum navštívit. Připojují se k různým partám. Setkávají se v NDC, na Hlavním i Masarykově nádraží, všude, kde se sdružují lidé bez domova. Chodí fárat nebo krást, získávat finance, jídlo nebo se prostě jenom bavit. Procházejí se po Praze, surfují na internetu v knihovnách. Někteří z nudy i berou drogy. Život v závislosti zabere ohromné množství času, jak bylo řečeno v předchozím oddílu. Velmi často zmiňovaným a mezi mladou bezdomoveckou populací všeobecně známým je klub Cross. Zde tráví někteří, alespoň občasně, své noci.

Z mého pohledu je bezdomovecký způsob života spíše vyprázdněným bytím, životem postrádajícím smysl. Ty, kteří si tento způsob života sami vybrali, to skutečně může určitý čas bavit. Může si to užívat i jedinec, který se na ulici dostal, protože propadl všemi záchrannými sítěmi. Zákonitě však dříve či později přijde chvíle, kdy jedinec zatouží po změně. V tomto okamžiku, přijde-li klient za sociálním pracovníkem, musí pracovník správně zafungovat. Klient bývá velmi silně motivován a spolupráce s ním je snadnější než za normálních okolností, kdy pro mladého člověka na ulici pozitiva života na ulici převažují nad negativy a strach ze změny je příliš silný.

„Já nevím. Asi se toho bojím. Asi je to i lenost moje. Čím dýl jsem na té ulici, tím míň se mi z ní chce, tím míň se mi chce pracovat.“ (Klient 4, 24 let).

Mladé osoby bez domova, které se čerstvě dostaly na ulici a mají o změnu zájem, je třeba zachytit dříve, než se vzdají snahy o návrat do společnosti. Kvalitní terapeutická i psychologická práce a soustavná motivace klientů je nedílnou součástí procesu resocializace.

4.1.8 Získávání zdrojů obživy

Mladí lidé bez domova, pokud mají přežívat, potřebují někde získávat finance. Většinou získávají pouze tolik, kolik potřebují. Nevystavují se tak zbytečnému riziku okradení. Nejsou ani schopni šetřit. Tato skutečnost je spojena s přežíváním z jednoho dne na druhý. Je-li jedinec závislý na nějaké návykové látce, platí to dvojnásob. Má-li jedinec silnou potřebu drog, potřebná částka se může pohybovat i kolem tisíců korun denně. V ostatních případech je život na ulici relativně levný. Kde ovšem mladí lidé zdroje získávají?

Z možností, jež jsem zaslechla v NDC i v rozhovorech s klienty, byly nejčastěji zmiňovány: práce, darování krevní plazmy, tzv. fárání, žebrání a somrování, krádeže a podvody, finance od známých a rodinných příslušníků a nebankovních institucí. Spíše tušenou, než zmiňovanou možností je i prostituce. Posledním zdrojem finančních prostředků mohou být dávky ze systému sociálního zabezpečení. Každý mladý člověk využívá jiných strategií. Někteří mají k určitým druhům získávání peněz vyslovený odpor. Část z nich není schopná krást, jiná žebrat nebo tzv. somrovat. Některým nevyhovuje manuální činnost a dávají přednost řeči. Ponejvíce mladí lidé bez domova využívají kombinací výše zmíněných činností. V následující části popíšu jednotlivé možnosti výdělků.

Mladí lidé se špatně uplatňují na trhu práce. Důvodem může být záznam v rejstříku trestů, nízké vzdělání, nedostatečné sociální schopnosti a problémy s udržením práce.

Výše zmíněné důvody se mohly stát i jedním z faktorů vzniku bezdomovství u mladých osob. Nedostatečné vzdělání přitom u většiny mladých lidí bez domova není důsledkem nízké inteligence. Vágnerová, Csémy a Marek (2012, s. 9 [online, cit. 2013-02-16]) píší, že: „Většina bezdomovců se pohybuje v širokém pásmu normy. Za sociálním selháním tedy nestojí ani tak inteligence jako nedostatečně rozvinuté regulační kompetence, neschopnost přinutit se k systematické práci a nedostatečné sebeovládání.“ Svou roli v nízkém vzdělání hraje kromě nedostatečných sociálních a osobnostních dovedností a chudoby i rodinné zázemí.

Díky výše uvedenému mohou mladí lidé bez domova často vykonávat pouze nekvalifikované práce, jinde nemají šanci uplatnění najít. I vzhledem k velkým dluhům a hrozbě exekucí mladí lidé vyhledávají práce, které jsou uzavírány na dohodu o provedení práce nebo pracují bez pracovní smlouvy. Část mladých lidí bez domova z NDC pracuje brigádně nebo tzv. načerno. Spíše vyhledávají takové pracovní příležitosti, které jim umožňují co nejrychlejší přísun peněz. Brigády hledají například přes tzv. job centra. Jejich aktualizovaný seznam má k dispozici sociální pracovník v NDC. Bez smlouvy se nejčastěji jedná o sezónní práce vyžadující nízkou nebo žádnou kvalifikaci. Standardně jsou to práce ve stavebních firmách, ve skladech či jako ostraha různých objektů. Výhody pro zaměstnavatele jsou při práci bez smlouvy nesporné. Nemusí za pracovníka odvádět sociální a zdravotní pojištění, v případě úrazu nenesou zaměstnavatelé odpovědnost. Stává se také, že klienti za svou práci nedostanou zapláceno. Peníze potom nejsou vymahatelné. I v takto nevýhodném prostředí klienti práci získávají jen obtížně. Zaměstnavatelé raději dávají přednost cizincům, kterým mohou platit méně.

Mladí lidé bez domova mohou v Naději získat brigády v podobě zametání chodníků. Počet hodin, které klienti mohou odpracovat, je limitován. Přednost dostávají ti, kteří si potřebují vydělat na doklady, popřípadě na cesty na úřady práce do místa trvalého pobytu. Pokud se klient na brigádu nedostaví, na určitou dobu je mu k ní odepřen přístup.

Když už si mladí lidé bez domova jsou schopni najít práci na určitý úvazek navzdory všem nesnázím, mohou se zde objevit problémy při udržení práce.

„Jsou lidi, který jsou schopný říct, běž do práce, nebo něco takovýho. Jako já věřím, že spousta bezdomovců, který jsou tu, nebo u Bulhara prostě nechtěj pracovat. Že jim to vyhovuje, že si tady prostě sednou a dostanou najíst. Ale je zase spousta bezdomovců, který by tu práci chtěli, jenže maj prostě jeden velkej problém. Ono skloubit bezdomovectví s tím, aby člověk začal normálně chodit do práce je docela problém....podle mě je to v tom, že bezdomovec musí zařídit spoustu dalších věcí. Že jo, než přijde další výplata, tak ještě měsíc musí fungovat tak, jak fungoval do té doby, než mu přijdou ty peníze.“
(Klientka 1, 23 let).

Většinou přespávají na místech, kde není elektřina. Mobily ztrácí poměrně často nebo si je ani nekupují, protože by o ně přišli. Mají-li si lepší práci udržet, musí být čisti, upravení, v práci být vždy včas, schopni se podřídit autoritám i pravidlům. V tomto kontextu je udržení práce pro mladé lidi bez domova poměrně náročnou záležitostí. Vedle toho hrají roli i výše zmíněné nedostatečné sociální kompetence.

Pro své omezené uplatnění i relativně vysoké nároky na pracovní místa hledají mladí lidé bez domova další způsoby výdělků peněz. Může to být i darování krevní plasmy. Za jeden úspěšný odběr se jedná o částku 400 Kč, na odběr lze jít 2x do měsíce. Dalším možným zdrojem je tzv. fárání. Fárat se dá prakticky cokoliv. V legální rovině se jedná o vybírání popelnic. Odtud se vybírá vše, co se dá nějakým způsobem zpeněžit. Od papíru a kabelů, které se nosí do sběren, přes elektroniku a další cenné věci, které se dají prodat do zastaváren.

„Ze začátku jsem chodil na sběr surovin, protože já jsem chodil fárat i na popelnice, já jsem našel třeba i 20 angličáků, tak prodat jo. Většinou jsem tam hledal i nějaký šňůry, kabely, a dával jsem je do tašky a na Hlaváku jsem je pálil. Za to jsem tam dostal pokutu.“
(Klient 2, 25 let).

Mladí fírají kabely. Ty v sobě obsahují cennou měď, výkupní cena se pohybuje kolem 140 Kč za kilogram. (Výkup barevných kovů, [online, cit. 2013-03-13]). Kabely samotné je třeba svléct nebo vypálit. Mezi mladými lidmi bez domova je vypalování kabelů častější, i přesto, že silně znečišťuje ovzduší. Kabely jsou získávány z výběru popelnic, z opuštěných budov, popřípadě krádežemi v různých areálech. Kromě mědi mladí nosí do sběru i železo. Výhodou je snadnější dostupnost, nevýhodou je nízká výkupní cena. Ta se pohybuje v řádech korun. V úvahu ale připadají i další kovy.

Na své potřeby si vydělávají žebráním i tzv. somrováním. Marek, Strnad a Hotovcová (2012) uvádí, že zatímco mladší lidé bez domova spíše somrují, starší lidé bez domova spíše žebrají. Základním rozdílem je, že při somrování jedinec aktivně oslovuje s různými historkami. Někteří dovedli tento způsob obživy k dokonalosti. Jsou schopní odhadnout, jaká historka bude na osloveného nejlépe platit a dle potřeby ji mění. Žebrající pasivně sedí, popřípadě klečí a čekají, kdo jim co dá. Mezi oběma skupinami existuje jisté napětí. Somrující většinou žebrající odsuzují za pasivitu, žebrající zase somrující za obtěžování lidí.

Krádeže jsou další možností obživy pro mladé lidi bez domova. Krade se v jednotlivcích i ve skupinách. Systémy krádeží jsou značně propracované. Členové skupin se často střídají, zároveň mění i místa působení, aby snížili riziko poznání a v důsledku toho i chycení. Nekrade se pouze jídlo, ale také elektronika, šperky, oblečení nebo drogistické zboží. Vše, co se dá nějakým způsobem zpeněžit. Věci prodají na tržnicích dalším prodejcům, do zastaváren, hodnotné věci prodají za zlomek skutečné tržní ceny dalším subjektům. Pro mladé lidi bez domova bývá snadnější okrást bezejmenné řetězce než konkrétního člověka. Vina se tím umenšuje. Vědí, že řetězce jsou bohaté, a krádež je nezruinuje. Každý má pro krádeže své odůvodnění. V následujícím úryvku se klient vyjadřuje k morálním zábránám:

„Máte planetu, ona je živá. Oni si to neuvědomují. A z toho, co jí vezmou, co jí ukradnou, okrádají lidi. Oni si vezmou něco, co jim nepatří a ještě k tomu zneužívají ostatní. To je postavený na hlavu, ne? A já mám mít nějaký morální zábrany?“ (Klient 2, 25 let).

Svou roli v morálních zábranách hraje taky aktuální situace mladého člověka na ulici. Část z nich se svým způsobem řídí heslem „když musíš, tak musíš“. V komunitě mladých nebývají za své chování odsuzováni. V závěrečné zprávě Bezdomovství a bezdomovci z pohledu kriminologie (2008 [online, cit. 2013-03-13]) je uvedeno, že lidé bez domova se přizpůsobují chování typickému pro svou subkulturu. Lze zde očekávat vyšší procento

kriminálního chování než v běžné populaci. Faktory ovlivňujícími tuto skutečnost se stává zvýšený počet trestaných a z vězení propuštěných osob žijících mezi lidmi bez domova. Zároveň dle této zprávy se na kriminálním jednání podepisuje i malý strach z trestu a následného pobytu ve vězení.

Poslední tvrzení však nelze, dle mého názoru, paušalizovat. Jsou i jedinci, kteří nejsou schopni krást. Nebo kradou v tak omezeném množství, aby jim v případě chycení nehrozil postih. Strach z trestu u těchto jedinců může hrát velkou roli. Bojí se zejména omezení svobody a změny prostředí. U těch, kteří nekradou, se vedle strachu z trestu, spíše než morální zábrany projevuje hrdost, která těmto lidem nedovolí klesnout na úplné dno.

S krádežemi úzce souvisí i podvody. Příkladem může být půjčování peněz na občanské průkazy jiných lidí a následné záměrné nesplácení těchto půjček či dohadování fiktivních smluv.

Rychlým zdrojem peněz se mohly stát i půjčky od bankovních a nebankovních institucí. Za půjčkami může stát celková nerozvážnost a touha po užívání si života, potřeba peněz na nové věci, na drogy i další závislosti. V některých případech si mladí lidé bez domova půjčili na počátku své bezdomovecké kariéry, kdy nechtěli využívat strategií výdělků ostatních lidí bez domova. Věřili, že se budou schopni s půjčkou postavit na vlastní nohy. Mladí lidé bez domova nejsou schopni půjčky splácet, narůstají jim tak dluhy.

Kromě dluhů u institucí většina mladých lidí bez domova dluží na zdravotním pojištění a u dopravních podniků. (MAREK, STRNAD a HOTOVCOVÁ, 2012). Dluhy různého původu se mohly stát i faktorem vzniku bezdomovství.

Udržují-li mladí kontakty s vlastní rodinou, či dobrými přáteli, v omezeném množství mohou získat peníze i zde.

Prostituce je z hlediska rozhovorů mezi určitou částí mladých klientů tabu. Zmiňovanou možností bylo i získávání peněz od známých. Přestože klienti tvrdili, že peníze či možnosti přespávání, jídla a dalšího dostávají zadarmo, dle mého názoru, soudě z neverbálních projevů, se jedná spíše o krycí historku pro placený sex. Dle Marka, Strnada a Hotovcové (2012) je pravděpodobné, že si určitá část klientů tímto způsobem přivydělává na obživu, zejména mezi klienty závislými na drogách. Prostituuje ženy i muži. Ve srovnání s dřívější dobou pouliční prostituce klesá, přesunuje se z veřejných prostor do prostorů uzavřených i anonymních. Těmi jsou kluby, tzv. priváty i internet.

Lidé bez domova mívají ke státnímu aparátu značnou nedůvěru. Nejsou schopni se zorientovat v systému pomoci. I z tohoto důvodu řada z nich nevyužívá možnosti čerpání dávek, na které by mohli mít nárok. Mladí lidé bez domova prakticky nemají nárok na invalidní důchod, nesplňují ve většině případů podmínky nutné po přiznání nároku, tedy potřebnou dobu účasti na důchodovém pojištění. Možný příspěvek na péči je poměrně složitý na vyřízení, většina mladých osob bez domova by navíc nezískala potřebný počet bodů v hodnotících škálách pro získání ani toho nejnižšího možného příspěvku.

Mladí lidé bez domova mají možnost zažádat o dávky v hmotné nouzi, konkrétně o příspěvek na živobytí. Podmínky jsou definovány v zákoně č. 111/2006 Sb. Pro získání příspěvku na živobytí musí jedinec prokázat, že někde fakticky bydlí, počítá se v to i ubytování v azylovém domě. Výše příspěvku je buď životním minimem, v současné době tedy 3410 Kč, v určených případech získá jedinec pouze minimum existenční, tedy 2200 Kč. Z tohoto příspěvku si potom hradí ubytování. Podmínkou je přihlášení se na příslušném úřadu práce v místě trvalého bydliště, popřípadě v daném kraji. Zde může pro mladé osoby bez domova nastat kámen úrazu. Část z nich do Prahy přijela, fakticky zde pobývá, ale trvalý pobyt mají třeba na opačném konci republiky. Na cestu tam a zpět potřebují mladí finanční prostředky. Na úřad práce musí i v následujících měsících dojíždět. Získání příspěvku na živobytí ani ubytování v azylovém domě nemusí být pro některé z nich dostatečnou motivací pro pokus o jeho získání. Úspěch není navíc stoprocentně zaručen. Zákon o hmotné nouzi také definuje dávku mimořádné okamžité pomoci. Lze o ní zažádat po propuštění z vězení, popřípadě když chybí peněžité prostředky na duplikáty některých dokladů, a to až do výše 1000 Kč.

V tomto oddíle jsem se pokusila shrnout nejčastější zdroje obživy mladých lidí bez domova. Je důležité si uvědomit, že životem v tak krizových podmínkách, ve kterých se mladí lidé bez domova nacházejí, jsou svým způsobem společnostmi tlačeni k získávání zdrojů obživy na hraně zákona. V době, kdy není dostatečný počet míst ani pro osoby s vyšší kvalifikací, těžko tato místa budou dostupná pro mladé osoby bez přístřeší.

Závěr

Snahou této práce bylo podat komplexní náhled na život na ulici v subkultuře mladých lidí bez domova na území hl. m. Prahy. Pro správné pochopení i objasnění života mladých lidí bez domova bylo z mého pohledu nezbytné zasazení této subkultury do kontextu bezdomovectví, včetně popisu služeb, které mohou na území hl. m. Prahy využívat i služby, které využívají. Pro porozumění mladým lidem na ulici bylo z mého pohledu naprosto nezbytné i zjištění, co vlastně mladé lidi od dětství utvářelo, jak tím mohli být ovlivněni a jaký dopad má život na ulici na mladé lidi po psychické stránce.

V závěrečné kapitole pojednávající o strategiích uspokojování životních potřeb mladých lidí bez domova jsem shrnula názory odborníků a své zkušenosti, které jsem získala během praxe zejména v nízkoprahovém denním centru Střediska Naděje Praha-Bolzanova. Snažila jsem se postihnout všechny hlavní aspekty života mladých lidí bez domova. Otevřenost mladých lidí v tomto denním centru mi ve splnění tohoto úkolu velmi pomohla.

Během mých praxí se ukázalo, že mladí lidé bez domova jsou značně svérázní, impulzivní, neuznávají svrchu dosazené autority a zároveň jsou schopni velmi rychle změnit své názory. I přesto, že mají sníženou sociální adaptibilitu ve vztahu k většinové společnosti, neznamená to, že nejsou schopni se přizpůsobit. Právě přizpůsobení se je klíčem k přežití na ulici.

Má-li sociální pracovník úspěšně pomáhat mladým lidem bez domova, je nezbytně nutné, aby s každým konkrétním jedincem navázal kvalitní vztah. V první řadě musí klient i sociální pracovník stejnou měrou na tomto vztahu participovat. Nelze za klienty přebírat zodpovědnost, ale spíše je třeba se snažit, aby ji klient přijal sám za sebe. Tuto schopnost většina mladých lidí bez domova zoufale postrádá. Ačkoliv by pravděpodobně byli první, kdo by hlasitě křičel, že tomu tak není. Z mého pohledu zodpovědný jedinec je schopen život vést nejen ve prospěch svůj, ale i ve prospěch společnosti. Toho dosáhne pouze v případě, když bude společnosti nějakým způsobem užitečný.

Klienti postrádají pravidla i vnitřní disciplínu, která by jim umožnila vrátit se do společnosti. Má-li být resocializace úspěšná, je nezbytné pomoci mladým lidem tuto vnitřní disciplínu utvořit. To je možné pouze v případě, že se podaří mezi klientem a sociálním pracovníkem utvořit pouto, ve kterém zároveň bude důvěra i autorita. Důvěra musí být oboustranná. Nesmí se tedy stát, že by sociální pracovník prováděl za zády klienta cokoliv, co by ho mohlo poškodit. Autoritu je třeba si vybudovat. Pomáhá vštěpovat základní

pravidla a je-li správně uplatňována, projevuje se na straně klientů větší snahou o dodržování těchto pravidel. Tím se zvyšuje i možnost resocializace. Ztráta autority může sociálního pracovníka postavit do role, ve které klient bude žádat, zároveň se však bude podíl jeho vlastní činnosti snižovat. Splnění jakýchkoliv dílčích cílů se potom může neúměrně prodlužovat. Svůj díl na autoritě mají i pravidla platící pro všechny stejnou měrou. Protiváhou a doplněním k uplatňované autoritě by mělo být pochopení a akceptace klientových osobnostních rysů. Někdy se klientovi nedaří uspět i přes značnou snahu. Spolu s ním je potom potřeba přijít na to, proč se tak stalo a dát další šance.

Z pozice sociálního pracovníka je nezbytně nutné klienta neustále motivovat ke změně. Dokud jsou klienti v mladém věku, šance na jejich resocializaci bývá, z mého pohledu, o něco vyšší než u klientů starších. Přestože proces opětovného vstupu do sociálního života je velmi náročný, není nezvládnutelný. To je třeba klientovi vysvětlit. Samotnou problematikou resocializačního procesu jsem se v této práci nezabývala. Problematika je, z mého pohledu, natolik složitá a zásadní, že si zaslouží podrobné prozkoumání, náhled a vlastní prostor. Za podklad mohou posloužit informace, které jsem získala z praxe i z rozhovorů.

V současném systému vidím zásadní nedostatek ve velmi nízkém počtu sociálních služeb pro mladé osoby bez domova. Poskytování komplexních služeb všem mladým lidem bez domova nemůže pokrýt jedno nízkoprahové denní centrum určené této skupině na území hlavního města Prahy. To bude do budoucna třeba změnit. K celkové péči patří psychologická i terapeutická péče, včetně návazných služeb určených speciálně pro mladé osoby bez domova. Ideální služba je z mého hlediska domov na půli cesty, adaptovaný pro cílovou skupinu mladých osob bez přístřeší. V návaznosti na tyto služby by měly být dostupné i tréninkové byty a dostatečné kapacity bytů sociálních. Doufám, že následující roky přinesou na území hlavního města Prahy pozitivní změny ve vztahu k bezdomovecké populaci.

Seznam použité literatury

- ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Lidové noviny, 1999, 127 s. ISBN 80-7106-291-X.
- FRANKL, Viktor Emanuel. *Člověk hledá smysl: úvod do logoterapie*. Vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1994, 86 s. ISBN 80-901601-4-X.
- HARTL, Pavel; HARTLOVÁ Helena. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
- HRADECKÝ, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje, 2007. 50 s. ISBN 978-80-86451-13-8.
- HRADECKÝ, Ilja; HRADECKÁ Vlastimila. *Bezdomovství-extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996, 85 s. ISBN 80-902292-0-4.
- KAHOUN, Vilém a kol. *Vybrané kapitoly k sociální práci: sociální práce II*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2007, 281 s. ISBN 978-80-7387-064-5.
- KALINA, Kamil. *Základy klinické adiktologie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 392 s. ISBN 978-80-247-1411-0.
- LANGMEIER, Josef ; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. Vyd. 3. přeprac. a dopl., vyd. 1. v Gradě. Praha: Grada, 1998, 343 s. ISBN 80-7169-195-X.
- MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003, 144 s. ISBN 80-7178-747-7.
- MAREK, Jakub; STRNAD Aleš; HOTOVCOVÁ Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, 175 s. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 3., rozšíř. a přeprac. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, Oldřich; KODYMOVÁ Pavla; KOLÁČKOVÁ Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-X.
- MATOUŠEK, Oldřich; MATOUŠKOVÁ Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011, 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1995, 336 s. ISBN 80-200-0535-0.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009, 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.

PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008, 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.

ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, 268 s. ISBN 80-85931-48-6.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Vyd. 2., přeprac., v Portálu 1. Praha: Portál, 2004, 392 s. ISBN 80-7178-829-5.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. Vyd. 3., dopl. a upr. Praha: Portál, 2009, 300 s. ISBN 978-80-7367-560-8.

ŠTREIT, Jindřich. Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995-2004. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky-Odbor prevence kriminality, 2007, stránky nečíslovány. ISBN 978-80-254-0259-7.

ŠUPKOVÁ, Danuše. *Zdravotní péče o bezdomovce*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 62 s. ISBN 978-80-247-2245-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence: krize v životě člověka, formy krizové pomoci a služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 544 s. ISBN 80-7178-696-9.

Právní předpisy:

Zákon č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 111/ 2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů

Elektronické zdroje

Elektronické publikace a dokumenty

DIZDAREVIČ, Selma Muhič; ŠLOUFOVÁ, Romana. *Boj proti sociálnímu vyloučení mladé bezdomovecké populace CSEYHP, dílčí zpráva z terénního výzkumu: Mladí lidé bez domova- Česká republika (Vybrané otázky)*. Praha: Katedra studií občanské společnosti FHS UK, 2009. Poslední aktualizace 13. 11. 2011. Dostupné z WWW:

<http://www.fhs.cuni.cz/kos/index.php?option=com_content&view=article&id=90&Itemid=115>.

DIZDAREVIČ, Selma Muhič; ŠLOUFOVÁ, Romana. *Klíčové body Národní zprávy z výzkumu Boj proti sociálnímu vyloučení mladé bezdomovecké populace za Českou republiku*. Praha: Katedra studií občanské společnosti FHS UK, 2009. Poslední aktualizace 13. 11. 2011. Dostupné z WWW:

<http://www.fhs.cuni.cz/kos/index.php?option=com_content&view=article&id=90&Itemid=115>.

DZURILLOVÁ, Lenka. Charakteristika mladých lidí bez domova a alternativy strategií pomoci v kontexte sociální práce. In *Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti: Zborník príspevkov*. Ružomberok: Verbum, 2011, s. 137-147. ISBN 978-80-8084-751-7. Dostupné z WWW:

<http://www.prohuman.sk/files/zilova_rizikove_suvislosti_chudoby.pdf>

KOLEKTIV AUTORŮ; ed. HRADECKÝ Ilja. *Výroční zpráva 2011*. Praha: Naděje, 2012, 48 s. ISBN 978-80-86451-24-4. Dostupné z WWW:

<<http://www.nadeje.cz/vz/vz2011web9.pdf>>.

KUDRLE, Stanislav. Úvod do bio-psycho-socio-spirituálního modelu závislosti. In *Droga a drogové závislosti 1: mezioborový přístup*. Úřad vlády České republiky, 2003, 319 s. ISBN 80-86734-05-6. Dostupné z WWW:

<http://www.drogy-info.cz/pdf/drogy_a_drog_zavislosti_dil1.pdf>.

KYSILKOVÁ, Romana. *Specifika sociální práce s mladými lidmi bez domova*. Praha, 2010. 57 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filosofická fakulta. Katedra sociální práce. Vedoucí práce: PhDr. Olga Havránková. Dostupné z WWW:

<<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/90298/2410977/?q=a%3A3%3A%7Bs%3A25%3A%22searchformsearch%22%3Bs%3A55%3A%22Specifika+soci%C3%A1ln%C3%AD>

[+pr%C3%A1ce+s+mlad%C3%BDmi+lidmim+bez+domov%22%3Bs%3A28%3A%22_searchform_butsearch%22%3Bs%3A8%3A%22Vyhledat%22%3Bs%3A20%3A%22PNz_zpSearchListbasic%22%3Bi%3A1%3B%7D&lang=cs>.](#)

MYŠÁKOVÁ, Mária. *Sčítání bezdomovců Praha 2004: postup zpracování výsledků*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2004. K dispozici na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_151.pdf.

POPOV, Petr. Alkohol. In *Droga a drogové závislosti 1: mezioborový přístup*. Úřad vlády České republiky, 2003, 319 s. ISBN 80-86734-05-6. Dostupné z WWW: http://www.drogy-info.cz/pdf/drogy_a_drog_zavislosti_dil1.pdf.

PRUDKÝ Libor; HRADECKÝ Ilja; TOMEŠOVÁ Ludmila; VARGA Ladislav; KLINECKÝ Tomáš. *Koncepce návrhu řešení problematiky bezdomovství v Praze v letech 2013-2020*. Předkladatel náměstek primátora Mgr. Ivan Kabický. Praha: 2012. In: Portál hl. města Praha [online]. Dostupné z WWW: http://www.praha.eu/public/11/dd/1c/1456401_300534_Koncepce_navrhu_reseni_problematiky_bezdomovectvi_v_Praze_v letech_2013_2020.pdf.

STEPHENS, Jo. *The Mental Health Needs of Homeless Young People. Bright Futures: Working With Vulnerable Young People*. Barnardos, 2012, 71 s. ISBN 1-903645-34-4. Dostupné z WWW: <http://www.barnardos.org.uk/resources/researchpublications/documents/HOMELESS.PDF>.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta; LUPTÁKOVÁ, Marina; KOPOLDOVÁ, Bedřiška. *Bezdomovství a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, 111 s. ISBN 978-80-7338-069-4. Dostupné z WWW: <http://www.ok.cz/iksp/docs/344.pdf>.

VÁGNEROVÁ, Marie; CSÉMY Ladislav; MAREK Jakub. Osobnost mladých bezdomovců. *Psychiatrie*, 2012, ročník 16, číslo 1, s. 8-13. Dostupné z WWW: http://www.tigis.cz/images/stories/psychiatrie/2012/01/03_vagnerova_psych_1-12.pdf.

Ostatní elektronické zdroje:

Ceník barevných kovů. Aktualizace nezjištěna. Dostupné z WWW: <http://www.alfasrot.cz/cenik-barevných-kovu/>.

Domov na půl cesty Maják. Aktualizace nezjištěna. Dostupné z WWW: <http://www.enyamajak.cz>.

Domov na půl cesty Maják-co nabízíme. Aktualizace nezjištěna. Dostupné z WWW:

<http://www.enyamajak.cz/links/co_nabizime.html>

Maslowova pyramida potřeb. Aktualizace nezjištěna. Dostupné z WWW:

<<http://www.phil.muni.cz/waia/home/aktivita3/ka3f>>.

Nízkoprahové denní centrum Střediska Naděje Praha-Bolzanova. Poslední aktualizace

10. 4. 2013. Dostupné z WWW: <<http://www.nadeje.cz/index.php?q=node/47>>.

Noclehárna Vackov dobře dlouží. Autor článku Oskar Exner. In: Portál hl. města Praha.

Poslední aktualizace 23. 1. 2013. Dostupné z WWW:

<http://www.praha.eu/jnp/cz/home/zivot_v_praze/socialni_zdravotni_oblast/nocleharna_na_vackove_dobre_slouzi.html>.

Projekt Šance. Aktualizace nezjištěna. Dostupné z WWW:

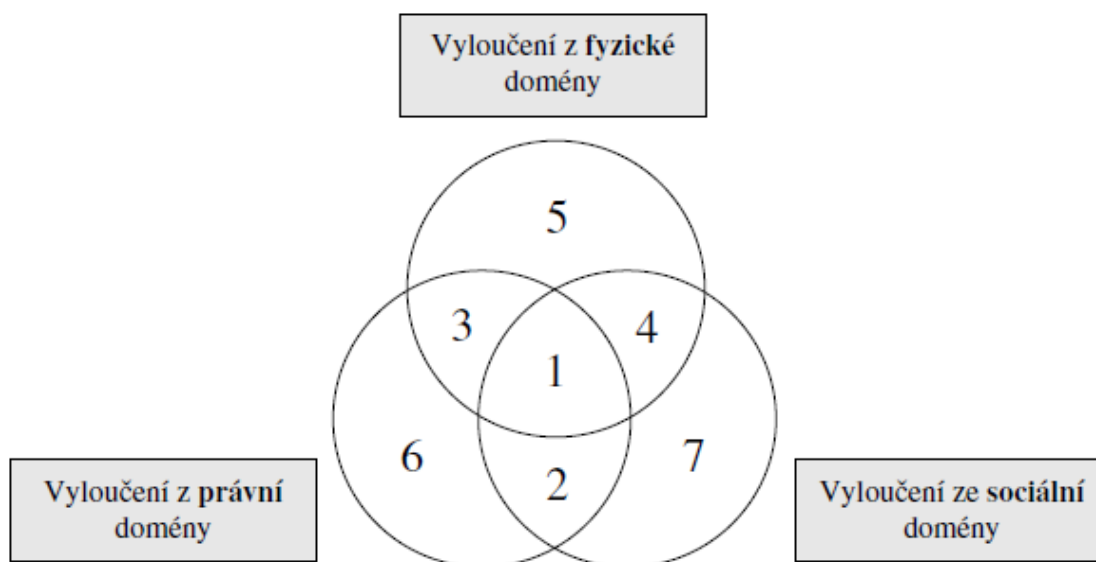
<<http://www.sance.info/index.php?go=kdojsme&id=1>>.

Seznam příloh

PŘÍLOHA Č. 1 DOMÉNY BEZDOMOVSTVÍ A VYLOUČENÍ Z BYDLENÍ	68
PŘÍLOHA Č. 2 SEDM TEORETICKÝCH DOMÉN BEZDOMOVSTVÍ.....	69
PŘÍLOHA Č. 3 TYPOLOGIE ETHOS S NÁRODNÍMI SUBKATEGORIEMI.....	70
PŘÍLOHA Č. 4 KVANTIFIKACE REGISTROVANÝCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A JEJICH KAPACITY NA ÚZEMÍ HL. M. PRAHY	72
PŘÍLOHA Č. 5 MASLOWOVA PYRAMIDA POTŘEB.....	73
PŘÍLOHA Č. 6 KAZUISTIKY.....	74

Přílohy

Příloha č. 1 Domény bezdomovství a vyloučení z bydlení

Zdroj: HRADECKÝ a kol., 2007 s. 11.

Příloha č. 2 Sedm teoretických domén bezdomovství

Č.	Typologie	Koncepční kategorie	Fyzická doména	Právní doména	Sociální doména
1.		Bez střechy	Žádné obydlí (střecha)	Žádný právní nárok na užívání prostoru (vlastnictví, užívací právo)	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
2.		Bez domova	Má místo k bydlení, vhodné k obývání	Žádný právní nárok na užívání prostoru (vlastnictví, užívací právo)	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
3.		Nejisté a nevyhovující bydlení	Má místo k bydlení (nejisté a/nebo nevhodné k obývání)	Žádná jistota užívacího práva	Má prostor pro sociální vztahy
4.		Nevyhovující bydlení a sociální izolace v legálně obývaném obydlí	Nevyhovující bydlení (nezpůsobilé k obývání)	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
5.		Nevyhovující bydlení (jisté užívací právo)	Nevyhovující bydlení (nezpůsobilé k obývání)	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Má prostor pro sociální vztahy
6.		Nejisté bydlení (vhodné k obývání)	Má místo k bydlení	Žádná jistota užívacího práva, ztráta vlastnictví	Má prostor pro sociální vztahy
7.		Sociální izolace v kontextu jistého a vhodného bydlení	Má místo k bydlení	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy

Zdroj: HRADECKÝ a kol., 2007 s. 10.

Příloha č. 3 Typologie ETHOS s národními subkategoriemi

Koncepční kategorie	Operační kategorie	Životní situace	Generická (druhov) definice	Národní subkategorie	*
BEZ STŘECHY	1 Osoby přezívací venku	1.1 Veřejné prostory nebo venku (na ulici)	Osoby přezívací na ulici nebo ve veřejně přístupných prostorách bez možnosti ubytování	1.1.1 Osoby spící venku (např. ulice, pod mostem, nádraží, letiště, veřejné dopravní prostředky, kanály, jeskyně, odstavené vagony, stany, garáže, prádelny, sklepy a plůy domů, vraky aut)	b
	2 Osoby v noclehárně	2.1 Noclehárna	Osoby bez obvyklého bydliště, které využívají nízkoprahové noclehárny	2.1.1 Osoby v nízkoprahové noclehárně 2.1.2 Osoby sezonně užívající k přenocování prostory zařízené bez lůžek	b b
BEZ BYTU	3 Osoby v ubytovnách pro bezdomovce	3.1 Azylový dům pro bezdomovce	Osoby v azylových domech s krátkodobým ubytováním	3.1.1 Muži v azylovém domě	b
				3.1.2 Ženy v azylovém domě	b
				3.1.3 Matky s dětmi v azylovém domě	b
				3.1.4 Otcové s dětmi v azylovém domě	b
				3.1.5 Úplně rodiny v azylovém domě	b
				3.1.6 Osoby v domě na půli cesty	b
	3.2 Přechodná ubytovna		Osoby ve veřejných ubytovnách s krátkodobým ubytováním, které nemají vlastní bydlení	3.2.1 Osoby ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)	b
				3.2.2 Osoby v přístřeší po vystěhování z bytu	b
	3.3 Přechodné podporované ubytování			3.3.1 Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce neexistuje	b
	4 Osoby v pobytových zařízeních pro ženy	4.1 Pobytové zařízení pro ženy	Ženy ubytované krátkodobě v zařízení z důvodu ohrožení domácím násilím	4.1.1 Ženy ohrožené domácím násilím pobývající na skryté adrese	a
				4.1.2 Ženy ohrožené domácím násilím pobývající v azylovém domě	a
	5 Osoby v ubytovnách pro imigranty	5.1 Přechodné bydlení (azylová zařízení pro žadatele o azyl) 5.2 Ubytovny pro migrující pracovníky	Imigranti v přechodných ubytovnách z důvodu imigrace Osoby v ubytovnách pro migrující pracovníky	5.1.1 Žadatelé o azyl v azylových zařízeních	a
				5.2.1 Migrující pracovníci – cizinci ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)	a
	6 Osoby před opuštěním instituce	6.1 Věznice a vazební věznice 6.2 Zdravotnická zařízení 6.3 Zařízení pro děti	Bez možnosti bydlení po propuštění Zůstává dle z důvodu absence bydlení Bez možnosti bydlení	6.1.1 Osoby před opuštěním věznice	a
				6.2.1 Osoby před opuštěním zdravotnického zařízení	a
				6.3.1 Osoby před opuštěním dětské instituce	a
				6.3.2 Osoby před opuštěním péstounské péče	a
	7 Uživatelé dlouhodobější podpory	7.1 Pobytová péče pro starší bezdomovce 7.2 Podporované bydlení pro bývalé bezdomovce	Senioři a osoby invalidní dlouhodobě ubytované v azylovém domě Dlouhodobé bydlení s podporou pro bývalé bezdomovce	7.1.1 Muži a ženy v seniorském věku nebo invalidé dlouhodobě ubytované v azylovém domě	b
				7.2.1 Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce neexistuje	

NEJISTÉ BYDLENÍ	8	Osoby žijící v nejistém bydlení	8.1	Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel	Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel	8.1.1	Osoby přechodně bydlící u příbuzných nebo přátel (nemají jinou možnost bydlení)	a
			8.2	Bydlení bez právního nároku	Bydlení bez právního nároku, nezákonné obsazení budovy	8.1.2	Osoby v podnájmu (nemají jinou možnost bydlení)	a
			8.3	Nezákonné obsazení pozemku	Nezákonné obsazení pozemku	8.2.1	Osoby bydlící v bytě bez právního důvodu	a
						8.2.2	Osoby v nezákonné obsazené budově	b
NEVÝHO- VUJÍCÍ BYDLENÍ	9	Osoby ohrožené vystěhováním	9.1	Výpověď z nájemního bytu	Výpověď z nájemního bytu	8.3.1	Osoby na nezákonné obsazené pozemku (zahradkářské kolonie, zeměnice)	b
			9.2	Ztráta vlastnictví bytu	Ztráta vlastnictví bytu	9.1.1	Osoby, které dostaly výpověď z nájemního bytu	a
	10	Osoby ohrožené domácím násilím	10.1	Policejné zaznamenané domácí násilí	Případy, kdy policie zasáhla k zajištění bezpečí obětí domácího násilí	9.2.1	Osoby ohrožené vystěhováním z vlastního bytu	a
	11	Osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách	11.1	Mobilní obydlí	Mobilní obydlí, které není určené pro obvyklé bydlení	10.1.1	Osoby ohrožené domácími násilím – policejné zaznamenané případy – oběti	a
			11.2	Neobvyklá stavba	Nouzový přístřešek, bouda, chatrč, barák	11.1.1	Osoby žijící v mobilním obydlí, např. maringotka, karavan, hausbót (nemají jinou možnost bydlení)	a
			11.3	Provizorní stavba	Provizorní stavba	11.2.1	Osoby žijící v budově, která není určena k bydlení, např. osoby žijící na pracovišti, v zahradních chatkách se souhlasem majitele	a
	12	Osoby žijící v nevhodném bydlení	12.1	Obydlené neobyvatelné byty	Bydlení v objektu označeném podle národní legislativy jako nevhodné k bydlení	11.3.1	Osoby žijící v provizorních stavbách nebo v budovách např. bez kolaudace	a
	13	Osoby žijící v přelidněném bytě	13.1	Nejvyšší národní norma definující přelidnění	Definované jako překračující nejvyšší normu podle rozměru nebo počtu místností	12.1.1	Osoby žijící v nevhodném objektu – obydli se stalo nezpůsobilým k obývání, ale dříve mohlo být	a

* Použité zkratky v posledním sloupci – Stupeň ohrožení

a – ohrožené osoby

b – bezdomovci

Zdroj: HRADECKÝ a kol., 2007 s. 32-33.

Příloha č. 4 Kvantifikace registrovaných sociálních služeb a jejich kapacity na území hl. m. Prahy

Sociální služba	Počet zařízení	Kapacita zařízení
Azylové domy	24	796
Nízkoprahová denní centra	4	500
Noclehárny	5	367
Domy na půl cesty	5	42
Terénní programy	3	174 kontaktů/den ²
Sociální rehabilitace	2 ³	152 uživatelů

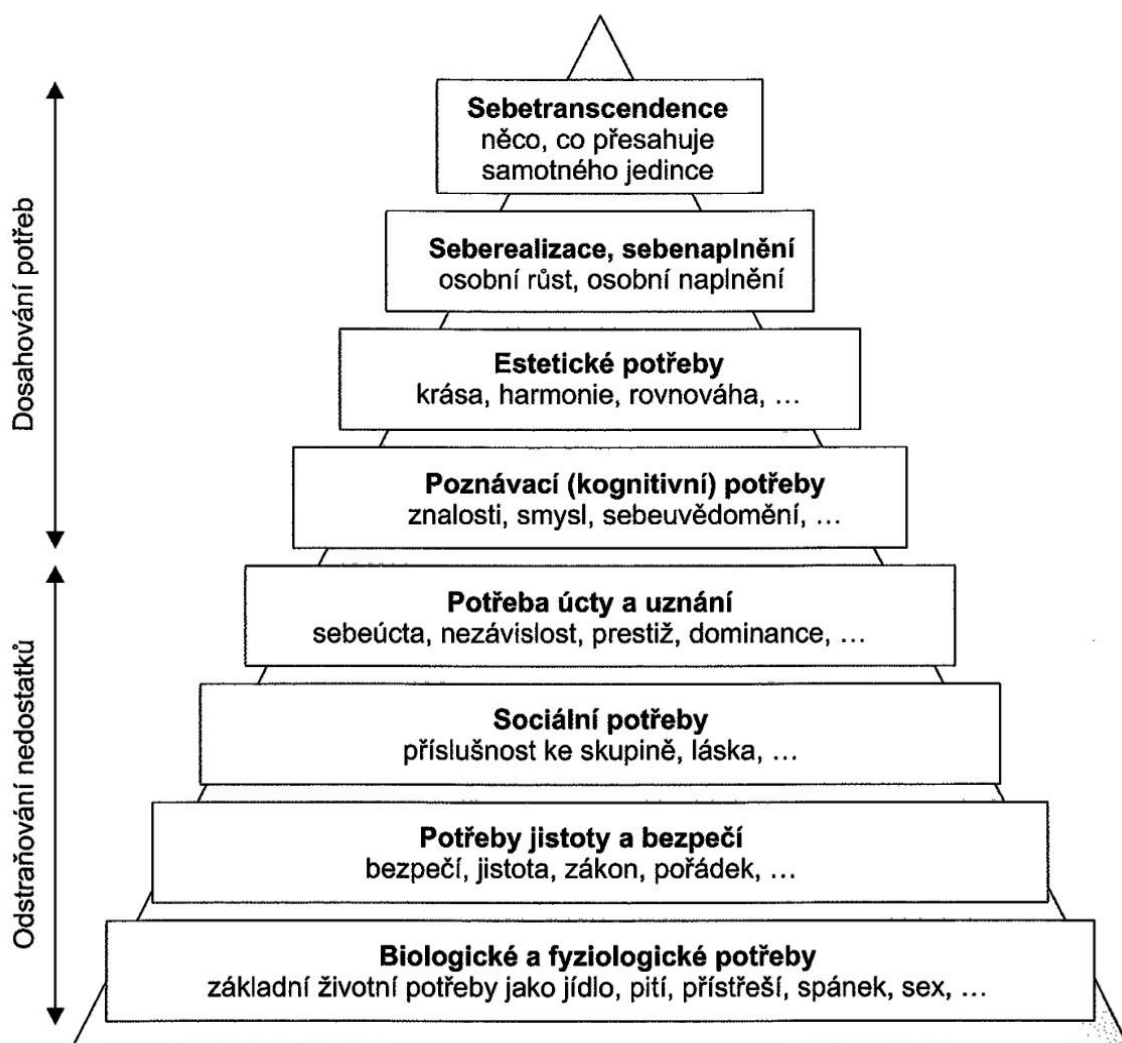
Zdroj: Registr poskytovatelů sociálních služeb

² Kontakt je 10 min. práce s uživatelem služby. Dva poskytovatele vykazují kapacitu za den, jedna organizace za rok (suma byla dělena číslem 365, tj. počet dnů v kalendářním roce).

³ Jedná se o dvě organizace, které jsou výhradně zaměřeny na práci s cílovou skupinou osoby bez přístřeší (Armáda spásy a Nový prostor).

*Zdroj: PRUDKÝ, HRADECKÝ, TOMEŠOVÁ, VARGA, KLINECKÝ 2012, s. 9
[online, cit. 2013-01-23].*

Příloha č. 5 Maslowova pyramida potřeb

Zdroj: Filosofická fakulta Masarykovy Univerzity, 2012 [online, cit. 2013-04-09].

Příloha č. 6 Kazuistiky

Klientka 1 (23 let)

Osobní anamnéza

Klientce je dvacet tři let, narodila se v Litvínově, kde také vyrůstala. Na přání matky vystudovala kosmetiku v Litoměřicích. Na této škole také získala maturitu. Byla zde ubytovaná v internátním zařízení. Studium klientku nebavilo. Po dokončení oboru se rok učila na zámečnici, z osobních důvodů musela studium ukončit. Dodnes toho lituje. Studium ji naplňovalo.

Rodinná anamnéza

O vztazích v rodině se klientka příliš bavit nechtěla. Vyrůstala společně se svou starší sestrou a s matkou. Otec od nich brzy odešel. Nyní má s novou partnerkou další dvě děti, syna a dceru. Klientka je naposledy viděla loni v létě, kontakt navázala po šesti letech. Od léta roku 2012 se vztahy opět přerušily.

Sociální anamnéza

Klientka se poprvé dostala na ulici v Mostě, zde přebývala přibližně rok a půl ve squatu. S přítelem se následně dostala do podnájmu, ve kterém vydržela další cca rok. Po uvěznění přítele se klientka dostala na pár měsíců zpět na ulici. Zlomovým okamžikem se pro ni stalo uvědomění si, že s drogami dál žít nechce. Přes K-centrum v Mostě si domluvila léčení v pražských Bohnicích. Pro porušení pravidel byla z léčebny přibližně po měsíci, v prosinci 2012 z programu vyloučena. Neměla se kam vrátit, a tak už podruhé skončila na ulici. V Praze na ulici byla v době vedení rozhovoru tři a půl měsíce. V následující části popisují stručnou historii klientčina putování od zlomového okamžiku v osmnácti letech, až po dobu počínajícího pobytu na pražských ulicích.

V osmnácti letech matka klientky vydražila nájemní smlouvu na byt, který následně klientce přenechala. Byt byl ve stejném panelovém domě, ve kterém bydlela i matka klientky. Dle slov klientky vztahy s matkou v této době rozhodně nebyly ideální. Spíše spolu nekomunikovaly. Do bytu klientky docházeli její drogově závislí známí a kamarádi. Byt byl hodně využíváný. Po čase matka klientky přestala byt platit, chtěla, aby se o sebe postarala. To klientka nezvládla. Odešla na ubytovnu. Protože si, dle svých slov, nebyla schopna vyřídit

příspěvek na živobytí, v pouhých devatenácti letech se dostala v Litvínově na ulici. Nejprve přespávala u kamarádky, po krátké době odešla do squatu v Mostě a zde bydlela další rok a půl.

Příčinou odchodu klientky na ulici byla její nesamostatnost a drogová závislost. V deváté třídě klientka zkusila marihuanu. Tvrdší drogy začala brát v prvním ročníku na učebním oboru v Litoměřicích. Spolubydlící, která s ní bydlela na internátě, jí nabídla pervitin. Od té doby drogu občasně užila, dávky se však stále zvyšovaly. Po odchodu do Mostu klientka, dle svých slov, brala drogy ve velkém množství a velmi pravidelně. Později během společného soužití s přítelem, po jeho propuštění z vězení, přešla na subutex.

V době jeho propuštění byla klientka už rok a půl na squatu v Mostě. Krátce nato se spolu s ním přestěhovala do podnájmu k jednomu jejímu známému. O placení nájmu i o drogy se staral její přítel. I přesto, že klientka věděla, že peníze získává krádežemi, nechtěla to řešit. Zhruba po roce přítele za tyto aktivity zavřeli do věznice v Teplicích na tři roky. Klientka přítele ve věznici dvakrát navštívila. V současnosti byl přítel přeložen, klientka momentálně přes vězeňskou správu zjišťuje jeho nové místo pobytu. Klientka po uvěznění přítele neměla na zaplacení nájmu. Na krátkou dobu, celkem na tři měsíce, se vrátila zpět do squatu v Mostě. Rozhodla se skončit s drogami. Přes K-centrum v Mostě si vyřídila léčení v pražských Bohnicích. Přijata byla v polovině listopadu roku 2012.

S převozem do Prahy na léčení jí pomáhala matka, kterou klientka kontaktovala. Když matka viděla, že se její dcera chce změnit, jejich vzájemné vztahy se začaly zlepšovat. Matka klientce často psala. Dne 26. 12. 2012 byla klientka za porušení pravidel léčení, užila marihuanu, z programu vyloučena. Vztahy s matkou od této doby ochladly. Při telefonátu dala matka klientce najevo, že ji zklamala a nechce s ní hovořit. Klientka ochladnutí vztahů lituje, ale rozhodnutí matky respektuje. Nechce ji znova zklamat. Z rodinných příslušníků je klientka v častém kontaktu se sestrou, která bydlí v Litvínově a byla s klientkou po celou dobu v kontaktu. Pokud klientka něco potřebuje, snaží se jí být nápomocna.

Pobyt v Praze s přesahem k současné situaci

Od ukončení léčby užila klientka drogy asi čtyřikrát, ale snaží se jich stranit. Líbí se jí jasné myšlení neovlivněné drogami.

Po předčasném ukončení léčby se klientka v klubu Cross dozvěděla o NDC, které také na začátku ledna roku 2013 navštívila. V Praze přespávala na Vackově, v současnosti přespává na lodi Hermés. Dvakrát přespala ve squatu u známých, když byla příliš unavena a nesehnala peníze na noclehárnu.

V Praze se klientka seznámila s množstvím lidí, které ráda poznává. Vždy s nimi stráví několik dní, pak se připojí k jiné skupině. Mezi klienty NDC má i přátele. S těmi aktuálně tráví veškerý svůj volný čas. Klientka dle svých slov nemá problémy důvěřovat lidem, důvěřuje všem, často se pak ve vztahových záležitostech zklamává, ale dává těmto lidem další šance. Klientka vidí rozdíl mezi kamarádem a známým zejména v tom, že kamarád vždy vyslechne a je k dispozici. Znáší v případě že s nimi je dlouho z ní pouze vysávají energii. To je také důvodem častého střídání skupin, ve kterých se pohybuje. Klientka má známé i mezi bydlící společností. Občas u nich využívá možnosti koupele.

Klientka spíše preferuje mužskou společnost. Dle klientky jsou muži upřímnější, své problémy mezi sebou řeší otevřeně. Na ženách jí vadí, že spíše než aby problémy řešily přímo, se za zády pomlouvají. Klientka obdivuje lidi, kteří umějí vyslovit svůj názor bez ohledu na okolnosti a za svým názorem si dokáží i stát. Dle těchto zásad se sama řídí.

Stravu klientka získává v NDC, dále v řádu Misionářek lásky. Zde jí však vadí v podstatě povinné modlitby. Označuje se za ateistku. Stravu si dále kupuje, popřípadě krade. V tomto ohledu se její strategie získávání stravy nezměnila od pobytu v Mostu. Ve skupině přátel čítající kromě klientky tři další osoby, chodí jídlo tzv. fírat za Alerty. Od kolemjdoucích jídlo občasně tzv. somrují, převážně ovšem ve skupině shání peníze na noclehárnu. Veškerá strava i výdělky, které ve skupině získají, jsou společné.

Veškerý volný čas klientky je strukturován dle otevírací doby NDC. Ráno klientka brzy vstává, díky časně zavírací době noclehárny Hermés. Následně vyhledává stravu. Velké množství času stráví hovory s druhými lidmi a procházením se po Praze. Hledá jakýkoliv způsob zabítí času. Dle klientčiny slov je bezdomovecký způsob života beze smyslu. Je to spíše přežívání než žití.

Klientka shání práci, zatím bezúspěšně. Přiznala se, že ji nehledá příliš aktivně. Má strach ze zvládnutí prvního měsíce, kdy osoba stále bydlí na ulici a zároveň již musí včas vstávat do práce, někde shánět stravu, být funkční. Dle klientky je zabezpečení základních životních potřeb u lidí bez domova velmi náročné.

Klientka aktuálně využívá možnosti koupele zejména v NDC, popřípadě u známých nebo na lodi Hermés.

Finance, zejména na nocleh získává tzv. somrováním, tedy aktivním obcházením a oslovováním lidí. Nyní chodí brigádně zametat do Naděje, aby si vydělala na cestu do Litvínova, kde si chce vyřídit dávky pomoci v hmotné nouzi.

Klientka je ve špatném zdravotním stavu, má syfilis. Onemocnění má ze známosti na jednu noc z Mosteckého squatu. Diagnostikován jí byl v léčebně v Bohnicích, následně podstoupila léčbu na Bulovce, dochází na pravidelné kontroly. Dispenzarizována bude až do konce života. Při těhotenství hrozí riziko nakažení plodu. Celkově klientka vystříдалa, dle svých slov, malé množství partnerů.

Do budoucna chce klientka získat trvalou, stabilní práci, následně i bydlení. Doufá, že tak získá jistotu. Hledá osobní komfort. S přítelem, který je aktuálně ve vězení, chce v budoucnosti založit rodinu. Po příteli požaduje, aby během pobytu ve vězení skončil s drogami. Jinak klientka nevnímá tento vztah jako perspektivní.

U klientky se střídá období depresí a zvýšené plačtivosti se dny, kdy má pocit, že vše zvládá. Pozitivních dnů je v životě klientky více než těch negativních. Dle klientčinych slov je její psychický stav výrazně lepší, než byl v Mostě, kdy mívala depresivní stavy celé dny. Věřící, že se na jejím negativním emočním prožívání podepisovaly i drogy.

Klient 2 (25 let)

Osobní anamnéza

Klientovi je dvacet pět let. Narodil se v Moravské Třebové. S problémy vychodil základní školu, žádný učební obor, na který nastoupil, nikdy neukončil. Dnes toho lituje. Vyčítá matce i vychovatelům, že ho viděli jenom jako dělníka. To pro něj nebylo dostatečnou motivací. První dvě školy ho nebavily, nebyly mu dostatečnou výzvou. Každou ukončil po necelém roce. Třetím oborem, který začal studovat, bylo truhlářství. Dle klientových slov ho tento obor bavil. Zejména vzpomíná na vůni dřeva. Školu nedokončil z důvodu nástupu do diagnostického ústavu. Později začíná studovat obor slaboproudé elektřiny. Školu opět nedokončil.

Rodinná a sociální anamnéza

Klient má neobyčejně složitou a spleťitou cestu života. Od osmnácti do současných dvaceti pěti let byl střídavě v řádném bydlení s veškerým komfortem, v holobytě, i ve squatu. Střídání míst pobytu je pro tohoto klienta charakteristické. Na ulici se poprvé dostal v Turnově v osmnácti letech. Přebýval zde ve squatu. Díky nerozvážnému a rizikovému způsobu života se dostal v devatenácti letech do vězení. Po čtrnácti měsících (věk zhruba dvacet let) byl propuštěn, krátký čas, cca šest měsíců, strávil u prarodičů. Po nezdařeném pokusu o nalezení práce a začlenění se do společnosti od prarodičů odešel do squatu. Ve dvaadvaceti a půl roce se ze squatu přestěhoval k přítelkyni. Nalezl si práci. Po roce se s přítelkyní rozešli, klient ztratil zájem o udržení si práce. Odešel za známými do holobytu. Po roce a půl pobytu vznikly ve skupině neshody, klient odešel do Prahy v létě roku 2012. Na pražských ulicích v době rozhovoru přebýval osm měsíců. Dále rozvádím případ podrobněji.

Klient vyrůstal s matkou, sestrou a otcem v Turnově. Až do třinácti let měl, dle svých slov, v zásadě bezproblémové dětství. Ve třinácti letech zasáhla do jeho života tragédie. Jeho otec se oběsil. Důvodem tohoto činu bylo otcovo zjištění, že dcera není jeho a že celý život vychovával cizí dítě. Klient to nikdy matce neodpustil. V této době také začaly jeho problémy. Stal se nezvladatelným. Dle klientových slov na něj matka nestačila.

Domů se často vracel opilý. Kradl, s matkou se hádal, několikrát jí i uhodil. Hranice přestoupil ve chvíli, kdy se pokusil o vykradení trafiky. Za to byl poslán do diagnostického ústavu v Praze na I. P. Pavlova a následně přemístěn do výchovného ústavu v Nové Pace. Po roce si klienta vzali k sobě prarodiče a osvojili si ho. Po návratu z výchovného ústavu klient začal brát drogy. Výtržnosti v chování pokračovaly. Klient se účastnil krádeží. Dle svých slov se chytil lidí, kteří ho strhávali k delikventnímu chování. Účastnil se i přepadení. Více klient o svých dalších trestných činech v této době nechtěl hovořit. Za jeho jednání mu byla uložena podmínka. Nechtěl, aby prarodiče jeho chováním trpěli. Zároveň klient přestává být schopen splácet dluhy, které mu vznikly náhradami škod. V osmnácti letech dostal jako vyrovnání dědictví po otci malou garsonku. Byt záhy prodal, získal přibližně 300 000 Kč. Místo splacení dluhů si nezřízeně užíval. Kupoval si drogy, zval své kamarády, hrál automaty, kupoval auta, jel na výlet do Amsterdamu. Za tři týdny všechny peníze utratil. Klient se podílel na krádeži oken, která se dala snadno zpeněžit. Byl odsouzen na dvaadvacet měsíců do věznice v Ostrově nad Ohří, zde prošel

detoxikační léčbou. Za dobré chování byl propuštěn po čtrnácti měsících. Zhruba v době svých dvacátých narozenin.

Dle svých slov klient bojoval proti systému. Za samotným delikventním chováním spatřuji jeho neschopnost vyrovnat se se smrtí otce. Klient se chtěl všem pomstít, zejména matce. Ani pobyt ve vězení ho, dle jeho slov, příliš nezměnil. Po propuštění z vězení odešel zpět do Turnova za svými prarodiči. Pokoušel se získat si práci a začlenit se do běžného života. Drogy bral ve výrazně menším množství. Klientovi se nepodařilo sehnat práci. Přibližně po půl roce od prarodičů odešel, dostal se do squatu v bývalých jatkách. Zde přebýval v proměnlivém složení s dalšími až čtyřmi lidmi. Opět se vrátil ke krádežím jako způsobu výdělku. Ve dvaceti dvou letech ze squatu odešel bydlet společně s přítelkyní. Přestěhoval se do přístavby rodinného domu rodičů přítelkyně. Získal práci jako seřizovač, s prací byl spokojen. Po roce se však s přítelkyní rozešel, práci opustil, přestěhoval se do holobytu v Turnově za známými. V bytě se permanentně pohybovalo od tří do pěti osob. Společně kradli železné hřeby na nádraží. Dále si občasně přivydělávali brigádami u známých. Klient pobíral i příspěvek na živobytí. Jídlo získávali za zdejšími Tescem. Po celou dobu byl v občasném kontaktu i s prarodiči. Využíval u nich možnosti koupání i praní. Návštěvy prarodičů trvají dodnes.

Služby pro osoby bez domova v Turnově v té době, dle klientových slov, nebyly. Po roce a půl vznikly ve skupině neshody. Klienta už v Turnově nic nedrželo. Pěšky odešel do Prahy. Cestou si chtěl srovnat myšlenky, najít smysl života. Dle jeho slov v tomto ohledu cesta nepřinesla úspěch.

Pobyt v Praze s přesahem do současné doby

Na přelomu června/července 2012 klient přišel do Prahy. Pokoušel se zde opět postavit na vlastní nohy. Začal zde pracovat na stavbě jako dělník. Pracoval bez smlouvy. Za svou práci nedostal zaplacen. Ve chvíli, kdy si zlomil v práci kotník, mu ani nebyla vyplacena patřičná náhrada. Klient nástup do této práce vidí jako velkou chybu.

Na Hlavním nádraží se dostal do kontaktu se staršími lidmi bez domova, ti se ho také ujali. Ukázali mu pražské organizace starající se o osoby bez domova. Klient následně navštívil Středisko Naděje Praha-U Bulhara, odtud ho poslali do NDC.

Klient zpočátku přespával na Hlavním nádraží, následně se přesunul do squatu u Masarykova nádraží. Dále několik měsíců přebýval spolu s partnerským párem a jejich

psem ve squatu v Uhříněvsi na pozemcích bývalého paintballového hřiště. Přes nejhorší mrazy využíval možnosti přespávání v noclehárně Vackov a na lodi Hermés. Do squatu se vracet momentálně nechce, v místě nocování se objevil svrab. Několik nocí přespával spolu se svou novou přítelkyní na ubytovně. Aktuálně nocuje poblíž Vozovny Pankrác.

Klient možnosti hygieny využívá v Armádě spásy, v NDC i v řádu Misionářek lásky, kde je možné se osprchovat každý den. Občasně využívá i placených sprch na Florenci. Na toalety chodí do nákupních center, případně do restaurací. Dle klientových slov kdekoliv, kde je možné WC navštívit.

Stravu klient chodí nejvíce tzv. fárat za Lidly, za Alberty, za Tesca, za restaurace McDonald's i za pekárny Odkolek. Využívá možnosti NDC, Armády spásy i řádu Misionářek lásky. Dle svých slov v Praze ještě hlad neměl. Obchodní řetězce vyhazují velké množství zbytků, které jsou, podle něho, nezávadné. Kromě jiného stravu nejen krade, ale i kupuje.

Oblečení jako i další věci klient fárá. Prohledává popelnice se sběrem ošacení. Oblečení také získává u všech výše zmiňovaných organizací. Po zdravotní stránce klient nepocítuje na ulici žádnou změnu oproti svému dřívějšímu životu. V současné době doléčuje kotník zraněný během prvního měsíce pobytu v Praze. Má s ním dlouhodobé potíže. Za doktory nebyl, dle klientova názoru s tím doktoři stejně nic neudělají. Klient věří, že díky bacilům, které jsou všude na ulici, musí mít lidé bez domova mnohem vyšší obranyschopnost než běžná populace.

Po příchodu do Prahy klient přešel, díky přítelkyni, z pervitinu na opiáty. Současnou kvalitu pervitinu označuje za nedostačující. Dříve se vyráběl z jiných látek. Při malém množství byl dříve aktivní až čtyři dny. V současné době ho ze stejného množství bolí klouby, kýžený účinek se nedostavuje. Na opiátech se cítí příjemně. Pocit ohodnotil jako splývání až skoro do stavu usnutí. Látku si nikdy neaplikuje sám, vždy je hlídán. Klient se označil za závislého, na druhou stranu drogu nepotřebuje mít každý den, spíše ji bere občasně. Klient užívá i marihuanu. Když má chuť, a není dostatečné množství peněz, fárá ji ze zbytků nedopalků za nočními bary či kluby.

Dle vlastních slov klient nemá problémy s navazováním vztahů, zdraví se s každým. Přátel má málo, nikdy neměl potřebu se s nikým přátelit, svou důvěru nedává snadno. Rozumí si více se ženami než muži. Jeho největším přítelem je vždy současná přítelkyně. Klient měl od šestnácti do dvaceti tří let dlouhodobý vztah, po příchodu do Prahy však vystřídal několik sexuálních partnerek. V současnosti má mimopražskou přítelkyni.

Chtějí spolu založit rodinu. Nemá strach, že by se nebyli schopni o dítě postarat. Klient udržuje vztahy jak se svou nevlastní sestrou, která aktuálně bydlí v Praze, kde studuje vysokou školu, tak s prarodiči i s matkou. Vztahy s ní se obnovily až v poslední době. Do té doby s ní nebyl schopen promluvit. V současnosti ji vídá zejména o svátcích, její společnost nevyhledává. Se sestrou klient hodnotí své vztahy jako pozitivní.

Pokud klient potřebuje peníze, prodává ukradené lubrikační gely. Nějaký čas dostával peníze od svého známého, který je zlodějem. Klient fárá věci, které se dobře prodávají. Dle jeho slov nepotřebuje k obživě mnoho peněz. Většinu věcí, které k životu potřebuje, nachází nebo fárá.

Během běžného dne čeká, kam ho Bůh zavane. Nenechá se od nikoho nikam nutit. Jde vždy jenom tam, kam chce, dle toho, co se mu jeví jako výhodné. Klient žije jenom současností. Neřeší ani budoucnost, ani minulost. Co se stalo, se také stát mělo. Pro klienta postrádá jakýkoliv smysl přemýšlet nad minulostí.

Klient je zvláštní svým přístupem k životu. Hovořil o víře v Boha. Uvěřil v něj po prožitku transcendentna, ještě během pobytu v Turnově, kdy, dle svých slov, nebyl pod vlivem drog. Věří, že Bůh ho nenechá klesnout. Klient chápe celý svět jako jeden propojený organismus, který nám byl dán. Vesmír vidí jako otce, zemi jako matku. Vychází z přikázání cti otce svého i matku svou. Je s Bohem vnitřně v poklidu. Veškeré odpovědi, které hledá, nachází v Bibli. Smysl svého života nachází i v propagaci myšlenek o magnetickém proudění. Klient nepotřebuje ke svému štěstí bohatství. I kdyby peníze měl, nechtěl by nic víc než teplou postel, koupel a jídlo.

Klient 3 (27 let)

Osobní anamnéza

Klientovi je dvacet sedm let, má pouze základní vzdělání, měl problém s dokončením učebních oborů. Lituje toho, že v té době neměl potřebné morálně-volní vlastnosti na dokončení kterékoliv školy.

Rodinná a sociální anamnéza

Tento klient je v současnosti nejstarším klientem NDC, zároveň je na ulici nejdelší dobu. Z domova odešel v osmnácti letech, s cca dvouletou přestávkou je v současnosti na ulici celkem devět let. Většinu času strávil zde v Praze. S krátkými přestávkami po celou dobu

pracoval. Kvůli délce bezdomovecké kariéry vždy v určité části životního příběhu zasazují témata svým způsobem odbočující od čistě časově-popisné linie klientova života. Nejprve se jedná o klientovu drogovou závislost, s tím spojenou potřebu peněz a pracovní zkušenosti, následně podrobněji popisují klientův život ve vězení.

Klient se narodil v Teplicích. Matka se o něj nestarala. Ujali se ho prarodiče, se kterými žil v Kostomlatech. V patnácti letech mu zemřela babička. S dědou se přestěhoval do Teplic poté, co děda, na naléhání sester zemřelé, prodal dům, ve kterém spolu žili. Klient dědovi ukradl platební kartu a vybral důchod. Děda mu v osmnácti letech oznámil, že už ho nechce vidět. Z domu tedy odešel na ulici v Teplicích. Dodnes svého provinění vůči dědovi lituje.

Po čtrnácti dnech z Teplic odešel do Prahy na Hlavní nádraží, kde věřil, že bude schopen začít znovu. Tři týdny zde nebyl schopen sehnat práci. Protloukal se, seznamoval se s lidmi. Byla mu nabídnuta práce na stavbě. Této možnosti využil. Zaměstnavatel mu na týden zaplatil ubytování. Klient dostal zálohu na plat, ale další peníze od zaměstnavatele již nedostal. Opět se ocitl na ulici pouze s malými prostředky. Další období klient charakterizoval jako období drog a fárání. V této době přišel do NDC. Zdejší klientka mu nabídla možnost přespání ve squatu v Křížíkově ulici. Zde následně zůstal další dva roky. V tomto squatu se permanentně pohybovalo až patnáct osob. Každý měl vlastní místnost. Vzájemně se mezi sebou relativně dobře znali. Dle slov klienta utvořili dobrou partu. Za největší problém ve squatu označil drogy. Když některý z nich měl drogu, tak mu jí ostatní záviděli. Squat v Křížíkově ulici museli po dvou letech opustit, došlo ke zbourání budovy. Odtud se klient přesunuje do malého squatu společnosti Metrostav v Karlíně spolu s dalšími několika jedinci. Zde klient přebýval přibližně tři čtvrtě roku zhruba s dalšími patnácti lidmi. Začaly problémy. Spolubydlící v okolí squatu vypalovali dráty, dělali nepořádek, byli hluční. Po tři čtvrtě roce byli obyvatelé ze squatu násilně vyhoštěni Policií ČR. Klient se přesunul na Baterie, následně do squatu v ulici Lukavecká. Jednalo se o velkou nádražní budovu s veškerou vybaveností. V jeden okamžik se zde pohybovalo až třicet lidí. Pro užitkovou vodu si obyvatelé docházeli. Budovu obývali se souhlasem zdejších pracovníků drah s podmínkou udržování pořádku a bezproblémového vyklizení budovy v případě potřeby. Na Lukavecké se seznámil s přítelkyní, se kterou má v současnosti dvou a půl roční dcerku.

K problematice squatů se u klienta váže i problematika závislosti na drogách. Klient začal s drogami experimentovat až ve squatu v Křížíkově ulici, zpočátku drogy nebral. Dle svých slov začal z pocitu nudy i pro svou psychickou slabost. Klient se označil za lehce ovlivnitelného člověka, který má potřebu jednat v souladu se skupinou. Začínal s pervitinem

intravenózně pod dohledem ostatních závislých. Potřeboval stále větší množství drogy. Dostal se tím do kruhu zneužívání drogy a shánění peněz. Klient poznamenal, že čím více peněz vydělal, tím více bral drog. S penězi, dle svých slov, neumí zacházet. V roce 2008 nastoupil na léčbu, zde byl po měsíci za nedodržení pravidel o zákazu vztahu vyloučen. V roce 2009 se klientovi narodila dcera. Stala se velkou hybnou silou pro celkovou změnu klientova života. Jak klient, tak matka dítěte přestali brát drogy. Roky 2011/2012 klient trávil ve vězení, přítelkyně se s ním rozešla. Vrátil se do Prahy, začal zneužívat opiáty, zejména subutex. Současnou závislost na subutexu vnímá jako mnohem horší než tu, kterou měl na pervitinu. Na pervitinu měl psychickou závislost, měl potřebu jehly v ruce. V době největší závislosti cena denní dávky byla až tisíc korun. Závislost na opiátech označil jako závislost fyzickou. Klient sdělil, že čím více má práce, tím méně užívá drog. Zároveň je natolik zodpovědný, že užívá jenom takové množství, po kterém bude bezpečně schopen druhý den v práci fungovat.

S drogami se pojí i velká potřeba získávání peněz. V době svého pobytu ve squatu v Křižíkově ulici si vydělával montážemi sádrokartonů. V této práci vydržel dva roky. Dobrovolně a sám skončil, nechtěl, aby se zjistilo, že byl závislý. Poté klient téměř rok nepracoval. Následně nastoupil na pozici pokrývače. Tuto práci s krátkými přestávkami, zejména během zimních měsíců, vykonával téměř pět let, až do svého odchodu z Prahy s přítelkyní a dcerou. Klient opět pracoval bez pracovní smlouvy. Kromě jiného si na drogy a své další potřeby vydělával v organizovaných skupinách krádežemi a rozprodáváním mědi z kabelů. Při krádeži v areálu výroby kabelů byl přistižen, celková škoda v dané chvíli činila téměř 50 000 Kč. Klientovi bylo uloženo vykonání tří set hodin veřejně prospěšných prací. Svůj trest nesplnil, a to ani po opakované výzvě, která přišla v roce 2011. Následně byl poslán do výkonu trestu v Pardubicích.

Jak jsem se zmínila výše, klient roku 2008 poznal přítelkyni ve squatu Lukavecká. Krátce nato přítelkyně otěhotněla. Přestěhovali se do zahradní chatky na Suchdole. Přebývali zde se souhlasem majitele. Klient majiteli pomáhal chatku udržovat, získával od něj jednorázové brigády. Následkem užívání drog v průběhu těhotenství a pravděpodobně i žloutenky typu C, přítelkyni v sedmém měsíci praskla voda. Sanitkou byla převezena do nemocnice v Motole, zde jí odmítli přijmout, pravděpodobně z důvodu špatného zdravotního stavu a vlivu drog. Císařským řezem byla odrozena až ve své spádové nemocnici v Pardubicích. Odmítnutí z nemocnice v Motole klient špatně nesl, bál se o život svého dítěte i své přítelkyně. Dítě nakonec přežilo. Z nemocnice dostali s přítelkyní ultimátum.

Bud' si najdou urychleně adekvátní bydlení, nebo jim bude dítě odebráno. Rodina matky dítěte doporučila, aby dali své dítě k adopci. Klient i jeho přítelkyně rázně tento návrh odmítli. V této situaci klient zkontaktoval svého dědu, který ochotně finančně vypomohl. Klient s přítelkyní a dítětem se přestěhovali do azylového domu pro rodiny s dětmi v Horních Počernicích. Ve třetím měsíci věku jejich dítěte nechali dceru na pohlídání sousedce. Dcera této sousedky dceru klienta strhla ze stolu. Dítě skončilo na jednotce intenzivní péče. Matka dítěte byla vyšetřována, hrozilo jí i odejmutí dítěte z důvodu zanedbání péče. Sociální pracovníci z orgánu sociálně právní ochrany dětí si vynutili slib, že klient i matka dítěte přestanou brát drogy, jinak jim bude dítě odejmuto. V následujících měsících byli často kontrolováni. Klient i matka dítěte zákaz dodržovali. Dle klientových slov nechtěli o své dítě přijít, když už o něj tak dlouho bojovali. Na naléhání matky dítěte se přestěhovali poblíž Pardubic, kde přítelkyně měla svou rodinu. Klient si našel práci jako montážní technik, často jezdil mimo domov i na několik dní. Snažil se zabezpečit svou novou rodinu. Vztahy s matkou dítěte se zhoršovaly. Časté byly hádky. Po roce přišla klientovi obsílka od soudu, ve které byla výzva k vykonání veřejně prospěšných prací. Klient hodiny neodpracoval. V září 2011 proto klient nastoupil nejprve do vazební věznice, po dvou týdnech byl přemístěn do výkonu trestu v Pardubicích.

Matka dítěte za ním přijela jednou na návštěvu. Podruhé mu poslala dopis, ve kterém s ním ukončila vztah. Klient dodnes neví, jaké přesné důvody k tomuto rozhodnutí matku dítěte vedly. Dceru viděl naposledy při propuštění z vězení v lednu 2012. Matka dítěte se provdala za jiného muže.

Zážitky z vězení nemá klient pozitivní. V životě ve vězení převažovala nuda a celková nenaplněnost. Klient spal na pokoji s jedenácti dalšími vězni. Dle klientových slov byla mezi spoluvězni na pokoji vzájemná soudržnost. Ve vězení klient nepracoval, dle jeho slov tam pracují až vězni, kteří jsou ve vězení delší dobu. Po propuštění z vězení se klient neměl kam vrátit. Proto odjel zpět do Prahy. Na krátkou dobu přespal u známé. Následně odjel do Kladna, jednomu známému zde hlídal děti. V květnu opět získal práci jako pokrývač, práce mu skončila těsně před koncem roku 2012. Během pracovních měsíců přespával ve squatu společnosti Metrostav v Karlíně. Po ukončení prací klient nocoval na lodi Hermés.

Současná situace

Dle vlastních slov se už nechce vracet mezi lidi bez domova, strhává ho to zpátky do rizikového chování. V době rozhovorů měl klient vyřízen příspěvek na živobytí a určenou

dobu nástupu na léčení v Červeném Dvoře. Po skončení léčby chce nastoupit do azylového domu a dát se, dle svých vlastních slov, dohromady. Doufá, že bude moci opět nastoupit jako pokrývač.

Z hlediska uspokojování ostatních základních životních potřeb klient využíval všech dříve jmenovaných dostupných strategií. V takto rozsáhlém úseku, devět let života v bezdomoví, se nelze zaměřit na jednotlivé převažující strategie v určitých obdobích i v důsledku zkreslení zapamatovaných informací.

V současnosti klient oblečení převážně fárá, popřípadě jej získává z NDC. Možnosti koupelí využívá buď na Hlavním nádraží nebo v NDC, popř. na lodi Hermés nebo ve sprchách ve firmě.

Klient sdělil, že v obchodech nekrade, bojí se, že by to na něm bylo okamžitě poznat. Stravu v současné době získává z NDC, popřípadě z fárání, popř. si jí kupuje. Doba, kterou strávil ve squatech, pro něj byla z hlediska získávání stravy lepší.

Pokud jde o vztahy, má klient poměrně malé množství lidí, které by označil za přátele, přesto se však najdou jak v bydlící společnosti, tak v bezdomovecké komunitě. Důležitá je pro něj důvěra a skutečnost, že se na něj kamarád nevykašle, i když nic nemá. Svého dědu navštěvuje občasně. Klient vztah charakterizoval jako chápající, přesto v dědově chování tuší zklamání. Děda z něj chtěl mít někoho jiného. Sám klient se charakterizoval jako černá ovce rodiny. Je jediný z rodiny závislý na drogách. Klient od rozpadu vztahu s matkou dítěte měl několik známostí spíše náhodného charakteru.

Dle svého tvrzení klient není příliš často nemocný. Problémy má se zuby, které má vlivem drog poškozené. Před poznáním matky dítěte byl klient, pravděpodobně pohlavním stykem, infikován žloutenkou typu C. Nevědomky tuto nemoc přenesl i na matku dítěte. Dodnes si tuto skutečnost vyčítá.

V době, kdy klient bydlel ve squatu v Křížkově ulici, se den odehrával následujícím způsobem: ráno si obyvatelé squatu rozdělili úkoly, část z nich šla získávat stravu, část tabák a jointy. Vše, co přinesli, bylo společné. Následně si šel každý po svém.

V současnosti klient zařizuje zejména náležitosti spojené s nastoupením na léčbu. To vyžaduje množství cest do Teplic, klient je zde hlášen k trvalému pobytu, a tedy zde má i úřad práce. Peníze získává i zametáním chodníků na Naději.

Klient nežije minulostí, upírá se do budoucnosti. Do dvou až tří let věří, že bude schopen samostatně bydlet. Později, postupně, chce také řešit své rozsáhlé dluhy, dohromady čítající 600000 Kč. Tři sta tisíc korun z této částky tvoří dluhy u dopravních podniků. Dále má klient dluhy na zdravotním pojištění, u mobilních operátorů. Patnáct tisíc korun, navýšených o úroky, dluží bližší neurčené bankovní společnosti. Takto rozsáhlé dluhy bude náročné v budoucnosti umořit, bude-li to vůbec možné.

Od ostatních mladých lidí bez domova se klient vymyká svou vyspělostí. Jasně vnímá svůj problém se závislostí, má i rodinu. Svou úlohu pravděpodobně hraje věk a životní zkušenosti. Ví, kam se chce dostat i jak tohoto cíle dosáhnout. Je schopen aktivně se podílet na řešení své situace. Je pracovitý. Svou závislost je schopen do jisté míry kontrolovat. Největším problémem je dluhová situace. Tu zatím odsouvá do pozadí. Kvůli dluhům vyhledává práce bez pracovní smlouvy. Ta, kterou dosud vykonával, mu vyhovuje.

Klient 4 (24 let)

Osobní anamnéza

Klientovi je dvacet čtyři let, má pouze základní vzdělání. Střední školu nedokončil. Nastoupil do prvního ročníku, ale škola ho nebavila, začal chodit za školu, chytil se problémové party lidí.

Rodinná a sociální anamnéza, současné poměry

Klient neudal přesnou časovou posloupnost svého života, z jeho reakcí bylo patrné, že mu jsou osobní otázky týkající se jeho historie nepříjemné. Na druhou stranu klient byl velmi otevřený v otázce uspokojování základních životních potřeb i v otázce emocí, vlastních selhání a vztahů s rodinou. Proto je tato kazuistika zaměřena spíše na klientovu současnou situaci, než na historii průběhu jeho bezdomovecké kariéry.

Klient se narodil v Praze, kde v podstatě prožil celý svůj dosavadní život. Od osmi let klienta a jeho dva sourozence vychovávala matka sama, otec od nich odešel. Jeho výchovu matka nezvládala. Kromě chození za školu také začal pít alkohol a dopouštěl se drobných krádeží. V jeho sedmnácti letech matka přestala být schopna své tři děti zabezpečit a klientovi dala na výběr: buď půjde do dětského domova, nebo se o sebe postará sám. Klient tedy v sedmnácti letech z domova odešel a začal se starat sám o sebe. I tento zlom v životě hodnotí jako jeden z důvodů nedokončení svých studií. V současnosti lituje, že školu nedokončil.

Klient se nejprve nastěhoval ke kamarádům, zde bydleli společně v malém bytě do jeho osmnácti let. Pracoval načerno. Pak o byt pro neplacení přišli a on se dostal na ulici. Tam začal kromě velkého množství alkoholu užívat i pervitin. Dle svých vlastních slov ho nebere velké množství, ovšem je na něm psychicky závislý. Cena týdenní dávky se pohybuje kolem pěti set korun. Díky pervitinu nepotřebuje spát ani jíst. V drogovém opojení má dobrou náladu. Drogu si kupuje od stálého kontaktu, který ji má kvalitní a za dobrou cenu.

Klient po odchodu z domova přerušil kontakty s matkou i s otcem. Matce měl za zlé, že se na něj vykašlala. Se sestrou, bratrem i babičkou kontakty udržoval i během počátku své bezdomovecké kariéry. Vztahy s matkou i otcem se v poslední době dostávají kvalitativně na úroveň před klientovým odchodem z domova. Nyní už chápe, že ve chvíli, kdy ho matka vyhodila z domu, neměla příliš na vybranou. A to jak v rovině nemožnosti zajištění dostatečné obživy svých dětí, tak v rovině nezvladatelnosti jeho chování. Popud k obnově komunikace mezi rodiči a jím vzešel z oboustranného zájmu. Vztahy v rodině se začaly zlepšovat díky upřímným rozhovorům. S matkou se klient vídá občasně, někdy u ní přes víkend přespává a nechává si u ní prát oblečení. Když má možnost, matka se snaží klientovi vypomocť penězi, ale sama na tom není po finanční stránce příliš dobře. S otcem se klient v poslední době vídá méně často, otec má novou přítelkyni, které věnuje veškerý svůj čas. Klient otcovu přítelkyni označil za ženu, které jde jenom o peníze. Klient vzpomíná, že mu otec několikrát pomohl s nalezením práce. Toho si velmi váží. Sestře je dvacet pět let, odmalička se měli rádi, dle klientových slov zde vždy byli jeden pro druhého. V době, kdy klient odešel z domova, šla sestra do dětského domova, jeho bratra vychovávala babička. V současnosti je jeho sestra na mateřské, klient u ní jednou za čas přespává. S bratrem, kterému je dvacet let, má klient napjaté vztahy. Jeho bratr nikde nepracuje, dle klientových slov se nechává jen živit od babičky a dělá průšvihy. Klienta velmi mrzí, že jeho bratr opakuje stejné chyby, které udělal i on. To mu není schopen odpustit.

Klient je hodně společenský, na ulici má množství známých. Navazování kontaktů mu, dle jeho slov, nedělá žádný problém. Přesto na ulici nikomu nevěří. Myslí si že: „Je nejlepší jet si sám podle svého“. Přesto jsou pro něj tyto kontakty nesmírně důležité. Dle klientových slov by ho to samotného na ulici nebavilo. Rozdíl mezi kamarádem a známým je pro klienta v důvěře. Kamarády má zejména z dřívější doby, některé ještě ze základní školy. S kamarády se často stýká, společně chodí do hospody, kterou vlastní jeden z nich.

Po svém odchodu na ulici se seznámil s několika bezdomovci, ti ho odkázali na Armádu spásy, zde nějaký čas přespával na noclehárnách. V Armádě spásy se dozvěděl o Naději a zdejším NDC. Klient zde byl zaregistrován ve svých devatenácti letech. V zimě přespával vždy v noclehárnách buď v Armádě spásy, nebo na lodi Hermés, nebo v noclehárně Naděje v Praze na Žižkově. Přes léto se vždy dohodl se známými z ulice, kde budou přespávat. Někáký čas přebýval ve squatu, nocoval i v přírodě. Přespával se známými všude, kde byla příležitost.

Klient v létě nemá na přespávání oblíbená místa, střídá je dle okolností. Občas přespává u matky či u sestry. V současnosti se mu podařilo získat ubytování v azylovém domě Naděje.

V současné době v běžném dni klient ráno vstane, pak „zabíjí“ čas se známými, než se otevře v NDC. Dle otevírací hodiny v NDC strukturuje svůj volný čas. Do NDC chodí na oběd i na odpolední nebo dopolední skupinu. Zde využívá možnosti hygieny, stravy, ošacení i možnosti pohovoru se sociálním pracovníkem či psychologem. Po odchodu z NDC se dohodnou s kamarády, co budou dělat a podle toho někam vyrazí. Několikrát do měsíce chodí se známými do Klubu Cross. V poslední době klient často docházel na úřad práce, aby si vyřídil potřebné dávky na zaplacení pobytu v azylovém domě. Snaží se také nalézt práci, bohužel bezúspěšně.

Možnosti hygieny klient využívá v NDC, stejně jako v noclehárnách, popřípadě u matky. Oblečení získává ze sociálního šatníku v denním centru, pere si ho u matky. U ní si ošacení také schovává. I když je bezdomovcem, snaží se vypadat tak, aby to na něm nebylo na první pohled poznat. Má svou důstojnost, snaží se fungovat.

Po zdravotní stránce je klient relativně v pořádku. Nepozoruje na sobě zvýšenou nemocnost ve srovnání s dobou, kdy ještě bydlel doma. Díky několika rvačkám a patrně i drogám přišel přibližně o polovinu zubů.

Klient v životě pracoval několikrát, zejména načerno v činnostech, kde není potřebná zvláštní kvalifikace. Několikrát mu s hledáním práce pomohl jeho otec. Jeden čas si peníze na obživu získával i sběrem papíru. Dle klientových slov je za něj málo peněz, nestojí to za tu námahu. Nějaké peníze občasné získává od matky nebo od babičky. Měsíční náklady na živobytí má klient relativně nízké, potřebuje peníze na jídlo, ubytování, něco málo na tabák. „Když budu mít 2000 Kč na měsíc, tak s tím vyžiju, když budu mít 20000 Kč, tak s tím taky vyžiju.“ Žije podle toho, kolik má. Klient nemá stálý příjem.

Klient má množství dluhů, zejména u dopravních podniků. Zde částku odhaduje na čtvrt milionu. Po nějaké době dopravní podniky přeprodávají pohledávky exekutorským firmám, ty si za svou práci naúčtují poplatky. Pro klienta tyto dluhy budou jenom těžko umořitelné. Další dluhy má na zdravotním pojištění i u soudů, za soudní stání.

Díky svým pokusům o přivydělání si dostal podmínku. Spolu s dalšími známými vyhledával lidi, půjčoval si na jejich občanské průkazy peníze. Část peněz dal tomu, na jehož občanský průkaz si peníze půjčil, zbytek si se známými rozdělili mezi sebou. Po uložení podmínky přepadl trafikou, byl dopaden a v roce 2011 odsouzen. Trest si odpykával ve věznici v moravských Bohunicích. Pobyť ve vězení ho svým způsobem změnil, od doby, kdy se vrátil, nic neukradl. Nechce zpátky. Ve věznici mu vadil zejména řád. Nebyl k němu od dětství veden. Musel vstávat v určitou hodinu, potom proběhly tzv. sčítáky. Vězni nastoupili před cely a jména všech byla přečtena. Na jednu hodinu denně měl povolenou vycházku na dvoře, spát se chodilo v určitou hodinu. Ve věznici nemusel pracovat, celý den nic nedělal. Jednalo se o velmi nepodnětné prostředí. Ve věznici neměl vybudovanou žádnou pozici, byl tam příliš krátkou dobu. Čas od času mu sestra posílala balíčky, rodina mu psala dopisy. Půl roku zde vydržel v podstatě bez problémů.

Po návratu z vězení se nastěhoval k sestře a našel si práci. Po měsíci se ovšem nepohodl se švagrem a opět musel odejít. Práci opět ztratil. Procesy získání standardního bydlení a zaměstnání a jeho následné ztráty se u klienta opakovaly již třikrát nebo čtyřikrát. Za to, kolikrát se vypracoval a kolikrát se dostal zpátky na ulici, se obviňuje. Dle klientových slov mu všichni radili, co má dělat, ale nikdy to nepomohlo. K získání sebedůvěry mu na nějaký čas pomohl rozhovor s psychologem. Přesto strach z neúspěchu v něm zůstává. „Asi nejsem natolik vyzrálý, abych si řekl dost, funguj a fungoval bych.“ Klient má pocit, že by byl v současné době schopen dosáhnout svého cíle. Musí se však vyvarovat všech nešvarů, které ho do problémů dostaly, např. tedy, že ve chvíli, kdy dostane výplatu, přestane do práce chodit, tím o ni přijde a následně ztratí i bydlení.

Na ulici klientovi vadí nejistota. Neví, co bude, žije ze dne na den. Kde sežene jídlo, kde bude s jistotou spát. Tvrdí o sobě, že je i líný. Čím déle je na ulici, tím silnější má pocit, že zapadá do bezdomovecké komunity a cesta do společnosti se mu uzavírá.

Summary

Život na ulici pro osoby bez přístřeší ve věku 18 - 26 let na území hlavního města Prahy

Life on the Streets for Homeless People Aged 18 to 26 in the Capital City of Prague

Karolína Hrdá

V této bakalářské práci jsem se zaměřila na život mladých lidí na ulici, konkrétně na jejich strategie uspokojování základních životních potřeb na území hlavního města Prahy. V práci jsem se nejprve v obecné rovině věnovala bezdomovectví, následně jsem zmínila služby pro osoby bez přístřeší dle zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Ve třetí části jsem pojednala o osobnostních charakteristikách mladých lidí bez domova a o vlivu primárních sociálních skupin na ně. V závěrečné části jsem popsala strategie uspokojování základních životních potřeb mladých lidí bez domova. Tuto část jsem doplnila o citace mladých lidí bez domova, se kterými jsem vedla rozhovory v nízkoprahovém denním centru Střediska Naděje Praha-Bolzanova. Kazuistiky těchto klientů jsem zařadila do příloh.

The goal of this thesis was to describe the living conditions of young homeless people in Prague, Czech Republic and specifically their strategies for satisfying their basic needs. In the opening section I discussed the broad perspectives of homelessness. Subsequently, in the second part I delineated the services currently provided for homeless people under the Act on Social Services No. 108/2006 Coll. The third section focused on the personality characteristics of young homeless individuals and the influence of primary social groups on them. Finally, I concluded by explaining the strategies for satisfying the basic needs of the young homeless people. I supplemented this part with the quotes of young homeless people I interviewed in a drop-in day centre of an organization called Naděje, situated at Bolzanova Street, Prague. The case studies of these clients are included in the Appendix.